

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

**Hazırlayan
Ahmet ÖZVARİNLİ**

**Danışman
Doç. Dr. Harun IŞIK**

Doktora Tezi

**Mart 2016
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

MUSTAFA SABRİ EFENDİ'NİN NÜBÜVET ANLAYIŞI

(Doktora Tezi)

**Hazırlayan
Ahmet ÖZVARİNLİ**

**Danışman
Doç. Dr. Harun IŞIK**

**Mart 2016
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ahmet ÖZVARİNLİ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Mustafa Sabri Efendi’nin Nübüvvet Anlayışı” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ahmet ÖZVARİNLİ

Danışman

Doç. Dr. Harun IŞIK

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

Doç. Dr. Harun IŞIK danışmanlığında **Ahmet ÖZVARİNLİ** tarafından hazırlanan “**Mustafa Sabri Efendi’nin Nübüvvet Anlayışı**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

20..01/2016

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Harun IŞIK

Üye : Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

Üye : Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Üye : Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Üye : Prof. Dr. Hulusi ARSLAN

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 25/04/16 tarih ve09..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ülkemizde üzerinde fazla çalışılmamış bir kişi olduğunu ve ilim çevrelerinde gereği kadar tanınmadığını düşündüğümüz değerli bir ilim adamı olan Mustafa Sabri'nin nübüvvet ve mûcize ile ilgili görüşlerini incelemeye çalıştık. İlmî emânetleri koruma prensibinden hareketle Mustafa Sabri'nin görüş ve düşüncelerini olduğu gibi sunmaya çaba sarf ettik. Amacımız, Mustafa Sabri Efendi'yi tanıtmak ve onun nübüvvet ve mûcize anlayışını ortaya koyma adına bir katkı sağlamaktır. Eksik ve hatalarımızın var olabileceğini belirtmek kaydıyla, ilim dünyasına katkı sağlayabilmiş isek, bu bizim için büyük mutluluk kaynağı olacaktır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde “ Mustafa Sabri Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri hakkında bilgi verilmiş, kelam ilmine yaklaşımı analiz edilmiştir. Mustafa Sabri Efendi, pozitivizm ve materyalizm gibi dini ve dinî olanı reddeden akımların revaç bulduğu, dine ve dini değerlere ilginin her geçen gün azalmaya başladığı bir dönemde yaşamıştır. Âlimler topluma yön vermede, onları irşad etmede çok önemli birer role sahiptir. Her âlim gerçek anlamda peygamber vârisi olamamaktadır. Bu mertebeye liyâkat kesbetmek için gerçekleri olduğu gibi ortaya koymak, bunu yaparken de her türlü dünyevî endişeden sıyrılmış olmak, hiçbir siyâsî ve idarî iradede etkilenmemek gerekir. Kanaatimizce Mustafa Sabri bu tür nitelikleri barındıran âlimlerden biridir. Onun, İslâmî ilimlerin hemen her dalında söz sahibi olmasıyla birlikte, özellikle Kelam ve Fıkıh alanlarında eserler telif ettiği görülmektedir. Kelam ilmini içerdiği konular ve yöntem bakımından daha değerli ve dinî ilimlerin en şerefli olarak nitelemiş, amacının da Mısır'da ilm-i kelam adıyla okutulan ilm-i usulî'd-dini ihya etmek olduğunu dile getirmiştir.

Birinci bölümde ilk olarak Mustafa Sabri'nin peygamber tanımlaması, nübüvvetin gerekliliği ve ispatı, peygamberlerin doğudan gelmesinin hikmeti, ismet, efdaliyet, nübüvvetin sona ermesi, nübüvvetin vehbîliği konuları tahlil edilmiştir. İkinci olarak da yeni akılcılık okulunun nübüvvet anlayışları ve Mustafa Sabri'nin eleştirileri değerlendirilmiştir. Mustafa Sabri'ye göre “Peygamber Allah Teâlâ ile hususi yakınlığı olan bir insandır. Bu yakınlık kâinattaki delillere bakarak Rabbini tefekkür eden her akıl sahibinde meydana gelen yakınlığın da üzerindedir. İnsanoğluna bahşedilen bu yüce mertebeyi insanların kendi gayretleriyle elde etmesi mümkün değildir. O Allah'ın seçkin kullarına özgü bir ayrıcalıktır.”

İkinci bölümde mûcizenin akli ve nakli imkânı, mûcize çeşitleri, hissi mûcizeler, İsrâ ve Mirâç mûcizesi, Ayın yarılması mûcizesi ve Kur'an mûcizesi Mustafa Sabri'nin bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca hissi mûcizeyi reddedenlere karşı Mustafa Sabri'nin aklî ve naklî delillerle yönelttiği eleştiriler de açıklanmaya çalışılmış, tez sonuç kısmıyla tamamlanmıştır. Mustafa Sabri Efendi'ye göre nübüvvet ve mûcizeler arasında kuvvetli bir bağ vardır. Nübüvvete inanan bir kimsenin Allah'ın peygamberi eliyle de mûcizeler göstermesine inanması gerekir. Mûcizeye inanmamak, nübüvvete inanmamayı da dolaylı olarak ima edebilir. Bütün peygamberlere, peygamber oluşunun bir ispatı, Allah tarafından bir işâret ve nişâne olarak mûcizeler verilmiştir. Dolayısıyla Mustafa Sabri'ye göre mûcize dışında nübüvvetin ispatı için herhangi bir temel dayanak bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın oluşması esnasında geniş bilgi birikimiyle rehberliğini esirgemeyen pek kıymetli Danışman Hocam Doç. Dr. Harun IŞIK'a minnet ve şükran borçluyum. Ayrıca görüş tavsiye ve teşvikleriyle çalışmam da bana destek veren Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT, Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ, Prof. Dr. Mustafa BAKTİR, Prof. Dr. Ramazan BİÇER'e, Prof. Dr. Hulusi ARSLAN'a Doç. Dr. Murat SERDAR'a ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAYRAM hocalarıma teşekkürlerimi arz ediyorum.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

Ahmet ÖZVARİNLİ
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi, Mart 2016
Danışman: Doç. Dr. Harun IŞIK

ÖZET

“Mustafa Sabri Efendi’nin Nübüvvet Anlayışı” isimli bu çalışma ile Mustafa Sabri’nin nübüvvete dair bakış açısı incelenmiştir. Aynı zamanda, nübüvvet ile yakından ilişkili olan mûcize konusu da ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Mustafa Sabri Efendi’nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve kelam ilmine yaklaşımı değerlendirilmiştir. Birinci bölümde Mustafa Sabri’nin peygamber tanımlaması, nübüvvetin gerekliliği ve ispatı, peygamberlerin doğudan gelmesinin hikmeti, ismet, efdaliyet, nübüvvetin sona ermesi, nübüvvetin vehbiliği konuları tahlil edilmiştir. Ayrıca yeni akılcılık okulunun nübüvvet anlayışlarına karşı Mustafa Sabri’nin eleştirileri analiz edilmiştir. İkinci bölümde mûcizenin akli ve nakli imkânı ve mûcize çeşitleri Mustafa Sabri’nin bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca hissi mûcizeyi reddedenlere karşı Mustafa Sabri’nin aklî ve naklî delillerle yönelttiği eleştiriler tahlil edilmiş, tez sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Sabri, Allah, Nübüvvet, Mirac, Mûcize.

MUSTAFA SABRİ AND HIS PROPHECY UNDERSTANDING**Ahmet ÖZVARİNLİ****Erciyes University, Social Sciences Institute****PhD Thesis, March 2016****Advisor: Doç. Dr. Harun IŞIK****ABSTRACT**

Mustafa Sabri's point of view concerning Prophethood is examined in this study named The Understanding of Prophethood in Mustafa Sabri Effendi. The issue of Miracle, which he utters to have a close relationship with Prophethood is also analyzed. Our study consists of introduction and two parts. Mustafa Sabri's life, his scholarly identity, his works and approach to the Ilm-i Kalam are evaluated in the introduction part of our study. In the first part, Mustafa Sabri's prophet description, necessity of prophethood and its proof, the reason (al-hikmah) why prophets came from the East, innocence of prophets, superiority of prophets, the end of prophethood, knowledge of prophets because of god's blessing are analysed. In addition, Mustafa Sabri's criticism against the School of New Rationalism's views are analysed. In the second part, the possibility of Prophethood in terms of intelligence and revelation and the kinds of miracle are tried to be tackled with the viewpoint of Mustafa Sabri. Additionally, the critics which Mustafa Sabri directs in the light of intellectual and revelational proofs towards the refusers of sensual Miracles are analyzed. The thesis is completed with conclusion part.

Key Words: Mustafa Sabri, Allah, Prophethood, Miracle.

İÇİNDEKİLER

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı	1
2. İlmî Kişiliği	7
3. Eserleri	8
4. Bir Kelamcı Olarak Mustafa Sabri Efendi	11

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA SABRİ’DE NÜBÜVVET

1. Peygamber Tanımlaması	16
2. Nübüvvetin İspatı ve Gerekliliği	18
3. Peygamberler Hepsinin Doğudan Gelmesi Meselesi	24
3. Peygamberlerin İsmeti Sorunu	26
4. Peygamberlikte Üstünlük	27
5. Hatm-i Nübüvvet	30
6. Nübüvvetin Kesbi Olmayışı	34
7. Mustafa Sabri’nin Yeni Akılcılık Okulunun Nübüvvet Anlayışına Eleştirileri	37

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA SABRİ’DE MUCİZE

1. Mûcizenin Tanımı	47
2. Mûcizenin Aklî İmkânı	49
3. Mûcizenin Naklî İmkânı	55
4. Mûcize Çeşitleri	57

a. Hissi Mûcizeler	57
b.İsra ve Miraç Mûcizesi	60
c.Ayın Yarılması Mûcizesi	61
d. Kur'ân Mûcizesi	63
5.Mûcize-Sünnetullah İlişkisi	66
6.Hz. Peygamberin Mûcizeleri	70
7. Mûcizeyi Reddedenler ve Eleştirisi	74
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

A.E.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
Byy.	: Baskı yeri yok.
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.T.	: Doktora Tezi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.İ.	: Hadislerle İslâm
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
Krş.	: Karşılaştırınız
K.v.	: Kerremellahü veçhe
Ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahu anhu
sav.	: Sallallahü aleyhi vesellem
sad.	: Sadeleştiren
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tah	: Tahkik Eden
ts	: Tarihsiz
vd.	: Ve devamı
Yay	: Yayınları
YL	: Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

MUSTAFA SABRİ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

12 Rabiülevvel 1286/22 Haziran 1869’da o dönemde Sivas vilayetine bağlı Tokat’da dünyaya gelen Mustafa Sabri Efendi ulemâdan Ahmed Efendi’nin oğludur. Kendisi Osmanlı Şeyhülislamlarının yüz yirmi yedincisidir. Osmanlı’nın son şeyhülislamı olan Medeni Mehmet Nuri Efendi’den bir önceki şeyhulislam Mustafa Sabri efendidir. Ancak halk arasında Mustafa Sabri Efendi son Şeyhülislam olarak bilinir¹. İlk tahsilini memleketinde yapmış ve on yaşında hafızlığı ikmal etmiştir. İslâmi ilimleri Zülbiyezâde Ahmed Efendi’den okumuş ve Kayseri’de “Hacı Torun Efendi Damadı” denilmekle maruf Divrikli Mehmet Efendi’nin derslerine devam etmiştir. Çocukluğundan gençliğe ilk adım attığı günlerde Anadolu şehirleri arasında ulemâsıyla meşhur Kayseri’ye gitmek için annesini ikna ederek babasından izin alan Mustafa Sabri, bir süre sonra İstanbul’a geçerek Meşihât-ı İslâmiye ders vekillerinden ve huzur dersi müderrislerinden Gümülcinelî Ahmed Âsım Efendi ile Mehmed Âtîf Efendi’nin talebesi oldu.²

Ahmed Âsım Efendi’nin kızı Ulviye Hanım ile evlenip İstanbul’a yerleşti³. Mustafa Sabri Efendi’nin Ulviye Hanım’la evliliğinden İbrahim Sabri, Sabiha ve Nezahat isminde bir erkek iki kız çocuğu dünyaya geldi⁴.

¹ Nam, Mehmet, Son Şeyhü’l-İslam Mustafa Sabri’ye göre Din-Devlet-Hilafet İlişkisi, İstanbul 2011, s. 1

² Yavuz, Yusuf Şevki, “Mustafa Sabri Efendi”, DİA, İstanbul, 2006, XXXI/350.

³ Akbulut, Ahmet, “Şeyhü’l-İslam Mustafa Sabri ve Görüşleri”, İslami Araştırmalar Dergisi, 1992, Cilt VI, Sayfa 1.

⁴ Sabri, Mustafa, Mevkifu’l-Akl, Beyrut, ts. I/1; Kılıç, Yusuf, “Tokatlı Şeyhü’l-İslam Mustafa Sabri Efendi”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Tokat 1986, s. 615.

1890'da gerekli sınavları kazanarak, Kahire'deki Ezher gibi ilme sahne olan, ilmi konumu bugün ki Ezher'in kat kat üzerinde bulunan Fatih Camiinde 22 yaşında derse çıkıp müderris tayin edilmesi üzerine, babası bazı tanıdıklarına: "Kayseri'den sonra İstanbul'da tahsil için benden izin istemişti. Gelmiş burada sınavları kazanmış ve tedris kürsüsüne oturuvermiş. Benim kanaatime göre, en azından 30 yaşına kadar ilim tahsiline devam etmeliydi" demiştir.⁵ Mustafa Sabri Efendi'de daha sonraları yazacağı Mevkifu'l-Akl'da babasının bu sitemine şöyle cevap vermiştir: "Baba Allah sana rahmet eylesin. İlmî müktesebâtımı azımsamakla sen haklı idin. Hükümet maaşıyla ailemi geçindirmeme de karşıydın. Şeyhülislam olduğum gün de hayatta olsaydın senin yanında mevkice itibarım artmaz rızâna nail olamazdım. Fakat Şeyhülislam ve mebus olmazdan evvel, olduktan sonraki devrelerde günlük gazete ve dergilerdeki zulüm, tahrip, fiske ve fücra karşı, milletin adâb ve ahlakını savunma gayesiyle iki defa hicret etmekte sakınca görmemişken, dünya hayatının zevk ve safasından mahrum olmayı da göze alan ve bundan pişmanlık duymayan evladını görseydin eminim ki rızanı alıp beni mutlaka bahtiyar ederdin. Münevver bir Müslümanın dini akidesini korumak için yazdığım ilmi ve felsefi konularda doğu ve batıdaki ilim adamlarıyla münakaşaya mecbur kaldığım bu kitap ümit ederim ki senin gönlünü alacak ve ilim tahsilinde benden beklediğin hedefe ulaştığımı isbat edecek ve bu başarılarla da Allah'ın rızasını da tahsil etmiş olacağım"⁶

Mustafa Sabri Efendi elli'den fazla öğrenciye icazet vermiştir. 1896'da sınavla Beşiktaş Asâriye Camii imamlığına getirilmiş ve iki yıl sonra II. Abdulhamid'in de katıldığı huzur derslerine⁷ en genç üye sıfatıyla katılmıştır. Dördüncü rütbeden Osmanî ve Mecidi nişanlarını aldı. 1899-1904 yılları arasında Yıldız Sarayı kütüphanesinde II. Abdulhamid'in hâfız-ı kütüplüğüne⁸ getirildi. Bu sırada Köse Niyâzi Efendi'den Kıraat

⁵ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/1.

⁶ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/2.

⁷ Huzur Dersleri, Sultan III. Mustafa tarafından, 1172 (1759) yılında bir kanunla ve 1-10 / Ramazan arası devam eden ders halinde ihdas edilerek Osmanlı Devlet Teşkilatına girmiş bir müessesedir. (Kılıç, Şeyhülislam Tokatlı Mustafa Sabri efendi" s.615). Osmanlı padişahlarının huzuruyla muayyen engin ilim sahibi ve İslam diniyle dindar zatlardan oluşmak üzere Ramazan günleri sarayda akdedilen ilmi mecliste, Kadı Beydavi Tefsirini tartışmalı bir üslupla tedrisini ifade etmek üzere kullanılan bir terime huzur dersleri adı verilmektedir. Sultan Vahdettin ve Halife Abdülmecid Efendi zamanında devam eden derslerin sonuncusu 1341 Ramazanında (Mayıs 1923) de yapılmış 26 recep 1342(4 Mart 1924 tarihinde hilafetin ilgası ile birlikte huzur dersleride tarihe karışmıştır. Böylece bu dersler 1759-1924 yılları arasında 165 yıl devam etmiştir.(İpşirli, Mehmet, "Huzur Dersleri" DİA, İstanbul 1998, XVIII/443)

⁸ Osmanlı vakıf kütüphanelerinde görevlendirilen kişilere verilen bir unvandır (bkz. Erünsal, İsmail E., "Hâfızu'l-Kütüb", DİA, İstanbul 1997, XV/94-98)

ilmi okudu. Medresetü'l-Vâizin' (vaizler medresesi) de tefsir, İhtisas Medresesi (Medresetü'l mütehassısın) ile Süleymaniye Medresesinde hadis müderrisliği yaptı. Dini Yayınlar İnceleme Kurulu (Tetkik-i Müellefât-ı Şeriyeye)'nin kurucuları arasında yer aldı. İslam İlmiye Cemiyeti (Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye)⁹ nin başkanlığına seçildi ve bu cemiyetin yayın organı olan "Beyanü'l-Hak" mecmuasında başyazar sıfatıyla makaleler yazdı. Bu mecmuada kaleme aldığı yazılar tefrika mahiyetinde olup tenkit ve cevap esasına dayanmaktadır. Ayrıca mecmuanın ilk sayısında yer alan "Beyanü'l-Hakk'ın Mesleği" başlıklı makalesinde Abdülhamid'in keyfî idare yöntemine son verdikleri için İttihad ve Terakki Cemiyeti ile orduya teşekkür¹⁰ etmekle beraber kısa bir zaman sonra muhaliflere katıldı. Bir müddet Silistre müftülüğü yapmış ayrıca İstanbul Kadılığının idari işler bölümünde birinci sınıf memuriyetle görevlendirilmiştir. 1908 yılında Cemiyet-i ittihadiyye-i İslamiye derneğinin kurucuları arasında bulunmuştur¹¹.

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreç Mustafa Sabri Efendi'nin Tokat Mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a dâhil olduğu ve Osmanlı'nın son dönem siyasetinde aktif bir şekilde rol almaya başladığı dönemdir. Önceleri İttihat ve Terakki'ye ilgi duymuş olsa da kısa bir zaman sonra ittihatçılara muhalif olan kanatta yer almıştır. 1910'da Ahali Fırkası'nın, 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer alıp yöneticilik yaptı. Bab-ı Ali baskınında Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinin tutuklanmaya başlanmaları üzerine önce Mısır'a ardından da Romanya'ya geçti. I. Dünya savaşı esnasında Alman ordularının Romanya'ya girmesi üzerine İttihat ve Terakki tarafından tutuklanıp İstanbul'a döndü¹².

1918 yılından itibaren Mustafa Sabri Efendi'yi yeniden siyasi ve fikri cereyanlar içerisinde görürüz. Kasım 1918'de Darü'l-Hikmet-i İslamiye üyesi olmuş, Ocak 1919'da tekrar Tokat mebusu seçilmiş, Mart 1919'da Damat Ferit Paşa hükümetinde Şeyhülislamlık görevine getirilmiş ve Paris konferansına katılan Damat Ferit Paşa'nın

⁹ II. Meşrutiyet Döneminde kurulan, siyasi, ilmi ve dini konularda etkili çalışmalarıyla tanınan bir cemiyet (bkz. Ayhan, Halis, "Cem'iyeti İlmiye-i İslamiyye", DİA, İstanbul, 1993, VII/32).

¹⁰ Bkz. Boyacıoğlu, Ramazan, "II. Meşrutiyet döneminde Beyanül-Hak dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi, Sivas 2013, Cilt 2, s.47.

¹¹ Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", DİA, İstanbul 2006, XXXI/350.

¹² Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", XXXI/351.

yerine Sadrazamlığa vekâlet etmiştir. Mustafa Sabri aynı yıl kabinenin düşmesi üzerine padişah tarafından Ayan (senato) azalığına getirilmiştir¹³.

Daha sonra Teâli-i İslam Cemiyeti adı altında faaliyetlerini yürütecek olan Cemiyet-i Müderrisînin baş reisliğini yapmıştır.¹⁴

1920’de yeniden tesis edilen Damat Ferit Paşa kabinesine tekrar Seyhülislam olarak girmiştir. Şura-yı Devlet (Danıştay) reisliği görevini yürütmüş ve Sevr Anlaşması’nın şartlarını görüşmek üzere Sultan Vahdettin’in topladığı Şura-yı Saltanat’a katılmıştır. Kurtuluş mücadelesinde Anadolu harekete geçerken o da çareler arıyor ve İstanbul’da halkı uyarıcı ve yol gösterici nitelikte konuşmalar yapıyordu. Daha sonra Şeyhülislamlıktan istifa ederek Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurmuştur.¹⁵

1922’de tekrar yurtdışına çıkmak zorunda kalan Mustafa Sabri Efendi Romanya’ya geçerek Şehzade Nizamettin Efendi’nin yakın çevresinde yer almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra oğlu İbrahim Sabri ile birlikte 150’likler Listesi’ne¹⁶ alınsa da bu kanunun çıkmasından iki sene evvel Batı Trakya’ya geçmiş bulunuyordu. 6 Şubat 1924’de dersiâmlık maaşı kesildi ve 1 Haziran 1924’de vatandaşlıktan çıkarıldı. Milli mücadele zafere ulaşınca Mustafa Sabri Efendi’nin Türkiye’deki hayatı da sona erdi.¹⁷ Bunun üzerine İskeçe’ye yerleşen Mustafa Sabri Efendi dini, fikri ve siyasi çalışmalarına kaldığı yerden devam etti.

Mustafa Sabri Efendi’nin buradaki hayatıyla ilgili aktardığı bir hatıra, onun vatanına olan sevgisi ve gayri Müslimlerle bir arada yaşama tecrübesini ele vermesi açısından kayda değerdir:

“Türkiye’den hicretimden sonra, Mısır’a ikinci defa gelmezden evvel, şimdi Yunanistan şehirlerinden olup içinde Müslüman Türkler yaşayan Batı Trakya’da bir müddet ikâmet ettiğim esnada, Atina’ya gitmiştim. Şehri gezerken, ekserisi Müslüman Türklerle mübâdele neticesi Anadolu’dan gelerek, şehir civarında yerleşmiş olan muhacir Rumların mahallesinden geçmiş bulundum. Bir evin kapısının önünde duran bir kadın

¹³ Yavuz, “Mustafa Sabri Efendi”, XXXI/351.

¹⁴ Yavuz, “Mustafa Sabri Efendi”, XXXI/351

¹⁵ Yavuz, “Mustafa Sabri Efendi”, XXXI/351

¹⁶ Bkz. Kılıç, “Şeyhülislam Tokatlı Mustafa Sabri Efendi”, s.617

¹⁷ Kılıç, Şeyhülislam Tokatlı Mustafa Sabri Efendi” s.617

beni başımdaki sarığım ve arkamdaki ilmiye kıyafetiyle görünce, eski vatanlarında Müslüman Türk vatandaşlarıyla geçirdikleri zamanları hasretle hatırlayarak, dehşet içinde; “Nereden çıktınız, merhametli insanlar!” diye haykırmaya başlamıştı. Bir Rum kadınının, kim olduğumu tanımaksızın, bende bir Müslüman din adamını böyle bir hitapla karşılaşmasından duyduğum iftihar bütünü hayatımca unutmayacağım. Şahsıma hitaben söylediği Türkçe sözlerinden, eski Türklere, yani kendileriyle önceki vatanlarında komşu olarak yaşadıkları eski muhafız Türklere hitap ettiğinde şüphe yoktur. O Türklerin faziletleri ise benimsedikleri İslam dininin faziletinden kaynaklanmaktadır”¹⁸

Mustafa Sabri Efendi’nin bu dönemde Mısır’da yürütmüş olduğu ilmi faaliyetler ve kaleme aldığı eserler kendisine kayda değer bir itibar sağlamıştır. Yine bu dönemde Mısır Evkaf vezirliğine bağlı olan Lecnetü’n-Nühuz üyeliğine seçilmiştir. Mısır Veliahtı, Muhammed Ali Paşa¹⁹ Mustafa Sabri Efendi’nin “El-Kavlü’l-Fasl” adlı eserinden haberdar olunca kendisini saraya davet edip taltif etmiştir.

Muhammed Ferid Vecdi, Kasım Emin, Muhammed Mustafa el-Meraği, Ali Abdurrazık, Zeki Mübarek, Abdülaziz el-Bişri, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Şeltut, Muhammed Hüseyin Heykel gibi Batılaşma yanlısı Mısır aydınlarını şiddetle eleştiren Mustafa Sabri Efendi, Mısır’daki ilmi tartışmalarda sürekli ön planda yer almıştır. el-Ehram, el-Ahbar, Minberüş-Şark, el-Feth, el-Hidayetü’l İslamiye, el- Camia’tü’z-Zeytuniyye gibi dergi ve gazetelerde yazılar yazmıştır. 1938 yılında Mustafa Kemal’in vefatından önce 150 likleri affedince, büyükelçilikler bu karar üzerine Mustafa Sabri’nin Türkiye’ye girmesine müsaade etmelerine rağmen o bunu kabul etmemiştir.²⁰

Sonuç olarak Osmanlı Devletinin sona erişini üst düzeyde görevli bir kişi olarak idrak eden ve batı medeniyeti karşısında İslam medeniyetinin yıkılışını engellemek için gayret gösteren Mustafa Sabri Efendi hayatını bu düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik

¹⁸ Sabri, Mevkifu’l- Akl, II/55

¹⁹ Kavlü’l Fasl Mısırda Muhtar Bey kitabevinde yayınlanınca, Gıda ve Sosyal yardımlardan sorumlu bakan Veliahd Muhammed Ali Paşa, kitabından bir nüsha aldı ve Muhtar bey’den Mustafa Sabri Efendiye bulmasını istedi oda Revak el-Etraka varıp oradaki, Türklere evinin adresini alıp kendisiyle görüştü ve veliahtın kendisiyle görüşmek istediğini kendine bildirdi. Mısır Veliahd’ı da kendisine maaş bağlayarak destek olmuştur. Bkz. Kurucu, Ali Ulvi, Hatıralar, Kaynak Yay. İzmir, 2007, II/10; el-Kavsi, Müferrih ibn Süleyman İbn Abdullah, Mustafa Sabri el-Müfekkiri’l- İslâmi ve’l-Alimü’l-Alemî ve Şeyhülislam fi’d Devleti’l- Osmâniye Sâbikan, Dâru’l-Kalem, Dimaşk 1427/2006, s.149-150

²⁰ Kavsi, Mustafa Sabri..., s. 407

ilmi, fikri ve siyasi mücadelelerle geçirmiştir. Bu amacı doğrultusunda Müslümanlar arasında tartışma konusu olan problemlerin çözümüne katkı sağlamak için eserler yazmış, siyasi faaliyetlere girişmiş, İslam dünyasında hâkim olan siyasi düzenleri tahlil ve tenkit etmiştir.²¹

Mustafa Sabri Efendi, devrin Arap tarihçilerinden Muhammed Abdullah Annan'ın Osmanlı Türkleri aleyhindeki asılsız iddialarına cevap vererek ileri sürdüğü tezleri çürütmeye çalışmıştır. Hristiyanlıkta olduğunun aksine İslam'ın bilimle çatışmadığı fikrini ve kadınların belli şartlara göre örtünmesinin dini yükümlülük olduğunu ısrarla savunmuştur.²²

Zorluklarla ve mücadelelerle dolu bir hayat geçiren Mustafa Sabri Efendi, bu durumu kendi ifadesiyle şöyle dile getirmektedir. “İlkelerimden uzaklaşmamak uğruna iki defa malımı ve yurdumu terk ettim. Bu iki hicret arasında tutuklanıp hapse atıldım. Ancak mücadele yolundan asla dönmedim. Feda ettiğim dünya zevk ve rahatından dolayı asla pişmanlık duymadım.”²³

Mustafa Sabri'nin duruşu ve yazdıklarından hareketle, onun derdinin mezhep tercihinin ötesinde döneminde ortaya çıkan fikri eğilimlere ve batı yanlısı gidişata karşı bir duruş ortaya koymak olduğu söylenebilir.²⁴ Nitekim “*çağdaş akımların yönünün Eşariliğin aksine olduğu bir dönemde ben bu mezhebi tercih ettim*”²⁵ şeklindeki ifadesi bu tesbiti doğrular niteliktedir. Onun hırçın denilebilecek cedelci yönünün ön plana çıkmasının nedeni de belki budur. Bu noktada onun için geleneksel anlamda son kelâmcı demek bile mümkündür. Çünkü onun döneminde insanlar bir imparatorluğu kaybetmenin, dünyanın efendisi iken bir nevi köle durumuna düşmenin ve adeta çağlayan selin önünde kalmak gibi din karşıtı akımların ve eğilimlerin baskısı altında olmanın hâlet-i ruhiyesi içindeydiler. O kelâmcı duruşu ile diğerlerinin aksine, çağlayan sele kapılıp, onun götürdüğü yere gitmek yerine karşı koymayı ve mücadele etmeyi tercih etti. Bu doğrultuda olmak üzere o, çağın genel geçer değerlerine ve moda eğilimlere karşı gelenek içerisinde sağlam bir tutamak olarak Eşariliği buldu, onu bu tavır alışı iten

²¹ Bayram, İbrahim Bayram, Mustafa Sabri'nin Dini Düşüncesi (Doktora Tezi), İstanbul 2014, s.38.

²² Yavuz, “Mustafa Sabri”, XXXI/351.

²³ Sabri, Mevkıfı'l-Akl, II/392.

²⁴ Karadaş, Çağfer, Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi, Ensar Yay., İstanbul 2013, s.293

²⁵ Sabri, Mevkıfı'l-Akl, III/392.

yukardaki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla aslında yaşadığı dönemin şartları ve sıkıntılarıydı.²⁶

Mustafa Sabri Efendi'nin Kavlü'l-Fasl kitabını Doğan Güneş Dergisi'nde tercüme etmeye başlayan felsefe öğretmeni Mahmut Cevdet Bey'in şu ifadelerine katılmamak mümkün değildir: "Mustafa Sabri gibi halis muhlis Türk bilginlerinin bütün dünya ölçüsündeki kıymetlerine sırt çeviremeyiz. Elimizdeki Türk kıymetleri, bütün Müslüman dünya'ya rehberlik yapmak gibi tarihi rolümüzü tekrar bize aldırabilir"²⁷

Mustafa Sabri hayatının sonlarına doğru İskenderiye'ye gitmiş, orada idrar yollarında iltihap teşhisi ile Muvasât hastanesinde prostattan ameliyat olmuştur. Fazla bir zaman geçmeden ikinci defa, bugün adı Cemal Abdunnâsır adıyla bilinen hastanede yine prostattan ameliyata alınmıştır. Hastaneden çıktığında sağlığında biraz düzelme olunca, Kahire'ye dönmüşse de, orada hastalığı tekrar nüksedince Dr. Muru Paşa hastanesine kaldırılmıştır. Mustafa Sabri'nin 86 yıllık ömrü, 12 mart 1954 Cuma günü son buldu. Mustafa Sabri Efendi'nin vefat ettiği sırada Mısır'da bulunan Şehzâde Mahmud Şevket Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Mustafa Sabri Efendi'nin cenazesi hastaneden alınarak Kahire'de bulunan Türk çocuklarının elleri üstünde, Türk bayrağına sarılı bir tabut içinde, tekbir ve tehliller eşliğinde, sevenleri ve arkadaşlarının omuzunda önce Tahrir meydanına daha sonra oradan Kâhya mescidine ve nihayetinde Kahire'deki opera binasına getirilerek Orada Ezher Şeyhi'nin (Abdurrahman Tac) imametine cenaze namazı kılınmış ve Abbasiye'ye defnedilmiştir.²⁸

2. İlmi Kişiliği

Mustafa Sabri Efendi, ilmi kişiliğini büyük ölçüde almış olduğu tahsil hayatına borçludur. Onun ilmi şahsiyetinin kazanılmasında çocukluk yaşlarından beri eğitim gördüğü Tokat, Kayseri ve İstanbul gibi şehirlerin rolü büyüktür. Sabri Efendi'nin bu şehirlerde dönemine göre gerçekten ciddi bir eğitim aldığı söylenebilir. Onun ilmi kişiliğinin oluşumuna aldığı eğitim yanında, bu konuda gösterdiği azim ve kararlılığı da eklemek gerekir. Daha önce zikrettiğimiz üzere, babası onun ilim tahsili için Kayseri'ye

²⁶ Cağfer Karadaş, a.g.e.s.294

²⁷ Cevdet, Mahmut, "Büyük Türk Bilgini Musa Carullah İle Bir Karşılaşma", Doğan Güneş Dergisi, Yıl 1947, Sayı: 5, s.76.

²⁸ el-Kavsi, Mustafa Sabri... s.158

gitmesine karşı çıkmasına rağmen, o okumakta ve eğitimini sürdürmekte kararlı davranmış ve dâhil olduğu medreselerde eğitimi başarıyla tamamlamıştır. Bunun yanında girdiği sınavlarda muvaffak olmuş ve bu başarısı onu eğitimi İstanbul'da sürdürmeye kadar götürmüştür.

Sabri Efendi'nin hayatından bahsederken de zikrettiğimiz üzere, İstanbul'da da, dönemine göre önde gelen kurumlarda eğitim almıştır. Hatta denilenebilir ki, onun ilim tahsili sadece Türkiye ile de sınırlı kalmamış ve bu konudaki çabalarını gittiği ülkelerde de sürdürmüştür. Gördüğü eğitim, gösterdiği azim ve kararlılık onu ilimde Kavlu'l-Fasl, el-Mevkifu'l-Akl gibi eserler verebilecek düzeye taşımıştır.

3. Eserleri

Mustafa Sabri Efendi'nin ilmi şahsiyetinin bir yansımasını onun telif ettiği eserlerde de görmek mümkündür. Bir kısmı muamelata ve bir kısmı da Kelam'a dair olmak üzere pek çok eser telif etmiştir. Bu eserlerin bir kısmı Türkçe'ye de çevrilmiştir. Mustafa Sabri'nin eserlerinden önce çıkanları şunlardır.

1. *Yeni İslam Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi*

Mustafa Sabri Efendi'nin Kelam alanında ele alınması mümkün olan eserlerinden birisidir. Eser, Cehennem azabının edebi olmadığını savunan Musa Carullah Bigiyef'in(ö.1949) Rahmet-i İlahiyye Burhanları isimli eserine reddiyedir. Bu çalışma tek cilt halinde ve 168 sahife şeklinde yayınlanmıştır. Mustafa Sabri Efendi bu eseri, Romanya bulunduğu yıllarda telif etmiştir. Eserin telifinin 16 Temmuz 1916'da tamamlandığı nakledilir.²⁹

2. *Dini Müceddidler yahut Türkiye için Necat ve İtila Yollarında Bir Rehber*

Mustafa Sabri Efendi bu eserini, "Yeni Müslümanlar" adını alan Haşim Nahid(1880-1962) ve Arkadaşlarının İslam'da reform yapılması gerektiğine dair görüşlerine karşı yazmıştır. Eser "Dini Mücedditler ve Reformcular" adıyla sadeleştirilerek basılmıştır.³⁰

²⁹ BKz. Sabri, Mustafa, Yeni İslam Müctehidlerinin Kıymeti İlmiyesi, Neşr. Sibel Dericioğlu, Pınar yay. İstanbul, 1996.

³⁰ Bkz. Mustafa Sabri, Dini Mücedditler ve Reformcular, İstanbul, 1994.

3. *en-Nekir 'ala münkiri' n-nime mine'd-din ve'l-hilafe ve'l-ümme*

Mustafa Sabri'nin bu eseri, çağdaş İslam siyaset düşüncesi ve hilafet-siyaset ilişkisiyle ilgili konuları içeren bir çalışmadır. Mustafa Sabri Efendi'nin siyasi görüşlerini analiz eden Mustafa Hilmi'nin *el-Esrarü'l-Hafiyye Verae İlğai'l-Hilafeti'l-Osmâniyye* adlı eserinin içerisinde yayınlanan eser Oktay Yılmaz tarafından "Hilafetin ilgasının Arka Planı" adıyla Türkçeye çevrilmiştir.³¹

4. *Meseletü Tercemeti'l-Kurân*

Günümüzde zaman zaman Türkçe İbadet olarak gündeme gelen ve o dönemde de bazılarınca ileri sürülen görüşleri eleştiri amacıyla yazılmış bir çalışmadır. Mustafa Sabri bu çalışmasında Kur'ân'ın Türkçe tercümesinin namazda okunması yolunda Türkiye'deki tartışmalara ve Mısır'da buna benzer görüşleri savunan Mustafa Meraği ve Ferid Vecdi'ye cevap niteliğinde bazı meselelere değinmektedir. Eser Süleyman Çelik, tarafından "*Kur'an Tercümesi Meselesi*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir.³²

5. *Mevkifu'l-Beşer Tahte Sultani'l-Kader*

Mustafa Sabri, bu eserinde kadere imanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Eserde büyük ölçüde Eş'ariliğin savunusu yapılmış ve bu bağlamda irade hürriyeti de tartışılmıştır. Bu eser, İsa Doğan tarafından "İnsan ve Kader" adıyla Türkçeye çevrilerek neşredilmiştir.³³

6. *el-Kavlü'l-Fasl Beyne'llezine Yü'minüne bil-Gayb ve'llezine Lâ Yü'minûn*

Bu çalışma, Mustafa Sabri'nin Mevkifu'l-Akl isimli hacimli eserinin bir özeti mahiyetindedir. Başka bir ifadeyle Mustafa Sabri, Mevkifu'l-Akl isimli hacimli eserinin dördüncü cildinin bir kısmını ayırarak ayrı bir kitap haline dönüştürmüştür. Bu eser, Pozitivizmin etkisiyle İslam dünyasında nübüvvet, hissi mucizeler, kıyamet alametleri ve ahiret konularında yapılan birtakım yanlış yorumların eleştirilerini ihtiva eder.

³¹ Yılmaz, Oktay, Hilafetin ilgasının Arka planı, İskenderiye, 1989

³² Çelik, Süleyman, Kur'an Tercümesi Meselesi, İstanbul 1993.

³³ Sabri, Mustafa, İnsan ve Kader, çev. İsa Doğan, İstanbul 1989

Mustafa Sabri'ye göre bu konuların kaynağı hadislerdir. Ona göre hadis ve siyer kitaplarında meydana gelebilecek bir şüphe, Kur'an da bir şüpheyi götürebilir.³⁴

Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl kitabını telif etmekle, dönemin pozitivistlerinin dinin görülmeyen yaratıcıya, görülmeyen ahirete, mucizeye, vahye, nübüvve, bas'e, haşre, suale, hesaba, sevaba, cennete, cehennem ateşinde azaba imana çağırdığı oysaki bunların hiçbirinin tecrübe edilemeyen ve akıl-dışı şeyler olduğu yönündeki eleştirilere cevap vermek amacıyla yazmıştır.

7. Mevkıfu'l-Akl ve'l-ilm ve'l-Alem min Rabbi'l-Alemin ve İbadihi'l-Mürselin

Mustafa Sabri'nin, Allah'ın ve Peygamberlerin beyanlarına göre aklın, ilmin ve âlemin durumunu ele alan; İslamın tevhid akidesi ile ilmi, akli, felsefeyi, tarihi karşılaştırıp inceleyen hepsini vahiy ve hadislerin ışığında değerlendiren bir eseridir. Eser, oğlu İbrahim Sabri tarafından Türkçe'ye çevrilmiş iki cildi latine edilmiş haliyle gül neşriyatta aynen neşredildi.

Mustafa Sabri Efendi bu eserinde dönemin pozitivist düşüncesine cevap vermeye çalıştığı gibi, aynı zamanda Mısır'da Kelam ilmine karşı çıkan ve Tasavvufu Kelama tercih eden, Dr. Muhammed Ahmed el-Gamrâvî, Muhammed Ferit Vecdi, Ahmet Emin gibi kimselere karşı Kelâm ilmini savunmuştur.

Bu eserini dört bölüm halinde tertip eden Mustafa Sabri birinci bölümde, Allah'ın varlığının isbatı yanında dünyada ve ahirette mutlu olmanın yolunun Allah'a imandan geçtiğini vurgulamaktadır. Aynı şekilde bu eserinde dönemin meşhur pozitivistlerinin akıl ve ilim itibarıyla İslam ve Hristiyanlık açısından karşılaştırma yaparak İslam'a yönelttikleri eleştirileri ele almış ve bunları çürütmeye çalışmıştır. Eserin ikinci bölümünde ise Mustafa Sabri, dine aklın konumu yanına Allah'ın varlığının delillerini tartışmış ve daha sonra da din, ilim ve akıl konusunda Müslüman düşünürlerle batılı düşünürlerin görüşlerini karşılaştırmıştır. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde ise akıl yürütme ve delil kavramı üzerinde durmuştur. Aynı şekilde eserde vahdet-i vücud görüşünü kabul eden düşünürleri de eleştirmiş ve bu görüşün sakıncalı yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

³⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/301.

8.Kavlî fi 'l-Mer 'e ve Mukarenetühü bi-Akvali Mukallideti 'l-Garb

Bu çalışma Mustafa Sabri Efendi'nin müstakil bir kitap çalışması olmaktan çok, çeşitli dergilerde yayınladığı makalelerin derlenmesinden oluşturulmuş bir eserdir. Bu çalışmada İslam Dininin kadınlarla ilgili hükümleriyle (örtünme, evlenme vs.) Batı kültüründeki kadın anlayışı arasındaki tezatlarla dikkat çekilmiştir. Mustafa Sabri Efendi'nin bu kitabı Mustafa Yılmaz tarafından “Kadınlarla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklircisi Sözlerle Karşılaştırılması” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.³⁵

9.İslam'da İmamet-i Kübra

Bu eser, Mustafa Sabri Efendi'nin çeşitli gazetelerde hilafet ve siyaset konularında kaleme almış olduğu yazılarının derlenmesinden oluşmuş bir kitaptır.³⁶

10.Savm-ı Ramazan

Mustafa Sabri Efendi'nin bu eseri Trakya'da bulunduğu yıllarda kaleme aldığı eserlerinden birisidir. O günlerde oruçlara ilgili bazı tartışmalar ve özellikle orucun fidye ile geçiştirilmesini öne süren bazı görüşlere eleştiri sadedinde kaleme alınmıştır.

4.Bir Kelamcı Olarak Mustafa Sabri Efendi

Mustafa Sabri, diğer alanlarda olduğu gibi Kelam İlmi alanında söz söylemiş önemli düşünürlerimizden birisidir. Hemen her fırsatta, yaşadığı dönemin pozitivist akımlarına eleştiri getirmiş, farklı inanış ve anlayışlar karşısında Ehl-i Sünnet akidesini savunmuş ve bunları yaparken de kelam ilminin önemine vurgu yapmıştır. Özellikle Mısır'da yaşadığı yıllarda, o civarda yaygın olan yeni akılcılık cereyanı karşısında serdettiği görüşlerinde aynı zamanda bir kelam müdafaası da yapmıştır.

Mustafa Sabri'ye göre İslam Dini, akıl ve mantık dinidir. Kelam İlmi de büyük ölçüde akıl ve mantık temelinde şekillenmiştir. Bu yönüyle de İslam İnançlarının temellendirilmesi ve savunulmasında Kelam İlmi'ne büyük görev düştüğünü düşünen Mustafa Sabri, “İslam'ın başlangıcında Kelam İlmi mi vardı ki İslam yayıldı,

³⁵ Sabri, Mustafa, Kadınlarla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklircisi Sözlerle Karşılaştırılması, çev.Mustafa Yılmaz, Konya 1994.

³⁶ Sabri, Mustafa, İslamda İmamet-i Kübra, Kahire 1925.

dolayısıyla bu ilmin İslam’a dâhil edilmesinde bir fayda yoktur, ne imanı kuvvetlendirir nede akideyi destekler” şeklindeki itirazları ise kabul etmemiş ve eleştirmiştir.

Mustafa Sabri’ye göre Kelam İlmi’nin adı, yöntemi ve konusu Kur’an’a dayanmaktadır. Bu nedenle de diğer ilimlerden daha değerli ve dini ilimlerin en önde gelenidir. Görüldüğü gibi Mustafa Sabri Efendi, Kelam Tarihinde “kelam ilmini ilimlerin en şerefli”³⁷ olarak gören yaklaşımlara katılmış ve onu ilimlerin en değerlisi ve üstünü olarak görmüştür. O’na göre kelam ilmine karşı çıkan ve onu boş bir uğraş olarak tanımlayanların bu tutumları, onların kelam ilmini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Gazzali (ö.505/1111)’nin ömrünün sonlarına doğru kelamdan uzaklaşmasını doğru bulmayan Sabri Efendi, bunun “erzel-i ömr”ün getirdiği bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Zira ona göre akıl ve mantık esasına dayanan bir ilmin reddedilemeyeceğini ileri sürer.³⁸

Kelam İlminin gereksiz bir ilim olduğunu ve bu ilimle uğraşanların zındık olacağını ileri sürenlere de karşı çıkan Sabri Efendi, bu düşüncenin doğru olmadığını zira bugüne kadar bu ilimle uğraştığı halde zındık olduğunu söyleyebileceğimiz kimsenin bulunmadığını söyler. Eğer zındık aramak gerekirse bunun bilmediğine düşmanlık eden cahiller arasında bulunabileceğini ileri süren Sabri Efendi Cürcani’nin Şerhu’l-Mevakıf’ından kelam ilminin konusuna ilişkin düşüncelerine temas eder. Cürcaniye göre bu ilmin maksadı Allah’ın varlığını ispattır. Eğer âlim ve kadir olan, peygamberler gönderip semavi kitapları indiren Allah’ın varlığı ispatlanmazsa, tefsir, hadis, fıkıh ve usulu fıkıh ilimleri tasavvur bile edilemez.³⁹

Mustafa Sabri’ye göre Kelam İlmi’nin gayesi, iki cihan saadetini temin etmektir. Bu gaye, bütün gayelerin en şerefli ve en faydalısıdır. Bu sebeple, akli başında hiçbir insan kelam ilmine karşı çıkamaz. Sabri Efendi’ye göre Kelam İlmi’ne, içinde sapkınlık taşıyan ancak bunu insanlardan saklayan kimseler ya da bizatihi mülhidler karşı çıkarlar. Çünkü nasıl ki sahte para basan kalpazanlar paranın sahihinin sahtesinden ayırt edilmesinden hoşlanmazlarsa, bu mülhidler de benzer şekilde kelam ilminden hoşlanmazlar. Bu kimselerin Kelam İlmi’ne düşmanlıklarının hakiki sebebi ise, bu ilmi

³⁷ Bkz. Taftazani, Saduddin, Şerhu’l-Mekâsıd, tah. Abdurrahman Umerya, Beyrut, 1989, I/175.

³⁸ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/257.

³⁹ Cürcani, Seyyid Şerif, Şerhu’l-Mevâkıf, Beyrut, Trs, I/26.

bilmemelerinden veya erişememelerinden kaynaklanmaktadır. Kelâm ilmi de akıl ve mantık üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bu ilme karşı çıkmak mantıksızlıktır.⁴⁰

Kelam İlmi'nin gerekliliğine gönülden inanan Mustafa Sabri, telif ettiği Mevkifu'l-Akl adlı eserinin telif gerekçesi olarak da bu ilmin yeniden canlandırılması gerekçesini zikreder. Mısır'da kaldığı yıllarda Kelam İlmi adıyla okutulan "İlm-i Usuli'd-Din" derslerindeki eksiklik ve yetersizlikleri müşahade eden Sabri Efendi, bu ilmin yeniden ihyasının gerekliliğine inanır ve bu eserini, bu ilmi okumamış olanlara okutmak ve hakikatlerini, hedeflerini anlamamış olanlara anlatmak geyesiyle telif eder. Dolayısıyla kelam ilmiyle ilişkili bu eserini okuyanların diplomalar kazanıp iyi mevkilere gelmek maksadıyla değil de, asıl ahirette imtihanda başarılı olmak ve kurtuluşa erişmek amacıyla okuması gerektiğini düşünür. Zira ona göre Kelam İlmi'nin gayesi, dinin akidesini ilim temelleri üzerine açıklamaktır. Bu ilme "Usulü'd-din"denilmesinin bir sebebi de budur.⁴¹

Bütün bu sebeplerle Mustafa Sabri, Kelam İlmi ile yakından ilgilenmiş ve bu konuda eserler vermiştir. Ona göre Kelam İlmi'nin ortaya çıkışı da yukarıda anlatıldığı biçimiyle böyle ulvi bir gayeye matuftur. Mustafa Sabri'ye göre tercüme hareketleriyle birlikte Yunan Felsefesi tercüme edilmiş ve İslam düşünürlerinin istifadesine sunulmuştu. O zamanlar Yunan felsefesinden işe yarayanı, yaramayanı düşünmeden nakleden ve akıllarını ödünç veren simsarlar yoktu; yalnız mütercimler vardı. Biz, bize faydalı olanları almış, olmayanı sahiplerine geri vermiş, ikâme ettikleri burhanlarına, burhanlarla(karşıt delillerle) üstünlük sağlamıştık. Yunan felsefesi, bütün cazibesi ve yenilikleriyle, akıllarının istiklalini kaybetmemiş olan İslam ulemasına arz edildiği zaman, selef âlimlerinin yaptıklarıyla haleflerinin Batı felsefesine karşı vaziyetini mukayese edecek olursanız, selefin kuvvetiyle, halefin zaafı arasında, çok büyük fark bulursunuz. Evvelkilerin sonrakilere üstünlüğü yalnız almaya uygun olanı almak, olmayana karşı koymaktan ibaret değildi. Onlar aldıklarını tamamen temellük ile kendi ilimleriyle mezcederek, "Kelam İlmi" adıyla bir ilim meydana getirmişler ve bunu islam felsefesi yerine ikâme etmişlerdi. Bize has kendi mülkümüz olan ve ona karşı çıkacak

⁴⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/202.

⁴¹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/258.

herhangi bir felsefe karşısında, dinin müdâfaasına hazır bulunan bu ilim, ilk kelâmcıların, Yunan felsefesiyle temasının bir ürünüdür.⁴²

Mustafa Sabri Efendi'ye göre, Müslümanların asırlar öncesinden günümüze gelinceye kadar dinlerini koruyup itikatlarını sağlama almaları, İslam ulemasının kelâm ilmine, halkın da onların sözlerine itibar etmelerinden dolayıdır. İslam inancına ters düşen cereyanlara karşı bir münâzara ve mücadele söz konusu olduğunda düşünürler, kelam ilminden istifade ederek akıl ve mantık silahıyla onlara karşı koymuşlardır.⁴³ Sağlam bir akıl ve ilimle mücehhez olarak akâidini öğrenen kişi, İslam Dininin ahkâmını daha kolay bir şekilde öğrenip tatbik edebilir. Sabri Efendi'ye göre kelam ilmini layıkıyla bilmek önemlidir. Zira ortaya çıkan ilhad ve inançsızlıkların altında yatan önemli etkenlerin başında din âlimlerinin kelam ilmini layıkıyla bilmemeleri yatmaktadır.⁴⁴

Mustafa Sabri Efendi, “Kelam İlmi, Müslümanların Kur'an ve sünnete ulaşmasına mani olmaktadır. İnsanlar, dinin usul ve furûnu kelam ve fıkıh kitaplarına bakarak öğrenirlerken Kur'an ve sünneti terk etmektedirler” şeklindeki eleştirilere de şöyle cevap verir:

“Öncelikle geçmiş âlimlerimiz, hüküm çıkarma kapasitesine sahip olan kişilerin elinden bu imkânı almamışlardır. İnsanlar Kur'an ve Sünnetten önce bu kitaplara bakıyorsa bunda, Kur'an ve sünnetten ilgili meseleyi öğrenmenin zorluğuna karşın bu kitaplardan öğrenmenin kolaylığı yatmaktadır. Kur'an ve Hadise müracaat etme kudreti olmayanlar, kelam ve fıkıh kitaplarına da bakamayacak olsalar, kendileriyle beraber diğer insanları da dalâlete sürüklerler. Öte yandan ele aldığı pek çok meselede aklî delillere dayanarak faaliyet yürüten inanan-inanmayan herkese karşı hüccet getiren Usûlü'd-dîn; Kur'an ve hadisten çok, kelam ilmine yani akli verilere dayanmaktadır. Bu yüzden kelam ulemâsının Kur'an ve sünnetten delil getirme ihtiyacı diğer İslâmî ilim dallarına nazaran daha azdır. Bu anlamda kelamın aklî bir ilim olarak değerlendirilmesi daha doğrudur. Kelam ilmi ile Kur'an ve sünnetin yolları bir anlamda birbirinden farklı olduğu için bu

⁴² Sabri Mevkifu'l-Akl, I/258.

⁴³ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/258-259.

⁴⁴ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/260.

kitapların *insanları Kur'an'dan alıkoyma* gibi suçlamaya muhatap edilmesi doğru değildir”.⁴⁵

Yukarıda anlatılanlardan hareketle söyleyebiliriz ki, Mustafa Sabri Efendi, Kelam İlmini dünya ve ahiret saadeti için temini ve kâmil bir mümin olarak yaşama açısından gerekli görüyor ve o dönemler hayatını sürdürdüğü Mısırda unutulmaya yüz tutmuş bu ilmin yeniden canlandırılması için bir şeyler yapmaya çalışıyor.

Mustafa Sabri, çağdaş dünya’da Kelam İlmine, İslam inancının izâhı ve savunulması noktasındaki iki temel görev yüklüyor. Birincisi mevcudu koruyarak ileri sürülen iddiaları ve önyargıları bertaraf edecek bir tavır geliştirmek; ikincisi ise, dini inanç ve uygulama noktasında meydana gelecek bozulmaları ve çürümeleri önleyecek, sahih islam inancını yeniden ikame edecek adımlar atmayı sağlamak. Mustafa Sabri’ye göre yenilenme/tecdid, kadîm imana dönüşür. Bu da imanı canlandırarak aslına döndürmeye olumlu katkı sağlar.⁴⁶

⁴⁵ Bayram, İbrahim, “Son Devir Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi’nin Dini Düşüncesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.117.

⁴⁶ Çağfer Karadağ, *Anahatlarıyla Kelam tarihi*, s.292

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA SABRİ'DE NÜBÜVVET

1. Peygamber Tanımlaması

Mustafa Sabri Efendi'nin peygamberlik ve peygamberlikle irtibatlı konulara ilişkin görüşlerini ortaya koymadan önce, onun peygamber kavramına hangi anlamı yüklediğini bilmek önemlidir. Zira bir düşünürün bir kavrama yüklediği anlam, düşünürün o konudaki hareket noktasının başlangıcını oluşturmaktadır. Mustafa Sabri'nin nübüvvetten ne anladığı, peygamberlere ne gibi özellikler yüklediğini bilmek, onun yaşadığı dönemde peygamberlik konusuna yönelik eleştirilere verdiği cevapları anlayabilmek için de önem taşır. Onun genelde kelim konularına ve özelde de nübüvvet konusuna ilişkin temel yaklaşımı, sahih akideyi ortaya koymak ve onu dönemin pozitivist yaklaşımlarına karşı korumak amacına yöneliktir. Diğer taraftan Sabri Efendi, dönemin yeni akılcı düşüncesinin nübüvvete getirdiği tanımlara da önemli eleştiriler yöneltmektedir. Bu nedenle, ötekini eleştirmeden önce, öncelikle düşünürün bu kavramdan ne anladığını ortaya koymak bu konunun ilk adımını oluşturur.

Klasik literatürde insanların kendilerini en yüksek derecelere ulaştıracak hususları izah edecek, dünya ve ahiretleri için ihtiyaç duyduklarını açıklayacak uyarıcı, müjdeleyici elçiler göndermek caiz hatta batı Maturidilere göre Allah'ın hikmeti gereği vacip görülmüştür.⁴⁷ Yüce Allah Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) kadar peygamberler göndermiş, onların imdadına koşmuş ve bu halka nihayet Hz. Muhammed (sav) ile son bulmuştur. Bütün ilahi dinlerde olduğu gibi İslam Dini de temelde nübüvvet ve vahiy temelinde şekillenmiş bir dindir. Bu nedenle kelim âlimleri vahyin selameti ve güvenilirliği açısından emin bir peygamberin varlığını aklî ve naklî bir gereklilik olarak görmüşlerdir.

⁴⁷ Nesefi, Ebu'l-Berekat, el-Umde fi Usuli'd-Din, Tah. Temel Yeşilyurt, Malatya, 2000, s.26.

Mustafa Sabri Efendi, nübüvvetin tanımına ilişkin özel bir başlık ayırmaktan çok, bu konudaki görüşlerini daha çok dönemin yenilikçi anlayışlarına cevap verirken ortaya koymuştur. Ona göre peygamber, Allah ile hususi yakınlığı olan kişidir. Zaten genel ve mutlak anlamda da, peygamber gönderme yetkisi Allah'ın elindedir. O dilediğini peygamber olarak seçer ve onu peygamber olarak gönderir. Sabri Efendi'ye göre bu yakınlık, kâinattaki delillere bakarak Rabbini tefekkür eden her akıl sahibinde meydana gelen yakınlığın da fevkinde bir yakınlıktır. Bu yönüyle nebinin Allah ile olan yakınlığı, irtibatı ve dolayısıyla nübüvvet, insanların gayret ve çabalarıyla elde edilebilecek türden bir mevki değildir. Nübüvvet makamı, Allah'ın seçkin kullarına/peygamberlerine bahsettiği ayrıcalıklı bir lütuftur.⁴⁸ Bu ifadesiyle nübüvvetin vehbî oluşunu vurgulayan Sabri Efendi, bu makamı insanın kendi gayret ve çabalarının bir sonucu olarak gören anlayışlarında karşısında yer almaktadır.

Diğer taraftan Sabri Efendi, tam anlamıyla klasik literatürdeki tanıma benzemese de yine de nebi kavramıyla ilgili onunla örtüşen iki tanım getirmektedir. Bu tanımlardan birisi, yukarıda da kısmen temas edildiği şekliyle “akıl sahibi her insanın kâinatın işleyişine bakarak Rabbini akletmesinin de üzerinde bir iletişimle (ittisalle) Allah ile özel yakınlığı bulunan insan” biçimindeki tanımdır. Sabri Efendi eserinde “Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ etmesi için gönderdiği insan” şeklindeki peygamber tanımına da yer vererek, onların ifa etmekle görevlendirildikleri vazifeye vurgu yapmaktadır.⁴⁹ Zaten kelam âlimlerinden bazıları da peygamberi “kendisine vahyedilen kişi” olarak tanımlamışlardır.⁵⁰

Peygamberin aldığı vahiy, yüce ilim sahibi bilge insanların aldığı ilhâmın çok üzerinde bir değere sahiptir. Çalışmayla elde edilemeyecek bu yüksek mertebe, Allah'ın fazlı ile bazı seçkin kullara bahşedilmiştir. Tabiât ilminin bununla ilgili söz söyleme hakkı yoktur.⁵¹ Mustafa Sabri bu peygamber tarifiyle Filozofların peygamberlik çalışıp çabalamayla elde edilir düşüncesine cevap vermiş oluyor. Ona göre peygamberlik vehbidir. Allah'ın seçkin kullarına has mümtaz bir nimettir.

⁴⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/152.

⁴⁹ Tanımlar için bkz. Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/152.

⁵⁰ Cürcani, Seyyid Şerif, Şerhu'l-Mevâkıf, Beyrut, trs. I/26

⁵¹ İbrahim Bayram, Son Devir Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin Dini Düşüncesi, Doktora tezi, İstanbul, 2014, s.333

Şüphe yok ki Nübüvvet meselesi Allah'ın varlığı meselesinden sonra en önemli itikadi meselelerden biri olarak kabul edilir. İnsanın hayatında tarih boyunca en başta gelen problem sayılır. Ahirette insanın ebedi hayatını kazanması da nübüvvet ve risalet meselesiyle bağlantılıdır.⁵²

Mustafa Sabri peygamberliğin tanımı üzerinden de yeni akılcılık okulu mensuplarına bir takım eleştiriler getirmektedir. Çünkü onların peygamber tanımlarında dinlerin kabul ettiği, muğayyebat ile irtibatlı bir tarif yok, daha çok yol gösterici dâhilere uyan bir tarif vardır. Onların tariflerinde peygamberliğin hususiyetlerinden olan vahiy, gönderilen melek, indirilen kitap ve mûcize söz konusu edilmemiştir.⁵³ Zaten Mustafa Sabri Efendi, peygamberlik tanımlarını müstakil ve sistematik bir konu olarak değil de, daha çok dönemindeki değişik tartışmalara cevap verme sadedinde ele alıp incelemiştir. Onun için onun bu konuya yaklaşımı sistematik değildir. Konuya ilişkin başlıklar daha çok dönemin tartışmalarına göre şekillendirilmiştir. Biz de burada, peygamberlik konusuyla ilgili sistematik bir tartışma yürütmekten çok, Sabri Efendi'nin temas ettiği konular üzerinden meseleyi ortaya koymaya çalışacağız.

2.Nübüvvetin İspatı ve Gerekliliği

Klasik Kelamda yürütülen tartışmalardan birisi de şüphesiz ki, nübüvvetin imkânı ve gerekliliği konusudur. Allah'ın insanlar arasında bir elçi seçip seçmemesi ve böyle bir hadisenin akli ve nakli açıdan imkânı önemli tartışma konularından birisidir. Sabri Efendi konuyla ilgili sistematik ve kapsamlı bir tartışma yürütmese de, yine konuyu büyük ölçüde yaşadığı dönemde yürütülen bazı tartışmalar sadedinde ele almıştır. “Allah, meleklerden ve insanlardan resul seçer”⁵⁴ ayetini nübüvvetin nakli ispatıyla ilişkili olarak ele almıştır. Bunu yaparken de tıpkı diğer konuları ele alışında olduğu gibi, döneminde yaşayan, Hz. Peygamberin hayatı hakkında eserler veren bazı düşünürlerin görüşlerine eleştiriler yöneltmiş ve onların klasik tefsirleri iyi okumalarını tavsiye etmiştir⁵⁵.

Kelamla ilişkili eseri olan Mevkıfu'l-Akl'da Mustafa Sabri Efendi, peygamberlik

⁵² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/152.

⁵³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/152.

⁵⁴ Hac 22/75.

⁵⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/111.

konusunu inanan insan için itikadi meselelerin başı olarak niteler. O, yaşadığı asır için, İslam adına en büyük tehlike olarak ilmi gelişmeler adı altında ilhad fikrinin yayılmasını görür. Sabri Efendi'ye göre yürütülen tartışmaların bir kısmının hedefi de doğrudan doğruya nübüvvet konusu olmuştur. Dolayısıyla o çalışmalarında özellikle nübüvvet konusu söz konusu olduğunda, nübüvvetin ispatı yanında aynı zamanda bu konuda filozofların eleştirilerine de değinmiş ve döneminin yeni akılcılık düşüncesinin de bir nevi tahlilini yapmıştır. Mustafa Sabri Efendi, peygamberlerin varlığını doğrudan doğruya Allah'ın varlığıyla irtibatlandırmıştır. Zira Allah varsa, güç ve kudret sahibi ise, şefkati ve merhameti gereği insanlara peygamber göndermesi de mümkündür. Allah varsa, peygamberlik var ve mümkün olmalıdır. Dolayısıyla nübüvvetin imkânının en büyük ispatı, Allah'ın var olmasıdır.⁵⁶ Sabri Efendi'ye göre Allah'ın varlığının sübutu ve insanın yaratılmış olması bizi doğrudan peygamberlerin varlığına götürebileceği gibi, aynı zamanda ikinci hayatın ve din gününün gelişi, Allah'ın ve Peygamberlerinin varlığına da ulaştırır.⁵⁷ İleride tekrar mûcize konusunda temas edileceği üzere Sabri Efendi, peygamberlerin varlığını da mûcizelerin varlığına delil gösterecektir.⁵⁸

Mustafa Sabri, nübüvvet, mûcize ve ahiret gibi konuların Allah tarafından gönderilen ve mûcizelerle desteklenen peygamberlerin bilgilendirilmesine dayandığı için klasik kelâm kitaplarında “Sem’iyyat” başlığı altında incelendiğini söyler. Ona göre bu konular, insanların idrak etmekle anlayacakları aklî delillere değil, bir kısım sem’i delillere dayanmaktadır. Bu yüzden “sem’iyyat meseleleri”, Allah'ın varlığı gibi, peygamberlerden duyulmasa bile idrak olunabilecek konulardan değildir. Sem’iyyat alanındaki konuların varlığı, aklen sâbit olan konuların varlığı gibi olmaz. İnsan akli, gündelik hayatta bazı şeyleri bilebilme gücüne sahip olsa da, semiyat konularını ve taabbudi mevzuları aklıyla tayin edebilmesi mümkün değildir.⁵⁹ Bu nedenle bu konularda bilgimizin dayanağı peygamberliktir. Zira insan aklının bu mevzuları tayin edebilme gücü yoktur.

Sabri Efendi, peygamberlerin varlığını imkân dâhilinde görmektedir ve ona göre peygamberlik akli olarak imkânsız değildir. Zaten nübüvvetin ispatı da, akıldan çok nakle dayanmaktadır. Peygamberlik özü itibarıyla mümkün bir durum olsa da, bu

⁵⁶ Bkz. Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/152.

⁵⁷ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/160.

⁵⁸ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/160.

⁵⁹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/24-25.

Allah'ın haber vermesi gibi bir vasıtayla bilindiğinde, bunu kabul etmek zaruridir ve olmaması imkânsızdır. Eğer Yüce Allah, kutsal kitabında peygamberlerin varlığından söz ediyorsa, artık onun olmaması imkânsızdır. Zira bir mümin için Allah'ın bildirdiğini kabul etmek zorunludur. Allah'ın Kur'an'da bir şeyin varlığından söz ediyorsa, bunun varlığı bir mümin için zaruridir, aksi takdirde Allah'a yalan nispet anlamına gelir ki, bu düşünülemez. Sabri Efendi'ye göre Allah'ın varlığı önce zarûri olan aklî bir delille ispat edilmekte ve sonra da Allah'ın varlığına dayanılarak peygamberlik, mûcize ve ahiret gibi semiyat konularının imkânı bununla ispatlanmaktadır. Sonra Sabri Efendi, peygamberliğin ispatının ikinci yöntemi olarak da “peygamberlerin sözü”ne dayanır. Zira ona göre, Allah'ın yüce kitabında sözünü ettiği, mûcizelerle teyit edilen ve yalan söylemesi tasavvur edilemeyen bir peygamberin, Allah'tan haber vermesiyle de nübüvvet sabit olur.⁶⁰ Her ne kadar peygamberliğin ispatını, peygamberin sözüne dayandırmak, görünüşte bir kısırdöngü gibi görünse de, burada sözü edilen peygamber nübüvveti mûcizeyle teyit edilmiş olan peygamberdir ve dolayısıyla kısırdöngüyü gerektirmez. Bu sebeble Mustafa Sabri, kendisinin Allah'ın varlığı meselesinden farklı olarak peygamberler, mûcizeler ve ahiretin varlığına yönelik olarak aklî deliller getirmeye kalkışmayacağını söyler.⁶¹

Mustafa Sabri'ye göre, peygamberlik müessesesi “ilmî delil” diye tabir olunan, tecrübeye dayalı bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır. Nübüvvet görevinin kendisi sadece peygamber tarafından tecrübe edilebilir, nebi olmayanlar ise bu olayı, peygamberin mûcizesi üzerinden anlarlar ve onların bu anlamaları da peygamberin nübüvvet tecrübesi yerine geçer. Mustafa Sabri'nin kanaatine göre, her şeye gücü yeten Allah'ın varlığını ispat ettikten sonra nübüvvet, mûcize ve ahiret gibi olayların imkânını ispat etmek çok kolay bir hadisedir.⁶²

Mustafa Sabri'de nübüvvetin ispatı ve imkânı konusu, Kelâm'ın ana konusu olan Allah'ın varlığından sonra gelir ve tamamen Allah'ın varlığını itiraf üzerine kurulmuştur. Allah'ın varlığına dair Kelam İlminde çeşitli deliller takdim edildiğinden biz burada ana konumuz olan nübüvvete odaklanacağız. Yukarıda da kısmen ifade

⁶⁰ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/160.

⁶¹ Bayram, “Son Devir...”, s.328

⁶² Mustafa Sabri, Mevkıfu'l-akl, Cilt 4, s.160

ettiğimiz üzere Sabri Efendi, nübüvvetin ispatı ve gerekliliğini farklı açıdan açıklamaya çalışıyor.

Bunlardan **ilki**, mükellefiyet ve sorumluluklar yönünde nübüvvete duyulan ihtiyaçtır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah Teâla var olduğundan, insanın ilk görevi, onu yaratıcısının sorumsuz bırakmayacağı düşüncesidir. İnsan, akıl ve irade ile donatılmış seçkin bir varlıktır. İnsan aklıyla, ilâhını bulup varlığına istidlal etse de, yaratıcısına karşı sorumluluklarını kısmen idrak edebilse de, bunların hepsini tamamıyla ayrıntılı olarak tâyin edemez. Akıl bu yükümlülükleri ayrıntılı olarak belirleyemez. Kimsenin akli kendi kendisini düşünmediği gibi, hak ve batılın ve hayır ve şerrin seçiminde, birbirinden farklı görüşlere sahip olan âlimler ve filozofların akılları da düşünemez. Ayrıca akıl o görüşlerden hangisinin Allah'ın rızasına uygun olduğunu bilemez.⁶³

Aynı şekilde akıl, her zaman hak ve doğrunun nerede olduğunu bilip takdir edemeyebilir. Hatta bir konuda çoğunluk ittifak etse bile, bu durumun hak ve adil oluşuna çoğu kere akılla hükmetmek mümkün olmayabilir. İlmi meselelerde yapılan araştırmalar görüşlerin sayısı üzerine bina edilmez. Şayet bir yerde alınacak kararlar herkesin kendi düşüncesine göre belirlenecek olursa, bu sefer de orada bir anarşi meydana gelir. İşte böyle bir şaşkınlık ve tereddüt havası içinde insan, Allah tarafından kendine doğru yolu gösteren, onun emirlerini ve yasaklarını tebliğ edecek bir peygambere olan ihtiyacını, bütün samimi kalbiyle hisseder.⁶⁴

İkinci olarak, ölüm ve ölüm sonrası hayatın varlığı, peygamberlerin varlığının da delili olmaktadır. Ahiret hayatının ispatından sonra insanlar dünyadaki yaptıkları amellerden ikinci hayatta sorumludurlar. Allah'ın Peygamberlerinin varlığı, onların elindeki mucizeleri ilâhi adaletin gereğidir. Yüce Allah “Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın”⁶⁵ buyurarak ilâhi adâleti tesis etmiştir. Allah Teâla varsa, insanı birinci hayatındaki amellerinden dolayı ikinci hayatta hesaba çekecektir. Dolayısıyla onlara Peygamber göndermesi din gününde felah ve kurtuluş yolunu bildirmesi ahiret gününde Allah'ın rızasını kazandıran yolları haber vermesi için nebilere ihtiyaç vardır⁶⁶

⁶³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/160.

⁶⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/158.

⁶⁵ Nisa, 4/165.

⁶⁶ Bkz. Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/158.

Mustafa Sabri “Mûcizeleri ve peygamberleri inkâr edenlerin eliyle insanların yollarının tefrikaya uğrayıp doğru yoldan ayrılmamaları için Allah’ın peygamberlerine şiddetle ihtiyaç vardır”⁶⁷ demektedir.

Nitekim insanlar dünyadaki fiillerinden ahiret hayatında mesul iseler, risâletleri güvenilir Allah’ın peygamberlerinin ve şahsiyetlerini (kimliklerini) tanıtan mûcizelerinin varlığı ilâhi adaletin gereği olmaktadır.⁶⁸ Mustafa Sabri ahiret hayatının varlığı ile peygamberlerin varlığı arasında, birbirinden ayrılması imkânsız bir bağ olduğu inancındadır. Bundan dolayı Allah’a ve Ahiret gününe inanıpta, Allah’ın Peygamberlerini ihmal eden Batılı Filozoflar hakkında “Hayret edilir ki, Batı’nın Allah’a iman eden filozofları, ahiret hayatına inanıp felsefe meselelerinden kabul ettikleri halde ahiret hayatının vukuuyla, peygamberlerin varlığı arasındaki açık yakınlığa dikkat edemiyorlar.”⁶⁹ Dünyada neyi yapacağını ve neyi yapamayacağını insanlara tebliğ edecek bir resul göndermeden, âhirette hesaba çekilmeleri, bir hükümetin idaresindeki millete karşı nehy veya emretmediği fiillerinden dolayı, azarlanması gibi olmaz mı?” diye sorulması gerekir demektedir.⁷⁰

Herkese Peygamber olarak kendi akli kifâyet etsin demek de hükümetin vaciplere ve yasaklara dair kanunu olmadan, milletten neyi yapmasını emr ve neyi men ettiğini herkes aklıyla bulsun demek gibi, iltifata değer bir söz değildir. Bu hususta “Peygamber göndermeden azab etmeyiz”⁷¹ mealindeki ilahî kelimadan daha doğrusu olamaz. Mustafa Sabri bu delilin en güzel ve evlâ olduğunu ifade etmektedir.⁷²

Mustafa Sabri’nin peygamberliğin ispatında başvurduğu **üçüncü** argüman ise mûcizedir. Müellifimize göre, peygamberlik müessesesi hakkında vücûbiyet ve mantikî zarûret ifade edecek bir delil getirilemezse de bu kurum “ilmi delil” diye tabir olunan, tecrübeye dayalı bir vâkıa olarak karşımızda durmaktadır. Ancak nübüvveti tecrübe eden peygamberdir. Peygamber olmayanlar ise nübüvveti, ancak peygamberlerin mûcizesiyle tecrübe eder ki, mûcizesinin tecrübesi nübüvvetinin tecrübesi yerine geçer. Bundan da anlaşılan mûcizenin nübüvvetten asla ayrılmayacağı ve akli delilin, tecrübi

⁶⁷ Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/158.

⁶⁸ Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/158.

⁶⁹ Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/158.

⁷⁰ Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/158.

⁷¹ İsra 17/15.

⁷² Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/158.

delile üstünlüğüdür. Çünkü akli delille varlığı zorunlu olan Allah'ın Varlığı ve tecrübi delille de, varlığı mümkün olan peygamberin varlığı ispat edilmiş olur.⁷³

Mustafa Sabri'ye göre; insanlara akıl verilmiş olması peygamber gönderilmesinden daha büyük mûcizedir. Akıl sayesinde insanlar peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini bilebilmektedirler. Bazı insanlar tecrübelerine dayanarak Allah'ın insanlara peygamber göndermesini inkâr etmektedirler. Hâlbuki bu konuda tecrübeleri ile değil akılları ile karar vermeleri gerekir. Çünkü akli deliller tecrübi delillerden daha kuvvetlidirler. Kısaca tecrübi deliller vücut ifade etmezler. Tecrübe de yanılma ihtimali olduğu halde mantıkta yoktur. İslam dini akıl ve mantık üzerine kurulmuştur.⁷⁴

Sonuç olarak Sabri Efendi'ye göre, herşeyin yaratıcısı Allah Teala varlığı, insanı sorumsuz bırakmayacağı, ahiret hayatının olması gibi hususlar peygamberlerin varlığının da delilidir. İnsanlar yaptıkları amellerden ahiret hayatında sorumludurlar. İslâm dini gerçekte nübüvvet üzerine bina edilmiştir. Onunla ilgili herhangi bir şüphe, bütün inanç sistemini olumsuz etkileyebilir.

Eğer peygamberler gönderilmeseydi, insanlar arasından adalet kalkar, ortalığı tamamen zulüm ve cehalet kaplardı. İşte peygamberler, insanlara gerek bu dünya da gerek ahirette mutlu olacakları yolu göstermişlerdir.⁷⁵

Akıl neyin vacip neyin mümteni olduğunu bilebilse de, mümkün olan varlıklar âlemini tam olarak bilemez. Bu nedenle insan, aklıyla bazen iyi sonuçlar alabileceği gibi, bazen de ulaştığı sonuç kötü olabilmektedir. Çoğu zaman insan akli fizik âlemi açısından iyi neticelere ulaşırken, ahiret âlemiyle ilgili konularda yetersiz kalabilmektedir. O halde bütün işlerin akibetini bilen birinin neyin iyi neyin kötü olduğunu açıklaması gerekmektedir. İnsanlar ancak böyle bir durumda neyi yapması ve neyi yapmaması gerektiğini bilebilir. İşte peygamberler, insan aklının nüfuz edemediği veya yetersiz kaldığı konularda yol gösterici konumundadırlar.⁷⁶ Bu nedenle nübüvvet ve risalet aklen

⁷³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/158.

⁷⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/158.

⁷⁵ Bağçeci, Muhittin, Peygamberlik ve Peygamberler, Ankara 2013, s.277

⁷⁶ Yeşilyurt, Temel, Tanrı'nın Aşkınlığı Bağlamında Rüyetullah Sorunu, Malatya, 2001, s.132

caiz, naklen sabittir. Allah hâkim, rahim ve kerimdir. Kullarını, irşad, hidayet ve saadete kavuşturmak için içlerinden bazı kimseleri nübüvvet ve risaletle görevlendirmiştir.⁷⁷

Hiçbir din sadece Allah'a iman esası üzerine kurulmamıştır. Bütün semavi din mensupları inandıkları dinin esaslarını ilahi kaynaktan alıp kendilerine ulaştıran bir peygamberlik yani Allah anlayışının yanında bir peygamber anlayışına da sahiptirler. Nübüvvete yer vermeyen, sadece akılla idrak edilebilecek bir tanrı anlayışına dayanan inançlar birer felsefî doktrin olmaktan öteye geçmemiştir.⁷⁸ Zaten insanlar Allah'ın varlığı ve birliğinden daha çok peygamberlik konusunda şüpheyne düşmüşlerdir. Çünkü Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleri, nübüvvetin varlığı ve gerekliliğinin delillerinden daha kuvvetli ve daha açıktır.⁷⁹

3. Peygamberler Hepsinin Doğudan Gelmesi Meselesi

Mustafa Sabri, Kur'an'da adı geçen peygamlerin hepsinin doğudan çıkması batıdan bilinen bir peygamberin mevcut olmamasıyla ilgili tartışmalara da temas eder. Belli bir dönem yaşağı Mısır'da bu konuda yazılıp çizilenleri yakından takip eder ve bunlara eleştiriler getirir. Değişik dergilerde yayınlanan ve peygamberlerin hepsinin doğudan çıkmasını batı milletlerinin ilahi kanunlara ihtiyacı olmadığı ve kendi kanunlarını kendilerinin yaptığı⁸⁰ şeklinde eleştirilere cevap vermeye çalışır.

Her şeyden önce Sabri Efendi, bütün peygamberlerin doğudan çıktığı şeklinde eleştirilere katılmamaktadır. O'na göre Yüce Allah'ın gönderdiği peygamberler, sadece Kur'an'da isimleri zikredilen peygamberlerden ibaret değildir. Nitekim Allah Teâla Nisa Suresinde şöyle buyurur:

“Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız nice peygamberler de gönderdik.”⁸¹

Yüce Allah, bu ayet-i kerimede gönderilen peygamberlerden bir kısmının kıssaları zikredilirken, bir kısmının zikredilmediğini ifade etmektedir. Bu nedenle kutsal

⁷⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, Muvazzah İlmi Kelam, İstanbul, 1972, s.165

⁷⁸ Yavuz, Salih Sabri, “Nübüvvet”, DİA, İstanbul, 2007, XXXIII/285.

⁷⁹ Akbulut, Ahmet, Nübüvvet Meselesi Üzerine, Ankara 1992, s.9

⁸⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/165.

⁸¹ Nisa 4/164.

kitaplarda isimleri geçmeyip, tarihen de kayıt düşülmeyen nebi ve enbiya'nın geçmiş zamanlarda Batı kavimleri arasına gönderilmiş olması mümkündür.⁸² Diğer taraftan Sabri Efendi meseleye başka bir açıdan izah da getirir. Ona göre Batılı kavimler, uzak geçmişlerinde bizim bildiğimiz ve tarihin kayd ettiğine göre, peygamberleri karşılayacak derecede olgunluğa erişmiş bir medeniyetten uzak bir halde kalmışlardı. Hatta Sabri Efendi, onlara ilim, felsefe ve içinde bulundukları medeniyetlerin dahi, Doğu'dan nakledildiğini iddia eder.⁸³

Sabri Efendi'ye göre İslâm Peygamberi, yakın bir geçmişte Doğu ve Batı'da yaşayan bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmesiyle Batı milletleri içinde bir peygamber gönderilmiş olmaktadır.⁸⁴ Ona göre Batı terakki sahasında, büyük merhaleler kat ederek, ilerleme ve medeniyette Doğu'nun gıpta ettiği bir dereceye ulaşsa da, bu medeniyet, maddi ve halis bir dünya medeniyeti değildi ve rûhi ve manevî bir terakkiye uzaktı.⁸⁵ Bu sebeble onların medeniyetleri, ilimleri, ilimdeki keşifleri sadece dünyevi sahada, bütün hedefi, din ve ahireti arkalarına bırakarak dünyadaki menfaat ve lezzetlerden nimetlenmekten ibaretti. Çünkü bu devletlerde din merasim ve törenlere hasredilmiştir.⁸⁶

Sabri Efendi'ye göre aklın ve herşeyin üstünde yalnız, dinin sahip ve vâdî olan Allah Teala vardır. Akıl ile müşerref kıldığı yaratıklarına dini farz eden de odur. Dindar Batı akıllıları, tıpkı mülhidlerinin, dini alaya aldıkları gibi, akli hücumlarına hedef kabul ederek küçük görmektedirler. Saydığım ve açıkladığım sebeplerin neticesi olarak ilerlemiş Batı, dinde çok geri kalmakla mâkul dine karşı göz yummuş ve sahasından Batıyla doğu arasındaki mesafeler boyunca uzaklaşmış, İslâm dinini kabul etmek üzere yaklaşımda bulunacağına ona düşman kesilmiştir⁸⁷. Eğer nübüvvet, sanat ve ticaret olsaydı, en büyük peygamberler, Batı memleketlerinden çıkardı.⁸⁸

⁸² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/165.

⁸³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166.

⁸⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166.

⁸⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166.

⁸⁶ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166.

⁸⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/168.

⁸⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/168.

3. Peygamberlerin İsmeti Sorunu

Peygamberler, insan olmakla birlikte, onları diğer insanlardan ayıran bazı seçkin vasıflara sahiptirler. Yalan söylememek, doğruluktan ayrılmamak, akıllı ve zeki olmak tebliği tam anlamıyla yerine getirmek gibi sıfatları yanında, aynı zamanda onlar ifa ettikleri görevle ilgili olarak da her türlü hatadan korunmuşlardır ki, buna ismet sıfatı adı verilir. Ehli Sünnet düşünürleri peygamberlerin kasten yalan söyleme ve tebliğlerine halel getirici nitelikteki günahlardan korunmuş olmaları hususunda ittifak etmişlerdir.⁸⁹ Zaten ismet sıfatı da peygamberlerin küfür ve şirk gibi büyük günahlardan korunmuş olmalarını ya da Allah'ın onlarda günah yaratmamasını ifade eder.⁹⁰ Nübüvvet söz konusu olduğunda, kelam düşünürlerinin ele alıp tartıştıkları konuların başında ismet sıfatı gelmiştir. Allah'ın elçilerinin günah işlemekten uzak, üstün ahlâki değerlerle donatılmış olmaları, bir takım faziletlerle sahip olarak diğer insanlardan farklı bulunmaları onların yüklendikleri ilâhi elçiliğin icabı olsa gerektir.⁹¹ İsmet sıfatı dışında peygamberlerde bulunan diğer sıfatlar, örneğin sıdk, emanet, fetânet, tebliğ diğer insanlarda da bulunurken, ismet sıfatı sadece ve sadece peygamberlere özgüdür.

Mustafa Sabri Efendi, diğer insanlar gibi peygamberlerin de insan oluşu itibarıyla yanılma ve hata işlemelerini mümkün görür. Gündelik iş ve hayatlarında yanılabilir ve hata edebilirler. Ancak Ona, peygamberler Allah'ın onlara bahsettiği ismet/masumiyet sıfatı sayesinde bu hata ve yanılmalardan korunmuşlardı.⁹² Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmaları gerektiği ve bunun Allah'ın onlara bir lütfu oluşunu açıkça beyan eden Sabri Efendi, Kur'an-ı Kerim'de Abese Suresinde dile getirilen hadisyle ilgili de önemli açıklamalarda bulunur. Bilindiği üzere Hz. Muhammed (sav) Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden bazı zevatla konuştuğu esnada, yanına gelen ve gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektum'un talebini dinleyememiş ve ona fazla ilgi göstermişti. Bunun üzerine vahiy nazil olmuş ve Hz. Peygamber bu durumdan dolayı uyarılmıştı.⁹³

⁸⁹ İci, Adudiddin, el-Mevâkıf, Beyrut, Trs, s.338; Cürcanî, Şerhu'l-Mevâkıf, VIII/262.

⁹⁰ İcî, el-Mevakıf, s.366.

⁹¹ Yeşilyurt, Temel, Ebu'l-Berakat en-Nesefi ve İslam Düşüncesindeki Yeri, Malatya 200, s.200.

⁹² Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/15.

⁹³ Abese 80/1-5. Ayrıca bkz. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1992, VIII/52.

Mustafa Sabri Efendi'ye göre Hz. Peygamber, bu olayda hataya düşmekten vahyin yardımıyla kurtulmuştur. Ona göre, Ümmü Mektum'a yüzünü çatıp ondan yüz çevirmesi hakkında ayet nazil olmasa, Hz. Peygamberin hataya düşebilmesi ve vahyedilenden başka bir yola sapması mümkündü. Âma hakkında yaptığına Kureyş'in kendisini sürüklemek istediği fitneye dair tenbih ve ihtarı içine alan vahiy nazil olunca, risâletine ait tebligatında gösterdiği sadakat üzere, indirilen vahyin tebliğinde sadakatten ayrılmadı.⁹⁴

Nispeten sert bir üslup taşıyan tek öğüt ve uyarı bu ayette, vahyin objektifliğini ve peygamberin insanlığa kendi istek ve düşüncesini değil, ilahi vahyi tebliğ ettiğini, ayrıca onun bir ilah gibi yanılgsız sayılmaması gerektiğini göstermesi bakımından son derece anlamlıdır. Bunun kadar önemli bir husus da Resulullah'ın kendi durumunu eleştiren bu ayetleri en ufak bir kaygı ve komplekse kapılmadan halka okuması ve duyurmasıdır. Bu onun davetindeki samimiyetini hakikat sevgisini ve üstün ahlâkını gösterir.⁹⁵ Bu olayda Mekke'nin ileri gelen zenginleri, kabile reisleri, mal ve adamlarının çokluğuyla büyüklük taslayarak inkârcılıkta devam ediyor. Allah ve Peygamberinin kendilerine doğru yolu göstermelerine ihtiyaçlarının olmadığını söylüyorlardı. Allah korkusu ile huzura gelen âmâ ise Kur'ân'ın nuruyla aydınlanarak cehaletten kurtulmak ve günahlardan arınmak istiyordu.⁹⁶

Mustafa Sabri Efendi burada önemli bir hususa temas etmektedir. O teknik olarak peygamberlerin insan oluşları itibarıyla hata edebilmelerini mümkün görmüş ve bir anlamda ismet sıfatını, peygamberlerin yanılmaması ve hata etmemesi olarak değil, yapılan hatanın hata olarak kalmaması ve Allah tarafından tashih edilmesi olarak görmüştür.

4. Peygamberlikte Üstünlük

Klasik kelim kaynaklarının nübüvvetle ilişkili olarak ele alıp tartıştıkları konulardan birisi de, peygamberin tafdili, yani bir peygamberin diğerinden üstün olup olamayacağı meselesidir. Her ne kadar bütün peygamberler peygamber oluşları ve tebliği vazifesini

⁹⁴ Sabri, Mevki'fı'l-Akl, IV/15.

⁹⁵ Karaman, Hayrettin-Çağrı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, Kur'ân Yolu, Türkçe Meal ve Tefsiri, DİB, 4.Baskı, Ankara 2012, V/55.

⁹⁶ Karaman, a.g.e, V/555.

yerine getirme hususunda birbirine eşit olsalar da, Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlerin diğerlerinden üstün oluşuna ilişkin ayetler yer almaktadır.⁹⁷ Yüce Allah'ın seçtiği bütün peygamberler iman açısından ve getirdikleri ilahi bildiri açısından birbirinden farklı değildir; meselenin evrensel özü ve esası bakımından birbirine eşittirler⁹⁸. Nübüvvetin mahiyetinde bir üstünlük ve noksanlıktan bahsedilemez.⁹⁹

Allah Teala her ne kadar elçilerine ilmi, manevî veya dünyevi mevkiiler bakımından diğerlerinden daha fazla lütufta bulunmuşsa da peygamber olmak bakımından aralarında hiçbir fark yoktur. Kur'an-ı Kerim'e kulak veren her mümin, bütün peygamberlerin Allah tarafından seçildiğine ve hepsinin üstün örnekler olduğuna inanır ve bu konuda peygamberler arasında fark gözetmez.¹⁰⁰

Kur'an'ın bize öğrettiği "Peygamberlerden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz"¹⁰¹ "Allah'ın peygamberlerini diğerlerinden ayırmayanların mükafaatını Allah verecektir."¹⁰² Hz. Peygamber'in geceleri teheccüt namazında okuduğu dualar arasında "Peygamberler haktır ve Muhammed haktır" dediği gibi onların hepsini peygamberliklerinde birbirinden ayırtetmeksizin, müsavi olarak tasdik etmek lazımdır.¹⁰³

Ancak Kur'an "İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerinden üstün kıldık. Onlardan Allah'ın kendilerine hitap ettiği derecelerini yükselttikleri vardır. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik. Onu Ruh'u'l-Kudüsle destekledik."¹⁰⁴ O halde peygamberlerden Ülü'l-azm olanların sabrettikleri gibi sende sabret¹⁰⁵ gibi ayetlerde bazı peygamberlerin diğerlerinden üstün olduklarından bahsetmektedir.

Hz peygamberin hatemül enbiya olması, bütün faziletleri üzerinde toplaması, ahlaki faziletleri tamamlamak için gönderilmesi bizi onun diğer peygamberler'den üstün olması fikrine götürecektir. Peygamberlerin en üstünü Hz. Muhammed'dir.(sav) Zira

⁹⁷ Bkz. Bakara 2/253; Ahkaf 46/35.

⁹⁸ Komisyon, "Hz.Peygamber'in Üstünlükleri", Hadislerle İslam, Ankara 2013, VI/265.

⁹⁹ Yeşilyurt, Temel, Ebu'l-Berakat, Nesefî, İslâm Düşüncesindeki yeri, Malatya, 2000, s. 204.

¹⁰⁰ Hadislerle İslam, C.VI /265.

¹⁰¹ Bakara, 2/285

¹⁰² Nisa, 4/ 152

¹⁰³ Muhittin Bağçeci, Peygamberlik ve Peygamberler, s. 136.

¹⁰⁴ Bakara, 2/253

¹⁰⁵ Ahkaf, 46/35

onun risâleti diğer peygamberlerin aksine evrenseldir. Ortaya koyduğu mucizeler diğer peygamberlerde rastlanmayacak derecede fazladır. Ayrıca Hz. Peygamberin ümmeti Yüce Allah tarafından en hayırlı ümmet olarak nitelenmiştir.¹⁰⁶ Ümmetlerin en hayırlısı olan ümmetin Peygamberi de, diğer peygamberlerden üstün olmalıdır.¹⁰⁷ Hz. Peygamber hadislerinde kendisinin kıyamet gününde insanların efendisi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Alemlere rahmet olarak, bütün insanları ve cinleri müjdelemek ve uyarmak üzere gönderilen Hz. Muhammed (sav) peygamberlerin son halkasını teşkil eder. “Bütün Peygamberler babaları bir kardeşirler, anaları ayrı, fakat dinleri birdir” buyuran Allah Resulu¹⁰⁹ kendi konumunu temsili olarak şu şekilde izah etmiştir: “Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden, fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalan kişi gibidir. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: “Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.” Resulullah sözlerine şöyle devam etmiştir: “İşte ben o tuğlayım. Ben peygamberlerin sonuncusuyum.”¹¹⁰

Netice olarak, diğer İslam alimleri gibi, Mustafa Sabri de peygamberler arasında derece farkı olduğunu kabul etmektedir. Diğer peygamberlerden Hz. Peygamberin üstünlüğünü açıkça ifade etmese de, imalı olarak bunu vurgulamaktadır. Zira tarihte hiçbir insanın hayatına, onun hayatına gösterilen itina kadar özen gösterilmemiştir. Sabri Efendi’ye göre, kendisine nâzil olan kitabın bütün nasları, harfî harfine tesbit edilmek gibi bir başarı ve sadakat mukaddes kitapların hiçbirisine nasip olmayacak şekilde hayatının bütün safhaları, bütün söz ve fiilleri icra ettiği seferleri, ahlak ve adetleri, giydiği elbisenin şekli, konuşması, yürüyüşü, muâşeretî, yemek yemesi uykusu, tebessümü, mesâisi, bütün teferruat ve tafsilatıyla kayıt edilmiş ve nakledilmiş yeryüzündeki tek insan Hz. Muhammed’dir. (sav)¹¹¹

Mustafa Sabri’ye göre, Mesih (as) Hilmi, affı, sabrı, tahammülü, sulh ve selâmı, kanaat ve tevâzuyu öğretmekteydi. Otuz üç sene uzunluğundaki Mesih’in hayatına aid bazı noksanlıklar, bazı Hıristiyanları mesih’in varlığını katiyen inkâra sevk etmiştir. İran’ın dini mücedditlerine de, Şair Firdevsî’nin Şehnâmesiyle haberdar oluyoruz. Hindistanda ortaya çıkan dini mürşidlerin tarihi, perde ve efsanelerle örtülüdür. Kelimullah lakablı Hz. Musa’nın (as) hayatına dair bilgilerin

¹⁰⁶ Al-i İmran, 3/110

¹⁰⁷ Yeşilyurt, a.g.e., s. 204.

¹⁰⁸ Müslim, Sahih, Terc. Ahmet Davutoğlu, İstanbul, 1997, II/218.

¹⁰⁹ Buhari, Sahih, Terc. Mehmet Sofuoğlu, VII/3330

¹¹⁰ Buhari, Sahih, Terc. Mehmet Sofuoğlu, VII/3331

¹¹¹ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/90 Cilt 4, s.90

kaynağını da vefatından 300 sene sonra cem edilmiş olan Tevrat'ta bulmaktayız. Hz. peygamberin hayatı kadar bütün tafsilatıyla dünya'da kimsenin hayatı itina ile tedvin olunmadığı, hadislerinin hıfz ve zabtından daha sabit ve daha sahihtir desek mübalağa etmemiş oluruz, demektedir. Mustafa Sabri Efendi Hz. peygamber'in hayatına gösterilen özeni, İslamın mûcizelerinden bir mûcize olarak niteler.¹¹²

5. Hatm-i Nübüvvet

Hatm-ı nübüvvet tabiri, peygamberlik kurumunun Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle sona erişini ifade etmek için kullanılan bir terimdir ve İslam inancının temel ilkeleri arasında yer almaktadır.¹¹³ Kur'an-ı Kerim'de hatm-i nübüvvet tabiri yer almamakla birlikte Hz. peygamber için kullanılan "hatemü'n-nebiyyin" terkibi onun Allah'ın resulü ve nebilerin sonuncusu olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir.¹¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de "Muhammed (sav) sizin erkeklerinizin içinden hiç kimsenin babası değildir. O, ancak Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur"¹¹⁵ buyurulmaktadır. Mustafa Sabri Efendi'ye göre bu ayetin, Hz. Peygamberin son peygamber oluşuna delaleti açık ve katidir. Bu konuda herhangi bir şüphe de bulunmamaktadır. O, bu konudaki itiraz ve tereddütleri kesin bir dille reddeder. Zira ona göre, Peygamber Efendimiz'in son peygamber olduğuna, kesin nass teşkil eden bu ayetten sonra, tekrar delil taleb etmek, güneş doğduktan sonra, gündüz olduğuna delil istemek kabilindendir. Sabri Efendi'ye göre, Peygamberimizden sonra peygamber gönderildiğini iddia edenin küfrü hakkında icmâ bulunmaktadır.¹¹⁶ Sabri Efendi bu düşüncesini teyit etmek için de, Hz. Ebu Bekir'in bu iddiada bulunan ve ona uyan kişilere karşı savaşmasını delil olarak kullanır.¹¹⁷

Sabri Efendi, bu konuda bir zamanlar yaşadığı Mısır'da yürütülen tartışmalara da değinir. Nübüvvet kurumunun sona erişini kabul etmeyen Kadıyanlık mezhebinin kurucusu Gulam Ahmet Kadıyani tekfir edilemeyeceğini zira yukarıda zikredilen

¹¹² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/90

¹¹³ Yurdagür, Metin "Hatm-ı Nübüvvet", DİA, İstanbul, 1997, XVI/477.

¹¹⁴ Yurdagür, Metin "Hatm-i Nübüvvet "DİA" İstanbul, 1997, XVI/477

¹¹⁵ Ahzab 33/40.

¹¹⁶ Aliyyül Kârî, Fıkhı Ekber Şerhi, çev. Yunus Vehbi Yavuz, İstanbul, 1981, s.162, Bkz. Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî ale'l-Fıkhı'l-ekber. İstanbul: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1955, 1375, 2. bas. s. 164

¹¹⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/457.

ayetteki “hatm” kelimesinin farklı anlamlara da gelebileceğini de ileri süren döneminin düşünürlerini de eleştirir.

Mustafa Sabri Efendi'ye göre ayette geçen “hatem” kelimesininin “zinet” manasında tevili, uzak bir ihtimaldir ve bunu aklın kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira bu kelime, zinet manasına alındığında ayette iki cümle arasında uyumsuzluk oluşmakta; kelimeye “sonuncu” manası verildiğinde ise cümleler arasında uyum gerçekleşmektedir. Çünkü ayette “Sizden birinin babası olmadığı için Hz.Muhammed, (sav) peygamberlerin sonuncusudur, bu yüzden de kendinden önceki peygamberlerde alışlageldiği gibi onun çocuğu bir peygamber olmayacaktır.” şeklinde bir mana kastedilmektedir. Ayete böyle mâna verildiği takdirde, söz konusu iki cümle arasında uyum sağlanmış olur. Diğer yönden ayete verilecek olan “sizden birinin babası olsa, o zaman bu münasebetle “peygamberlerin süsü “ olmasına mani bulunmazdı. Halbuki son peygamber olması, peygamber çocuklarında adet olduğu şekilde, kendinden sonra oğlunun peygamber tanınmasına manî teşkil etmiştir. “Sizden birinin babası olmadığı için, o peygamberlerin süsüdür” şeklindeki anlamda bu iki cümle arasında ilişki yoktur.¹¹⁸

Sabri Efendi'ye göre, hiçbir müfessirin hatem kelimesine “zinet “ manası vermek aklından geçmemiş ancak Ezher Üniversitesi'nin âlimler heyet'inden bazılarının aklından geçmiştir. Burada “hatm” bitirmek ve tab manasıdır. “Hatim”de, kendisiyle mühürlenene, yani nihayette yapılan, yahud tab edilen, yani mühür nasıl kullanılıyorsa öylece kullanılan şeydir ki, birinci manaya göre hatimeyi bildiren nassdır. İkinciye göre de, bir şeye, mühürle mühürlenip, nihayet verilmesine teşbihen, “hatime” den kinaye”dir. Çünkü birşeyi mühürle mühürlemek, mühürlenene işe son vermek anlamına gelir ve o işte tasarruf kapısını kapar. Buna göre ayetteki “hatem” kelimesi son manasına alınırsa, peygamberlerin sonu olarak mesele anlaşılmış ve Hz.Muhammed, (sav) nebilerin sonuncusu olmuş olur. Eğer bu kelime “Hatim”, mühürleyen şey manasına alınırsa, ondan murat, yine son vermek, -mühre teşbihen -mühürle mühürlemek manasına gelir ve O'nun son peygamber oluşunu ifade eder. Bu anlamda da Hz.Muhammed (sav) peygamberler silsilesinin sonuna vurulmuş mühürdür. Artık silsile, o mühürle son bulup mühürlenip sona ermiş olduğundan, oraya başka bir

¹¹⁸ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/457

Peygamber ismi yazılmayacaktır. Mustafa Sabri'ye göre, "hatem" kelimesi, parmağa zinet için takılan yüzük manasına alınıp, (hatemü'n nebiyyin) yani peygamberlerin zineti olarak anlaşılmasına, lügat ve belâğat ilmi açısından da bir münasebet yoktur. Çünkü zinet için takılan yüzük, her ne kadar hatem kelimesinin ifade ettiği anlamlar içinde yer alıyorsa da bu kapsam da oluş, sadece mecaz yoluyla'dır. Zemahşerî, "Esâsü'l-Belâğâ"da zikredilen münasebetten dolayı, "hâtem" kelimesinin yüzük manasına kullanılmasının mecaz olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁹ Bu anlam insanların bu yüzüğün üzerine isimlerini yazıp onu bir mühürleme ve imzalama aracı olarak kullanmaları sebebiyledir.¹²⁰

Hatem kelimesinin "yüzük" anlamına kullanılması, onun bir zinet eşyası olmasından değil, bir mühürleme aracı olmasından dolayıdır. Son zamanda vakitlerini kolaylıkla bilip, dikkatsizliğe düşmekten korunmak için, bazı insanların bileklerine saat takmaları gibidir. Hatta cep saati de böyledir. Belki kol ve cep saatini zinet için kullananlar da vardır. Bu yolla onunla zinetlenmek söz konusudur. Hatemde (mühür) aynı şekilde biri asli, diğeri fer'i olmak üzere iki amaçla kullanılmaktadır. Bununla (yüzük olarak) zinetlenmek sağlansa da saatten asıl maksadın vakti bildirmek olduğu gibi, hatem'den de asıl maksad bir şeyi mühürlemektir. Peygamber efendimize kol saati, yahud cep saati denilebilir mi? Fasih lisan da böyle bir kullanıma imkan var mıdır?. Halbuki Peygamberimiz, peygamberlerin zinetidir. Zikredilen saatlerin her ikisinin de süs amacıyla kullanılabilmesi mümkündür.¹²¹

Peygamber efendimize "peygamberlerin zineti" manası kastedilerek "Hatemü'l-enbiya" denilemez. Yine kendisine enbiyanın kol saati, yahud cep saati denilemediği gibi, enbiyanın küpesi, yahud ayağa zinet için takılan bilezik kastolunarak, enbiyanın ayak bileziği denilemez. Küpe ve bilezik kadınlara mahsustur. Peygamberlerin Tâc'ı diye kullanımda böyle bir mana yoktur. İşte bu suretle zinet, zinetten temyiz edilmeli, meselenin hakkı verilmeli, Efendimizi vâsfederken Kur'ân'ın icâzına ve makamına riayet olunmalıdır. Böylece Peygamber efendimizin kendinden sonra başka bir nebi gelmeyeceği/Hatemü'l-Enbiya, yani Peygamberlerin sonuncusu olduğu hakkındaki müslümanların icmanın istinad ettiği senedin kuvveti, lâıyk olduğu şekilde anlaşılır.¹²²

¹¹⁹ Zemahşerî, Esâsü'l-Belâğâ, tah. Mahmud Ahmed Kâsım, Mektebetü'l-asriyye, ts. beyrut, 2013, s.231

¹²⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/458

¹²¹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/458

¹²² Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/458

Diğer taraftan Sabri Efendi'ye göre, “hatem” kelimesinin hakiki manası, sözlükte “bitirmek veya tab etmek” anlamındaki hatm kelimesinden gelmekte ve ondan “bitirilen şey” “basılan şey” manası kastedilmektedir. Bu kelimeyle “kendisiyle tezeyyün edilen şey” manası kastedilmez. Çünkü “hatm” kelimesi, katiyyen tezeyyün anlamına gelmez. Ancak mühürlemek için kullanılanların bazılarıyla tezeyyün edilebilir. Sadece bazen üzerine isim kazınmış altın veya gümüşten yaptırılan yüzük halkası veya halkanın üzerindeki kıymetli taş üzerine insan resmi kazılıp yazılır. Sahibi onu mühür ve imza makamında kullanarak, mühür ve zinet manalarının her ikisini birleştirmiş olur.¹²³

Bazen de mühürlemek için kullanılan mühür, yüzük halkası şeklinde olmayarak, kendisinde zinet olma vasfı bulunmayan basit madeni bir şey olabilir. Bu durumda ise onda “mühürlük vasfı” tahakkuk ederken, “zinetlik vasfı” tahakkuk etmez. Ayrıca kendisiyle mühürlenmeyen ve imza için kullanılmayan zinet araçları da vardır. Buna göre zinet, hatem ile yakın ilişki içersinde değildir. Kendisine “hatem” denilen eşyada bazen bu zinetlik durumu da bulunabilir. Kendisiyle mühür bulunan şey ile tezeyyün edilen şey arasında sadece eski dilde “umûm husûs min vechin” diye tabir edilen bir ilişki vardır. Buna göre bir madde de birleşirler. Diğer maddelerde birbirlerinden ayrılırlar; Bu bakımdan her ikisi arasında hem muğayeret hem münasebet vardır. Ancak bu münasebet asla biri söylenildiğinde diğeri anlaşılacak boyutta değildir. Buna göre “hatemü'n-nebîyyîn” denilerek, bundan “peygamberlerin zineti” gibi bir anlam kastedilmiş olamaz. Zira böyle bir anlamın da yani “peygamberlerin zineti denildiğinde” peygamberlerin mührü”manasının da anlaşılması gerekir. Halbuki bunların aralarında birbirlerinin yerlerine kullanılacak derece de bir anlam bağı yoktur.¹²⁴

Netice olarak Mustafa Sabriye göre Hz.Muhammed (sav) peygamberlerin sonuncusudur. Kur'an-ı Kerim bunu açıkca ilan etmiştir. İlgili ayette geçen “hatm”

¹²³ Sabri, Mevkıfu'l--Akl, I/458

¹²⁴ Bayram,İbrahim,“Son Devir Osmanlı Şeyhülsîlâmlarından Mustafa Sabri'nin Dini Düşüncesi,Doktora tezi,İstanbul,2014,s344-345.Bkz.Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/449-450; Elmalılı Hamdi Yazır'a göre ise “Mühür bir şeyi belgelendirilmesi ve tasdik için sona basıldığından hem son manasını hem de tasdik manasını içerir. Muhammed (sav) hem peygamberliği sona erdiren son peygamber, peygamberlerin en sonuncusudur. Hem de bütün peygamberleri tasdik eden ve belgeleyen ilâhi bir mühürdür. Eğer o gelmeseydi diğer peygamberler unutulup gidecekti ve tarihte onların varlıkları ve peygamberliklerinin gerçekliğini ispat etmek mümkün olmayacaktı. Çünkü diğer peygamberlerin varlıkları tarihin bağrında Hz.Muhammed'in hayatı gibi açık ve sağlam olarak bilinmemektedir. Bkz.Elmalılı Hamdi Yazır, Hak dini Kur'an Dili, çev. İsmail Karaçam, âzim yay. İstanbul, 1992, Cilt 6, s.321

kelimesine gerek âyetin içerisindeki yeri ve gerekse dil ve Arap örfi açısından verilmesi gereken mana “sonuncu” manasıdır. Zinet olarak anlaşılması aslî değil mecazîdir. Buna göre ayette yer alan “hatemü’n-nebiyyîn” terimi “peygamberlerin sonuncusudur” manasına gelmektedir.

6.Nübüvvetin Kesbi Olmayışı

Mustafa Sabriye göre; Nübüvvet çalışmakla elde edilen bir makam değildir. O peygamberliği mûcizeden soyutlamak isteyen kişilerin Hz.Muhammed'in(sav) dehâsını öne çıkararak Nübüvvetin kesbi olduğunu iddia eden döneminin düşünürlerine ve bu konudaki iddialarına cevap vermeye çalışmıştır. Sabri Efendi’ye göre peygamber, Allah Teala ile hususi yakınlığı olan bir insandır. Bu yakınlık kâinattaki delillere bakarak, rabbini tefekkür eden her akıl sahibinde meydana gelen yakınlığında üzerindedir. Peygambere gelen Vahiy, yüksek ilim sahibi ve mevki sahibi âlim ve düşünürlere gelen ilhamın son derece üzerinden durumudur. Allah bunu yalnızca ve yalnızca seçkin kullarına (yani peygamberlerine) has kılmıştır.¹²⁵

Mustafa Sabri Efendi Nübüvvetin kesbi olması durumunda meydana gelebilecek sakıncaları maddeler halinde sıralamıştır:

Birincisi: Peygamberliğin kesbi olması durumunda, Kur’ân’da ifade edilenin aksine Hz. Muhammed’in (sav) son peygamber olmaması lazımdır. Çünkü Muhammed’den ve diğerlerinden her isteyene iktisab kapısının açık olması gerekir. Hatta Sabri Efendi’ye göre dönemin alimlerinden Dr. Zeki Mübarek’in elde ettiği doktoralar gibi¹²⁶ kendini peygamberliğe aday gösterip, nübüvvet iktisab etmesi de mümkündür.¹²⁷

İkincisi: Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliği onların iddia ettikleri gibi müktesep nübüvvet olsa, öldükten sonra dirilme ve ahiret hayatı gibi gaybi konulardan uzak

¹²⁵ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/152.

¹²⁶ Mısırlı düşünür Edebiyatçı, Şair Dr. Zeki Mübarek’in (1892–1952) Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin de belirttiği gibi elde ettiği Doktoralar’dan dolayı kendisine “ed–Dekâtire Zeki Mübarek” deniliyordu.

1. “Gazzaliye Göre Ahlak” konulu felsefe doktorasını 1924’te tamamladı.

2. Ardından kendi imkânlarıyla gittiği, Fransa’da Sorbonne Üniversitesinde ikinci bir doktora çalışmasıyla edebiyat doktoru oldu (1931).

3. Mısır’a döndükten sonra asistan ve Hoca olarak Üniversite’de çalıştı. “et–Tasavvufu’l–İslâm fi’l–edeb ve’l–ahlâk” adlı tezini bitirip üçüncü defa doktora payesini kazandı. Bkz. Yılmaz, Ferhat, “Zeki Mübarek”DİA, İstanbul, 2013, C.44, S.216.

¹²⁷ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/153.

yalnızca bir dâhilik ve kahramanlık olarak görülse, Hz. peygamber bunu dehasıyla elde etseydi, Peygamber (sav) –Hâşa– Kur’ân’ı Allah’a isnad etmekte yalancı olur. Her ne kadar yalan asrî düşünceye sahip olan akıl sahiplerinin savunduğu dâhilik olma özelliği ile uyumlu olsa bile, gerçekte bu yalancılık vasfı, ne nübüvvet ile ne de en azından kemal noktasında dehâ ile bir arada bulunabilir.¹²⁸

Üçüncüsü: Nübüvvetin mükteseb olmadığı hakkındaki Müslümanların akidesinin kaynağı, onların iddia ettiği gibi baba ve dedelerden miras yoluyla gelen putperest zihniyet değildir.¹²⁹ Çünkü Müslümanlar hiçbir zaman nebiyi ilâh kabul edip, peygamberlerine tapmamışlardır. Nübüvvetin zâhid insanlardan hâkimler ve yüksek ilim sahipleri âlimlerin mertebelerine yükselmesi ve o mertebeye ancak Allah’ın fazlıyla ve seçmesiyle nail olunması ve bu ilahi seçimin mucizelerin alâmeti dediğimiz harikaların nebi elinde meydana çıkması akidesinde putperestlikten ve peygamberin ulûhiyetinden bir şey yoktur.¹³⁰ Peygamber bu mertebe ile Allah’ın has bir kulu olmaktadır. Kendisine vahiy inzali için bir melek gelse de yine Allah’ın nimetlerine nâil kullarından biri olmaktan ileri geçemez. Nübüvvetin müktesep olması için gayret gösterenlerin mesailerinin kaynağı tarif ettiğimiz gibi Hakiki nübüvvete inanmamaları, böyle bir mertebeyi beşere çok görmeleridir. Hakiki nübüvvet akidesini gelip geçen enbiya, kavimlerin, kendi ayarlarındaki câhil ferdlerinin “Sizde bizim gibi beşersiniz” demeleri gibi putperest akidesiyle itham etmişlerdir. Nübüvvetin mükteseb olması hususundaki bu rağbetleri alelâde insanların, nübüvvet mertebesini kazanmaya kabiliyeti olanlara, yol açmak teşebbüsünden ibaret zann olunmamalıdır. Asıl maksadları Mucizeler ve diğer tekvini sünnete aykırı harikalardan tecrid ile, enbiya’yı sıradan insanlar seviyesine indirmektir Mustafa Sabri onları tedavi anında ilacı fesada uğratan hastalara benzetiyor.

131

Dördüncüsü: Nübüvvetin kesbi olması halinde, Nübüvveti iktisab’a çalışanın maksadına ulaştığı ve onun bir peygamber olduğunu nasıl ve ne ile bilebileceğiz. Bunu ne kendisinin ne de başka insanların bilebilmesi mümkün görünmüyor. Onun ne kendini ikna edecek, vahyin nüzülü gibi bir alameti ne de insanları inandırmak üzere

¹²⁸ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/153.

¹²⁹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/153.

¹³⁰ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/152.

¹³¹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/152.

elinde bir mûcizesi vardır. Çünkü kesbî nübüvvet taraftarları, kâinat düzenine aykırı olan şeylerden hoşlanmazlar¹³².

Beşincisi: Nübüvveti kesbî yoldan elde edenle, Allah tarafından Peygamber olarak görevlendirilen kişi arasındaki farkların en önemlisi birincisinin hata ve isabet etmesi, ikincisinin Allah tarafından tebliğ ettiğinde katiyyen hata etmemesidir. Allah tarafından gönderilen peygamber İctihaddan hata etse de ihtar ve tembih edilmeksizin hatasını düzeltip doğruyu bulamaz. Mustafa Sabri'ye göre, Zeki Mübarek çeşitli durumları temyiz etmeyerek ölçmeden söylediği lakırdılarda Muhammed (sav) hata ve isabet eden bir insandı. Kendisine Kur'an'da yöneltilen azarlama ve kınama buna delildir demiştir¹³³.

Altıncısı: Hatalardan korunmuş ve vahiy mûcizelerle desteklenmiş hakiki peygambere insanların ihtiyacı bulunmaktadır. Peygamberlerden başka hiç kimse ne kadar ilim ve hikmet elde ederse etsin söz konusu yolu tayin etme hakkına sahip olamaz.¹³⁴

Âlimler ve hâkimler, insanlar için ahlak metodlarını, fikirlerin başlangıcını vad, ve halk ve halık karşısında vazifeler tayin edebilirler. Lakin o yöntem ve prensiplerin hiçbirisi din olamaz. Mustafa Sabri bu düşüncesini bazı düşünürlerin ifadeleriyle de tekit ederek, dinin yalnızca Allah'tan geleceğini ve bunun ise peygamberle başlayacağını dile getirir. Peygamberlikten önce, felsefe mevcut olsada, peygamber gelmeden din olamaz.¹³⁵

İyilik ve kötülük meselesinde, bir fiilin iyi olduğuna hükmedebilmek o fiilin fâilinin gerçek bir “muslıh” ve Allah'ın Peygamberlerinden bir peygamber olmasına bağlıdır. Eğer bu zâtın peygamber ve “hakiki bir muslıh” olduğunu bilmek onun fillerine ve bunların sonuçlarına bağlı olsa bu durum devire/kısır döngü neden olur. Bundan başka fiiller ve sonuçları arasındaki ilişki, iyilik sahibinin davasında yalancı olduğunun ortaya çıkması için genelde uzun bir zamanın geçmesi gerekir. Hâlbuki insanlar peygamberlik iddia eden ve kendilerini hak dine çağırان kimsenin davasında sâdik olduğunu her şeyden önce bilmek mecburiyetindedir. Allah tarafından gönderilen zâtın gerçek bir peygamber olduğuna dâir insanların işâret aramaları usuldendir. Bu durum da, hiçbir

¹³² Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/152.

¹³³ Sabri, a.g.e, IV/155

¹³⁴ Sabri, a.g.e, IV/155

¹³⁵ Sabri, a.g.e, IV/155

akıl sahibi insan Allah'ın hakiki peygamberi var mıdır? Onların varlığına insanlar muhtaç mıdır? Diye şek ve şüpheyi düşmesi câiz olmaz.¹³⁶

Kanaatimizce, Nübüvvet kesbi olsaydı, insanlar arasında rekabet ve kıskançlık ortaya çıkar, birbirlerini engellemeye çalışırlardı. Ayrıca nebi ve resul vasfına ulaşmak suretiyle iyiliklerin karşılığını bu dünyada görmek, imtihan hikmeti açısından da doğru değildir. Böyle bir durumda insanlar, Allah'ın yardımıyla gerçekleşen başarıları kendilerine mal ederlerdi.¹³⁷

7. Mustafa Sabri'nin Yeni Akılcılık Okulunun Nübüvvet Anlayışına Eleştirileri

Mustafa Sabri Efendi, bir dönem yaşadığı Mısır'da öne çıkan ve yeni akılcılık ekolüne mensup olan bazı düşünürlerin, nübüvvet anlayışına yönelik eleştiriler de getirmiştir. Bu eleştirilerin başında, daha önce de işaret edildiği gibi, onların peygamberi daha çok dehası yönüyle öne çıkaran tutumlarına yönelik eleştiriler gelmektedir.¹³⁸ Onların nübüvveti tarif ederken, Allah tarafından görevlendirilmiş ve üstün vasıflara sahip bir elçi oluşundan çok, onu bir dahi gibi tanımlamalarına katılmamaktadır. Zira Sabri Efendi'ye göre bu türden tanımlarda nübüvvetin asli özelliklerinden olan hiçbir hususa yer verilmemektedir. Aynı zamanda peygamberi yalnızca bir dahi konumuna indirgeyen yaklaşımlar, nübüvvet anlayışlarında ne vahiy, ne de vahiy taşıyıcısı melek, indirilen kitap ve mûcize gibi hiçbir kavrama da yer vermemektedir. Sabri Efendi'ye göre bu anlayış içerisinde peygamberlerin hak üzere olup olmayışını ve onun nebi olduğunu bilmenin bir imkânı yoktur. Mustafa Sabri'ye göre bu anlayış içerisinde olanlar, peygamberle ilgili olarak "ilahî talim" kavramını kullansalarda, bu nübüvveti ifade etmekten uzaktır. Hatta ona göre bu bir kelami aldatmacadan ibarettir.¹³⁹ Böyle bir izah, vahiy, tedrici bir keşif yoluyla Hz.Peygamberin nefsinde oluşan bir olgu veya nefsi bir ilham olarak görmek isteyen müsteşriklerin iddiasını haklı çıkarır niteliktedir. Mustafa Sabriye göre bu yaklaşımlar nebi kavramını tanımlamaktan uzaktırlar. Sabri Efendi'ye

¹³⁶ Sabri, a.g.e, IV/155

¹³⁷ Ardoğan,Recep” Delillerden Temellere”1.baskı, İstanbul 2014, s.230

¹³⁸ Bkz. Sabri, Kavlü'l-Fasl, s. 7

¹³⁹ Sabri, Mevkıfu'l -Akl, IV/41-42; İşcan, Mehmet Zeki, Muhammed Abduh'un Nübüvvet Görüşü, Erzurum 2013, s.43,Mustafa Sabri Efendi'ye göre Muhammed Abduh'un nebi tarifi eksik ve hatalıdır. "Peygamber ilmen ve amelen hak üzere yaratılmıştır.Ancak hakkı bilir,yaptığıda hak'tan ibarettir.."tarifine şiddetle itiraz eden Mustafa Sabri'ye göre nebi'nin hakkı bildiğini ve yaptığını da ancak hak olduğunu nereden ve ne ile bilir?..diyerek tenkitlerini sıralamıştır.Bkz.Sabri,Mevkıfu'l-Akl,IV/160

göre, Rahmân ve Alâk¹⁴⁰ Sûrelerindeki “talimi” ifadeden ayetler gereğince Allah’ın insana bahşettiği her talim, insanı nebi yapacak olsa, bütün insanların peygamber olmaları lazım gelirdi.¹⁴¹ Mustafa Sabri’nin burada eleştirdiği düşünürlerin başında Ferit Vecdi gelmektedir. Onun yeni ilmi anlayışların etkisiyle, onu bir dahi olarak tanımlayan yaklaşımları, Sabri Efendi’nin tepkisini çekmiştir. Sabri Efendi’ye göre, kişinin dâhiliğini gösteren olaylar ne kadar çok olursa olsun, bu hal onu nübüvvet mertebesine çıkarmaz. Yüksek dehâ onun nübüvvetine inananlar açısından fazla bir kazançta getirmez. Ferid Vecdi ne kadar uğraşırsa uğraşsın tabiattan başkasını kabul etmeyen yeni ilmi anlayışa tabiat ötesi bir durum olan nübüvveti kabul ettiremez. Sabri Efendi’ye göre, Ferid Vecdi’nin nübüvvet anlayışı, önceki peygamberlerin mûcizelerini birer efsane ve Hz.Muhammed’e (sav) nispet olunan ve onun tabiat kanunlarını aşan mûcizelerini de asılsız bir masal konumuna düşürmektedir.¹⁴²

Mustafa Sabri Ferid Vecdi ve Hüseyin Heykel arasında bir karşılaştırma yapar ve Hüseyin Heykel’i daha samimi bulur. O, Hüseyin Heykel’i Allah’ın peygamberlerine bahşettiği vahyi yüce bir rûhî hakikat olarak görmesi ve nübüvveti Allah ile peygamberi arasında bir iletişim olarak tanımlamış ve diğer peygamberi de kabul etmesi yönüyle takdir eder. Sabri Efendi’ye göre durum Ferit Vecdi’ye geldiğinde farklılaşmaktadır. Zira ona nübüvvet kelimesi üzerinde anlam kaymaları oluşturup hakiki manasından uzaklaştırarak kendisinin ürettiği bir manaya inanmıştır.¹⁴³

Mustafa Sabri’nin düşüncesine göre, Batılı filozofların çoğunluğu Allah’ın varlığına iman ettikleri halde, pek az kısmı, nübüvveti tasdiğe yanaşmamaktadırlar. Onun için felsefe konularında, nübüvvet bahsini hiç kale almamaktadırlar. Bugün Batının münevver geçinen ilim mahfillerinde hâkim olan görüşte, Allah’ın varlığı itiraf edildiği halde peygamberler kabul edilmemektedir.¹⁴⁴ Bu filozofların hareket noktaları, akıl olduğundan vahyi, vahyin bildirdiği Allah’ı ve dini inkâr ederek sadece akılla idrak edilen bir Allah anlayışına sahip olmuştur. Bunun sonucu peygamberlere ve dinlere ihtiyaç olmadığını ileri sürerek “tabi din” fikrini benimseyip savunmuşlardır. Deist bir

¹⁴⁰ Bkz. “Rahman Kur’anı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı(düşünüp ifade etmeyi) öğretti” (Rahmân, 55/3); “O Kalemle yazı yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir”.(Alâk, 96/4-5)

¹⁴¹ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/114

¹⁴² Bayram, İbrahim a.g.e.s.338 Ferid Vecdi’nin Hz.Peygamberin dâhi olduğu hakkındaki düşünceleri için, es-Siretü’l-Muhammediyye tahte dav’il-ilm ve’l-felsefe, (derleyen Muhammed recep Beyyûmi)s.41

¹⁴³ Heykel, Hüseyin Hz.Muhammed’in Hayatı, s.610

¹⁴⁴ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, I/114-115.

anlayışın sonucu olarak âleme müdahale etmeyen bir ulûhiyet anlayışı ve bilime gösterilen büyük güven vahyi ve nübüvveti inkâra varmıştır.¹⁴⁵

Mustafa Sabri onların nübüvvet konusuna bakışlarını doğru bulmuyor. Onlar Nübüvvet meselesini felsefi meselelerden kabul etmiyorlar. Peygamberlerin varlığı ya da yokluğu konusunda konuşmuyorlar. Allah'ın varlığı, ölümden sonraki diriliş gibi, ahiret hayatı hakkında konuşuyorlar. Mustafa Sabri'ye göre nübüvveti ihmal etmelerinde mâzur görülemezler. Enbiya'yı itiraf etmemelerinin sebebi ona göre "Batılı düşünürler ve hatta onların Enbiya'yı itiraf etmemekle felsefelerinde Nübüvvet bahsini ihmal eden ilahiyatçılar, ilâhiyat alanında bazıları yüksek fikir sahibi olmakla beraber dinsizdirler. Mustafa Sabri, Nübüvvet meselesini ihmal etmelerinde resmî dinlerinin Hristiyanlık olmasının rolü olduğunu düşünmektedir. Çünkü zikredilen dinde nübüvvet aslî mahiyetinden çıkarılıp, giydirildiği ulûhiyetle mâkûliyeti ortadan kaldırılmıştır. Onların üzerine düşen mutlak olarak nübüvvet meselesinde araştırma ve fikir yürütmeliydi.¹⁴⁶ Sabri Efendi'ye göre onların Hz. İsa (a.s) ile ilişkili anlayışları, nübüvvetin temel özellikleriyle çelişmektedir ve bu konuya açıklık getirmemeleri mazur görülemez. Dünyadaki dinler ya da ilk, din Hristiyanlıkla başlamamıştır. Ondan önce Allah pekçok din ve peygamber göndermiştir. Dolayısıyla Hz. İsa'ya ulûhiyet nispet edilerek, makul peygamberlik çizgisinden uzaklaştırılmıştır¹⁴⁷ Felsefede, Hristiyanların anladığı şekliyle İsa'nın nübüvvetine yer vermediklerine göre, bu durumda bunların peygamberlik konusuna yaklaşımları nedir? Bu filozoflar, peygamberler tarihine ilişkin bir araştırma yapsalar, gerçek nübüvvetin ne olması gerektiğine ilişkin inceleme yürütseler, belki görevlerini ifa etmiş ve Hristiyanlıkta peygamber anlayışına ilişkin yanlışlık ve taşkınlıkları düzeltmiş olurlardı. Görülüyor ki Batılı dindar hristiyan filozoflar kendilerini hali hazırdaki Hristiyanlığı ret ile, nübüvveti kurtarmak, yahut hepsini ret etmek ile ihmal arasında çaresiz bir mevki'de kalarak, sonuncusu tercih etmişlerdir.¹⁴⁸ Mustafa Sabri'ye göre batılı teologların dinleri İslâm olsaydı, belki bir dar alana sıkışmazlardı.

¹⁴⁵ Altıntaş, Ramazan Nübüvveti Yapılan Saldırıları, Kelâm (Editör Şaban Ali Düzgün) Grafiker yay. Ankara, 2012, s.589

¹⁴⁶ Sabri, Kavül Fasl, s. 151

¹⁴⁷ Sabri, a.g.e, s.151

¹⁴⁸ Sabri, a.g.e. s.151

Sabri Efendi, onların nübüvveti ihmal etmelerinin sebebini ikiye ayırır. **Birincisi** onların ilahiyatçıların dinsiz olması, **ikincisi** ise resmi dinlerinin Hristiyanlık olup, bu dinde nübüvvet ulûhiyet elbisesi giydirilerek akıldan uzaklaştırılmış olmasıdır.¹⁴⁹

Enbiya'nın getirdikleri şeriatlere tabi olmaktan müstağni olsalar, hakkın yerine getirilmesi veya batılı hükümsüz kılma yolunda, Peygamberlerin görevi gereği hakikati beyan'dan geri durmazlardı. Allah'ın varlığını itiraflarından sonra enbiyanın varlığını itiraf etmemelerinde, zikrettiğim manadan başka bir mana bulunmayan, Batıdaki ilahiyatçı Filozofların durumu bundan ibarettir¹⁵⁰ diyen Mustafa Sabri onların görüşlerini özetlemiştir.

Hristiyanlıkta nübüvvet anlayışı karmaşık olup, kesin çizgilerle Ulûhiyetten ayırt edilmemiş, aksine Ulûhiyetle, nübüvvet birleştirilmiş ve nübüvvet Tanrı'nın bedene bürünerek İsa diye kendini insanlara sunması şeklinde açıklanmıştır. Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da Hz. Muhammedin(sav) nübüvveti kabul edilmez. Bu sebeple her iki dinin nübüvvet anlayışları hem problemlidir, hem eksiktir. İslâm dininde ise nübüvvet anlayışı tamdır. Zira Hz. Musa ve İsa dâhil bütün peygamberler tasdik edilmekle kalınmamış aynı zamanda nübüvvetlerine tanıklık yapılmış ve peygamberlikleri tescil edilmiştir. İslâm dinine ait vahiy metnini oluşturan Kur'ân'da herhangi bir problem yoktur.¹⁵¹

Sabri Efendi, nübüvvetin mûcizeyle doğrulanmasına karşı çıkan, Reşid Rıza gibi bazı dönemin düşünürlerine de eleştiriler yöneltir. Onlar mûcizelerin nübüvveti yeterince delalet etmediğini ve peygamberlere üstün akıl sahipleri değil de, sadece saf kişilerin iman ettiğini iddia etmektedir. Sabri Efendi'ye göre ise, üstün akıllılık veya zayıf akıllılık iman terazisinde ölçülür. Ona göre iman eden daha akıllı, inkâr eden ise daha ahmak ve cahildir.¹⁵²

Mustafa Sabri, bazı görüşlerini takdir etse de, Abbas Mahmud Akkad'ı(ö.1964) da eleştirmektedir. Onun "Akkariyyetü Muhammed" adlı eserindeki düşüncelerine karşı

¹⁴⁹ Sabri, a.g.e. s. 151

¹⁵⁰ Sabri, Kavlu'l-Fasl. s. 151.

¹⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, Peygamberlik,DİA,XXXIV/265 İstanbul,2007"Nübüvvet"DİA, İstanbul, 2007.XXXIII/285

¹⁵² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/126.

çıkar.¹⁵³ Mustafa Sabri'ye göre Hz.Muhammed'in(sav) askerî, siyâsî, idârî ve diğer konulardaki dehâsına yönelik vurgularla onun nübüvvetine dâir çıkarımda bulunmak yanlıştır. Onun doğruluğuna yönelik ilk delil, Kur'an'ın bizzat kendisidir. Kur'an, Allah kelâmı ve Hz.Muhammed'e indirilmiştir denilirse, Hz.Muhammed'in nübüvveti gaybi bir mûcizeye ihtiyaç duymayan dehâsıyla ortaya çıkmıştır yaklaşımıyla tezaad oluşturur. Çünkü Vahiy en büyük mûcize ve gayb âlemiyle en büyük yakınlıktır. Şayet Kur'an Allah'ın kelâmı değil, Hz.Muhammed'in kelâmı olduğu cevabı verilirse, Kur'an'ı Allah'a nispet eden Hz.Muhammed'in yalancı olması anlamına gelecektir. Bu durumda hem nübüvvet hem de dehâ vasfı yalana zıd özelliklerden biridir.¹⁵⁴ Mısır'ın birçok yeni yazar ve ulemasının, özellikle Kur'ân mûcizesi ve genel olarak enbiya mûcizeleri karşısındaki durumlarına dâir takdire nazaran, onların yanında nübüvvet, dahilik mertebesini geçemez. Tabî bu dâhilik mertebesi, İslâm'da ve diğer dinlerde bilinen nübüvvet derecesi değildir.¹⁵⁵

Mustafa Sabri Efendi, Dr. Zeki Mübarek'e(ö.1952) nispet edilen “Uzak veya yakın birgün gelecek insanlar gaybi haberlere isyan edecekler. Lakin Muhammed'in dâhiliğine karşı itiraz edemeyeceklerdir”¹⁵⁶ cümlesini yorumlar. Mustafa Sabri'ye göre bunun manası: Peygamberimizin nübüvvetinin dindarlarının bile savunabilmeleri için güvenilir değildir. Peygamberin dehâsını savunmak nübüvvetini savunmaktan daha kolaydır. Çünkü nübüvvet gaybi haberlerdendir. Bundan anlaşılan yalnız dâhiliği mevzu ve konu etmeleri o müelliflerin yanında peygamberimizin nübüvveti dâhiliği kadar kati olarak bilinmediğinden dolayıdır.¹⁵⁷ Mustafa Sabri Efendi'ye göre “Hz.Peygamberin nübüvveti kesin olarak bilinir. Eğer onlar nübüvvete inansalardı, mûcizeleri inkâr etmezlerdi. Biz mûcizeleri inkâr etmekle, enbiyanın varlığını inkâr etmek arasında fark görmüyoruz. Onlar Allah tarafından gönderilen değil de tâbi/doğal bir risâlet istiyorlar” demektedir¹⁵⁸. Aynı şekilde Zeki Mübarek'in “Muhammed, peygamber olmazdan önce insandı” sözünü de eleştiren Sabri Efendi, bunun bazı Milliyetperver Müslümanların “ben evvela Arabım yahut Türküm demeleri” gibi ise, Nübüvveti hafife alma anlamındadır. Bir peygamber dahi böyle bir sözü, insanlığı, peygamberliğinden daha

¹⁵³ Zevalsız Halit, “Abbas Mahmut Akkad”, DİA, İstanbul, 1989, II/268.

¹⁵⁴ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/13-14.

¹⁵⁵ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/29

¹⁵⁶ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/29.

¹⁵⁷ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/11-12.

¹⁵⁸ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/143

ehemmiyetli olduğu manasına söylese, risalet ve nübüvvet mertebesinde aşağı iner. Nitekim “ben filan kavimdenim, sonra Müslümanım diyen” dahi benim yanımda kendisinden başka bir üstünlük ve yücelik kabul etmeyen Müslümanlık’tan da uzaklaşır.¹⁵⁹

Mustafa Sabriye göre Zeki Mübarek’in sözlerinden Hz.Muhammed’in peygamberliği sanki onun insaniyetine zıtmış gibi bir anlam çıkmaktadır. Hz.Muhammed’in bir insan olduğu hususunda Müslümanlar ne fikhî ne de itikâdi mana da herhangi bir ihtilafa düşmüşlerdir. İnsanlık ve nübüvvet arasında zıtlık tasavvur edenler, eski ve yeni câhiliye mensuplarından başkaları değildir. Onlar Hz.Muhammed’i değil, Kur’ân’ın da belirttiği üzere Allah’ı yeterince takdir etmedikleri için hata içindedirler.¹⁶⁰

Mustafa Sabriye göre Peygamberin dahi olarak sıfatlanması onun şeref ve itibarını yükseltir diye bir ifadede de bulunamayız. Mûcize ve nübüvveti inkâr edenler âlemin nizamına aykırı olmasından ve gaybi konulardan olması nedeniyle inkârda bulunuyorlar.

Hız. Muhammed’i nübüvvetten tecrit edip dâhilik ve ediplikle sıfatlandıkları zaman Kur’ân’ın bu ediplik ve dehalik karşısında konumu ne olacak? Bu durumda Kur’ân Allah’ın kelamı mı ise bu durumda bir mûcize olur; yok Hız. Muhammed’in kelamı ise bu durumda da dehalik ve ediplik sahibi bir beşerin eseri olur. Eğer Allah’ın kelamı ise o zaman Hız. Muhammed bir nebidir. Yok, eğer Hız. Muhammed’in kelamı ise, o zaman Allah’a nisbet etmekle Hız. Muhammed hâşâ yalancı konumuna düşer.¹⁶¹ Ayrıca onların ve onun gibi düşünenlerin peygamberliğin müktesep olduğu iddiaları Hız. Muhammed’in son peygamber olduğu inancını da ortadan kaldırır. Çünkü iktisab kapısı açıktır. Ve herkesin bu makamı kazanması muhtemeldir. Peki birisinin kazanarak peygamber olduğunu düşünelim. Bu durumda o kişinin peygamberliğinin ispatı ve delili ne olacaktır. Kısacası peygamberlik, vahiy, kitap (Kur’ân), kitapta haber verilenler, bütün bunlar birbirine bağlı ve bütündür. Birinin inkârı diğerlerini de inkârı anlamına gelir. Çünkü her biri diğerlerinin bütünleyicisi ve doğrulayıcısıdır. İslâm’da peygamberlik vahyin, vahiy de şeriatın/ilahî kanunun eş anlamlısı olarak da düşünülebilir. Nübüvvet, biset, peygamber gönderme, peygamberin

¹⁵⁹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/29.

¹⁶⁰ Bayram, a.g.e., s.341

¹⁶¹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/350.

risaleti insanlık için büyük bir nimettir. İnsanlık nübüvvet müessesesine muhtaçtır. Peygamberliği kabul eden bütün Müslümanlar bu konuda aynı görüşü paylaşırlar.¹⁶²

Mustafa Sabri'ye göre, yeni akılcılık, okulu mensupları peygamberlere imanın kitap ve sünnetle ispatını yeterli görmeyerek ilmi yönden de teyidini gerekli görüyorlar. Bu ise vahyin hakikatının ilimle tefsir edilmesiyle sonuçlanıyor. Onlar peygamberin hayatını muslih, dâhi insan, sosyal ıslahatçı, komutan, lider, ruhî mürşid olarak bu sıfatlarla anıyorlar. Rabbani, imânî manalardan uzaklaştırıyorlar.¹⁶³

Mustafa Sabri'ye göre; Onların nübüvveti inkarlarının iki sebebi vardır:

1. Birincisi: maddi ilme bağlanmalarıyla, nübüvveti dâhilik veya kesbi olarak görmeleridir. Onlar bu sözleriyle özellikle peygamberin nübüvvetini kabul etmiyorlar. İlahî ve gönderilmiş vahyi, meleği ve gönderilmiş kitabı, kevn-i sünnete/tabiat kanunlarına aykırı olduğunu düşünüyorlar. İşte bu yüzden peygamberimizin nübüvveti yerine dâhiliği tercih ediyorlar¹⁶⁴. Mustafa Sabri bu düşünce sahiplerinin zihinlerinin maddi ilimlerle köreltilmiş olduğunu düşünüyor.¹⁶⁵ Onlar bir anlamda Hz. Peygamberi Arapların lideri konumuna indirgeyerek, onun kevnî mucizelerini de inkâr etme cihetine gitmişlerdir.¹⁶⁶

2.İkincisi: Hadis ve siyerden çok Müsteşriklerin sözlerine ve eserlerine itimad etmeleridir. Peygamberin hayatını müsteşriklerin eserlerinden okumuşlar, müsteşrikler ise Hz. Muhammed'in hayatını, onun nübüvvetine iman etmeden okuyorlar. Onu siyasi lider, dini ve sosyal ıslahatçı olarak görüyorlar¹⁶⁷. Mustafa Sabri'ye göre; bu düşünceler de kitap ve sünnete uymamaktadır. Nitekim bu sözler Peygamberin inkârına, Kur'ân'ı Allah keliması olarak görmemeye götürür¹⁶⁸.

Mustafa Sabri bu konuda şunları söylemektedir. “Çünkü o müsteşrik ve tarihçiler Hazreti Muhammed'in nübüvvetini itiraf etmedikleri gibi, Kur'ân-ı Kerim'i de Allah'ın Kelâmı menzilesinde görmezler. Bizim zayıf akıllı ve zayıf dinlilerimiz, o müsteşrik ve

¹⁶² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350

¹⁶³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350

¹⁶⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350.

¹⁶⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350.

¹⁶⁶ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350.

¹⁶⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350.

¹⁶⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/350.

tarihçilerin görüşlerine uyarak, peygamberler kıssalarından ne kadar fedakârlıkta bulunursa bulunsunlar, bu hususta hiçbir tesiri olamaz ¹⁶⁹ Kur'ân kıssalarını, müsteşriklerin sözlerine tatbik edenlerin, yine müsteşriklerin hatırı için, Peygamber Efendimizin nübüvvetini de inkâr etmeleri lazım gelir.”¹⁷⁰

Mûcizelerin yıkılmasıyla nübüvvet yıkılıp, nebinin tarifi de, İslâm'da bilinen peygambere uymayınca Kur'ân-ı Kerîm dahi Allah ve Peygamber kelamı olmayınca “heva ve hevesinden dem vurmuyor” buyrulmasına rağmen, söylediği ihtimali bulunan heva ve heves, her ne kadar bir büyük Arap sanatkârına ait bulunsun da Kur'ân'ın müellifi vaziyetinde kalan Muhammed'in kendi heva ve hevesinden dem vurmuş olması, ister istemez ihtimal dâhiline girmek lazım gelerek, geçmişe dair hikayelerindeki sözlerini, yalan ve dolanla cilalandırmasına bir mani kalmaz. Her ne kadar sanatkârane yalanlar, “şairin sermayesi tükenmez. Dünya tükenir, yalan tükenmez” diyen Türk şairinin güzel ifadesinde dediği gibidir. ¹⁷¹.

Mustafa Sabri, Kur'ân-ı Kerîm, kendi ayetleri hakkında, “şair sözü değildir” demesine rağmen, bütün bunlar böyle olunca, gerek bu ve gerek zikri geçen ayet hakkında Allah korusun yalan içinde yalan hükmü vermeden işin içinden çıkılamaz. “Eğer Kur'ân-ı Kerîm, birçok ayetlerinde doğruları destekleyerek hakikatin peşinden gitmeye ehemmiyet vermeyip, kalbi ve kulağı cezbederek, istenilecek şeyi bekleyen nefse düşkün bir sanatın gerektirdiğine göre işi idâre etmek mevkiinde bir sanatkârın kitabı ise, Mısırda birgün gelip Kur'ân'ın da ud, def ve keman nağmeleri arasında, Peygamberimiz (sav) Efendimizin methi nebevisi, bugün nasıl sevinç vesilesi oluyorsa, bahçelerde çalınan saz olmasına ne mani vardır?” diye tenkidlerini sıralamıştır.¹⁷²

Özet olarak Mustafa Sabri, bu düşünce sahiplerin görüşlerini çürütme sadedinde, önce onların bu düşüncelerini kısaca özetlemiş sonra da onlara cevap verme yoluna gitmiştir. Sabri'ye göre, onlar, peygamberi bir nebi olmaktan çok, dini ve sosyal ıslahatçı olarak tanımlamakta, nübüvveti insani bir sıfat ve kesbi bir durum olarak değerlendirmekte ve nübüvveti ulûhiyetten bir parça olarak görmektedirler. Mustafa Sabri'ye göre dâhilik, nübüvvet mertebesine eşit bir durum olarak görülemez. Nübüvvet dehâliğin çok

¹⁶⁹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/351.

¹⁷⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/350.

¹⁷¹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/352.

¹⁷² Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/352.

üstünde, bir görev ve yüce bir mertebedir.¹⁷³ Ona göre, Kur'ân-ı Kerîm, eğer mûcize ise, Hz. Muhammed (sav) Efendimizden bize ulaşan eserlerin en büyüğü ve efdali ise, o nebinin bir mûcizesidir ve dâhiliğinin mûcizesi değildir. Zira dâhiliğinin mûcizesi olmaz. Böyle bir eğilim sahipleri nübüvvetle birlikte devam eden mûcizeden kurtulmayı kast etmektedirler.¹⁷⁴

Dâhîlik çıkırtkanları Peygamberimizin hayatını Kur'ân dışında bütün mûcizelerden soyutlayarak, Peygamberin efdal ve en büyük mûcizesinin Kur'ân-ı Kerim olduğu kanısındadırlar.¹⁷⁵ Sabri Efendi'ye göre Hz. Peygamberin konumu ve Allah ile olan yakınlığı, bir lider ve dahiliğin ötesinde bir durumdur. Bunun yalnızca liderliğe indirgenerek açıklanabilmesi mümkün değildir. Böyle bir yakınlık, insanların kendi kesbleriyle ulaşabilecekleri bir merteye de değildir. Diğer taraftan Mustafa Sabri, onların nübüvveti ulûhiyetten bir parça olarak değerlendiren yaklaşımlarını da doğru bulmaz. Zira ulûhiyet makamı ile nübüvvet makamı arasında tam bir ayrılık vardır. Peygamberler diğer insanlar gibi Allah'a ibadet ederler, ancak onlar Allah'ın kendilerini risalet ve vahyle seçtiği mümtaz şahsiyetlerdir. Onların ellerinde Nübüvvetlerinin ispatı için mûcizeler meydana gelir. Filozof, dâhi ve reislerden hiç kimse o mertebeye ulaşamaz. Nübüvvet inancında ulûhiyetten bir eser yoktur. Nebi bu mertebede Allah'ın halis kuludur. Kendisine vahiy indiren Melek'te gelse bu Allah'ın kendisine ikram edilen kullarından öteye geçemez.¹⁷⁶ Allah'ın insanı yaratması ve kendisine Akıl ve irade vererek Rabbi ile kendisi arasında bir bağ oluşturması kendisini insanlıktan çıkarmaz.

Mustafa Sabri'ye göre, peygamber yalanı kendisi için mübah görüp, etrafındaki insanlara, risaletinde ulûhiyetten bir unsur bulunduğunu söyleseydi, ona Müslümanlar nebi olarak iman etmezlerdi. Zaten Müslümanların nübüvvetin, Allah Teala'nın istediğine bahşettiği bir nimeti olduğu hakkındaki halis bir Tevhid akidesi olan itikadlarıyla, peygamberde Uluhiyyet'ten bir unsur tasavvur eden, putperestane zihniyetler arasında aslen hiçbir münasebet yoktur. Hakikatte dört büyük fıkıh ve iki

¹⁷³ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/352.

¹⁷⁴ Sabri, Kavlü'l-Fasl, s. 16.

¹⁷⁵ Kavsi, Müferrih b.Süleyman el-Kavsi, eş-Şeyh Mustafa Sabri ve Mevkıfuhu minel Fikril Vâfid, Dımaşk, 2006, s. 404.

¹⁷⁶ Heykel, Hüseyin, Hz.Muhammedin Hayatı, çev.Vahdettin İnce, İstanbul, 2011, s.181.

büyük itikat imamı da dahil hiçbir ehl-i sünnet âlimi ve hiçbir Müslüman, peygamberin insan olduğunu hiçbir vakit inkar etmemişlerdir.¹⁷⁷

Hız. Peygamber Müslümanlara kendileri gibi beşer olduğunu beyan edince, sıkıntı'ya maruz kalmadığı gibi, peygamber olduğunu ve zat-ı risaletine Allah'tan vahiy geldiğini bildirdiği zaman dahi, yalan söylemeyi, nefsi için mübah görmemişti. Eski cahiliyet ve yeni zihniyet ashabından her iki hal arasında ayrılık tasavvurunda bulunanların hataları, yalnız Peygamberi takdir edemediklerinde değil, belki onların asıl hataları; Kur'ân-ı Kerim'in uyardığı gibi, Allah Teala'yı hakkıyla takdir edemediklerindendir. Çünkü onlar Müslümanlar nezdinde bilinen Nübüvveti kabul etmemeleriyle, Allah'ın Peygamber göndermesine, kitaplar indirmesiyle alâkalı ilâhî kudretini de dolaylı olarak inkâr etmektedirler.¹⁷⁸

“Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor, onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın ayetlerini inadına inkâr ediyorlar.”¹⁷⁹ Ayetini değerlendiren Mustafa Sabri, bu konuda şu açıklamayı getirmektedir: Cenab-ı Hak, insanda akıl ve idrak yaratarak insanın Allah'ın zatıyla yakınlığına izin vermiştir. Zatı ilahiye ile insan arasında, insanı insan oluş vasfından soyutlamayan bir yakınlık derecesi mümkündür. Allah ise peygamberlerine böyle bir yakınlık esasıyla yakındır ve onlara vahyi inzal eder.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/148.

¹⁷⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/151.

¹⁷⁹ En'am, 6/ 33

¹⁸⁰ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/152

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA SABRİ'DE MUCİZE

1. Mûcizenin Tanımı

Mustafa Sabri Efendi'nin, nübüvvet konusuyla ilgili olarak önem verdiği konuların başında mûcize kavramı gelir. Onu göre her peygamberin mûcizesi vardır ve peygamberler nübüvvet davalarını ispat için mûcize göstermişlerdir. Nübüvvetin ispatı, büyük ölçüde mûcizeye dayandığından, Sabri Efendi mûcize konusunu önemser, bu konuyu oldukça detaylı bir şekilde tartışır ve döneminin düşünürlerinin mûcizeyle ilgili iddialarına cevaplar vermeye çalışır.

Mûcize nübüvvet davasıyla ilişkili olarak, o davanın doğruluğunu tasdiklen peygamberin elinde meydana gelen harikulâde olay olarak tarif edilmiştir.¹⁸¹ Mûcizenin tanımı ufak farklılıklarla düşünürden düşünüre değışiklik taşısa da, bu tanım genel olarak kabul gören ve yaygın olarak kullanılan bir tanımdır.¹⁸² Bu yönüyle mûcize, terim olarak insanların benzerlerini meydana getirmekten aciz kalacakları ve adeta meydan okuma şeklinde peygamberlik iddiasında bulunan zattan âdetin hilafına ve tabiat kanunlarının aksine olarak zuhur eden harikulâde olaylara verilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Asıl maksadı, peygamberin nübüvvet davasını ispat ve doğrulamaktır. Herhangi bir olayın mûcize olabilmesi için onun nübüvvet görevi verilmiş kişiler elinde zuhur etmiş olması gerekir.¹⁸³ Mûcize Allah'ın âdetinin, Sünnetullah'ın bir an için peygamberin elinde bozulmasıdır. Mûcize Allah'ın eseridir, peygamber vasıtasıyla onu yaratan Allah'tır. Mûcize gerçekte Allah'ın fiilidir. "Peygamber mûcizesi" denilmesi

¹⁸¹ Cürcani, Seyyid Şerif, et-Ta'rifat, tah. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1987, s.273.

¹⁸² Bkz. Neseî, Ebu'l-Muin, Tabsiratü'l-Edille, tah. Claude Selame, Dimaşk, 1993, I/469.

¹⁸³ Bulut, Mehmet, Delilleriyle İslam Akaidi, Erkam yay. İstanbul 2013, s.370

mecazidir. Peygambere verilen mûcizeler bir yönüyle iman diğer yönüyle de vahiy ile alakalıdır. Dolayısıyla mûcizelere inanmak gerekir.¹⁸⁴

Mustafa Sabri Efendi, her ne kadar yukarıda zikredilen maruf şekliyle mûcizeye bir tanım getirmese de, mûcizeyi Allah'ın peygambere vermiş olduğu bir işaret ve nişane olarak görür. Zaten nebinin doğruluğunun bilinebilmesi için, bu işaret ve nişanenin var olması bir yönüyle zorunluluktur. Mûcizeye böylesine bir görev yükleyen Sabri Efendi, mûcizenin dışında hiçbir şeyin nübüvvetin hakiki anlamda bir işareti olamayacağını dile getirir. Çünkü Mustafa Sabri'ye göre Nübüvvetle mûcize arasında kuvvetli bir bağ vardır. Mûcize nübüvvetin alâmetidir. Onu inkâr eden nübüvveti inkâr etmiş sayılır¹⁸⁵.

Önceki geçen bölüm'de Nübüvvetin ispatının üç şekilde yapılması, Mûcize dışında nübüvvetin ispatı yapılamaz anlamında değil, en önemli ispatı mûcize anlamındadır. Diğer iki ispat, Allah'ın yarattığı insanı sorumsuz bırakmaması ve kendilerine doğru yolu gösteren bir peygambere duyulan ihtiyaç, din gününün varlığı da Allah'ın peygamberleri'nin varlığının delilidir.

Peygamberlerin davetlerinin doğruluğunu ortaya koymak için mûcizeler en önemli vesilelerden sayılır.¹⁸⁶ Kavimlerine karşı delil ikamesine ve Cenab-ı Hak'la irtibatın ispatı ve onunla mahlûkatı arasında vasıta olduğu ve vahyi Allah'tan aldığı konusunda, şüphe yok ki Peygamberlerin mûcizelerini tasdik etmek İslâm akidesinin esaslarından biridir. Buna iman etmek, kitaplara ve Peygamberlere imanın içindedir. Kim Peygamberlere ve kitaplara iman ederse, o peygamberlerin mûcizelerine de iman etmesi gerekir.

Bundan dolayı, her Müslümana kitap ve sünnet'de geçen mûcizelerin gerçekliğine iman etmek gerekir. Diğer inanılması gereken husus da, Cenab-ı Hakkın kudretine nisbetle, mûcizenin aklen mümkün olduğu hususudur. Mûcizeler peygamberlerin davetleri ve nübüvvetlerinin doğruluğuna kesin deliller olarak kabul edilir. Allah'ın varlığının sübutundan sonra, Allah'tan tebliğ vazifesiyle mükellef peygamberlerinde var olması

¹⁸⁴ Bulut, a.g.e. s.370

¹⁸⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/27.

¹⁸⁶ Kavsi, "Mustafa Sabri...", s. 414.

gerekir. Bu gereklidir, onların nübüvvetlerinin doğruluğu ve ispatı açısından mûcizeleri ihtiva eder.¹⁸⁷

Allah tarafından gönderilen peygamberlerin mutlaka tabiata sığmayan, tabiatın üstüne yükselen halleri vardır ki, bu Allah tarafından gönderildiğine dâir alametini teşkil eder. İman edenler onunla kendisine inanır ve tâbi olurlar. Tabiat kanunlarını aşan hissi mûcizeler, yalnızca ve yalnızca hakiki peygamberlerde bulunur.¹⁸⁸

Mûcizeler hem Allah'ın varlığını hem de Peygamber'in doğru söylediğini gösteren işaret ve delillerdir. Çünkü mûcizeyi yaratan, onu dilediği zaman Peygamberine lutfeden Allah'tır. Mûcize gayb âlemine dâhildir; Allah yaratıp göndermedikçe peygamber tarafından bile bilinemez ve gösterilemez.¹⁸⁹ Mûcize dışında, peygamberlerin hiçbir fiili onun nübüvvetine mûcize kadar kati biçimde delalet edemez. Zira ne kadar büyük ve üst dereceden olursa olsun, ortaya konan fiil beşerin yapabileceği bir fiil olur. Bu ise asla bir nübüvvet işareti olamaz.¹⁹⁰ Dolayısıyla Peygamberlerin mûcizeleri, meydan okuma anında hasımlarının aciz kaldığı bir keyfiyettir.

2. Mûcizenin Akli İmkânı

Mustafa Sabri'ye göre Allah'a ve onun kudretinin kemaline iman eden ve bu âlemin yaratıcısı ve mutasarrıfı olduğuna inanan bir kimseye Peygamberlerin mûcizelerine inanması da kolay gelir. Mûcize, Cenabı Hakk'a göre en kolay işlerdendir. Allah bu kâinatın yaratıcısı ise, bu kanunun üzerinde hârikulâde olaylar, mûcizelerle peygamberlerini desteklemesi tabidir. Eşya üzerindeki kanunların değişmezliği kendi zatlarından gelmeyip, Allah'ın iradesiyedir. Allah dilerse bunları değiştirebilir. Bir otomobili yapan nasıl ki onun tasarımında, hız ve özelliklerinde değişiklik yapabilirse, tabiat kanunlarını yaratan yüce Allah da istediği zaman o kanunları değiştirebilir.¹⁹¹ Mustafa Sabri şöyle demektedir. “Yarattığı insanoğluna Peygamber gönderip, ona istediğini vahy etmesi, peygamberin elinde asa'dan yılan yaratması gibi harikulade bir mûcize ızharı, Allah Teâla için güç bir şey olmadığı gibi şüpheden de uzaktır. O asayı, yılanı ve bütün kainâtı biren mûcize olarak yaratan, her şeye gücü

¹⁸⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/27.

¹⁸⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/27.

¹⁸⁹ Karaman, Hayreddin –Çağrı, Mustafa, Kur'an Yolu, Ankara 2007, III/93.

¹⁹⁰ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/157.

¹⁹¹ Bağçeci, Muhittin, Kelâm İlmine Giriş, Kayseri, 2000, s.87-88

yeten ve yoktan yaratan Allah Teâla'dır.¹⁹² Mûcizenin mümkün oluşu ya da olmayışı, tabii ilmin ihtisas alanına girmez. Çünkü bu ilim hissi tecrübelerden ibaret ölçüsüyle, ne muhali, ne mümkünü, ne de vacibi bilir. O ancak tecrübe esnasındaki gerçeği ve gerçek olmayanı bilir.¹⁹³

Mustafa Sabri, mûcizenin tabiat kanunlarına aykırı oluşunu kabul etmekle birlikte, yine bunu tabii fiillerden olarak görür ve bunun Allah'ın umumi kanunlarına uygun oluşunu ifade eder. Sabri Efendi bu durumu "istisnai yasa" olarak isimlendirir. Ona göre, mûcizenin tabiat yasalarına aykırılığı, onun vukuuna mani değildir. Belki de böyle bir ayrılık, mûcizenin mûcize olabilmesi için gereklidir.¹⁹⁴ Sabri Efendi bu görüşünü teyit etmek için batılı düşünürlerde alıntılarda bulunur. Onun naklediği bilgiye göre İngiliz mantıkçı William Stanley John'un (ö.1916) "Bu âlemi yaratan kudret, ondan bir şey eksiltmekten yahut ona bir şey ilavesinden âciz olamaz. Bunun akla göre düşünülemez oluşunu söylemek kolay sa da, ona göre düşünülemez olan şey, âlemin varedilmesi kadar imkânsız değildir" şeklinde ifadesi, tam da bu hususu teyit eder niteliktedir. Dolayısıyla her şeye kadir olan Allah'ın varlığı kabul edildikten sonra, nübüvvetin, mûcizenin ve ahiret hayatının ispatı çok daha kolay hale gelecektir.¹⁹⁵ Aynı şekilde Mustafa Sabri yine batılı düşünürlerden "Allah'a iman, mûcizeye imandan ayrılmaz" şeklinde alıntılar nakleder ki, bu aynı zamanda Allaha iman eden birinin mûcizeye iman etmesi gerektiğini de ortaya koyar.¹⁹⁶

Aynı şekilde Sabri Efendi, batı düşüncesinde mûcizeyi inkâr edenlere karşılık, onu savunanların görüşlerine yer verir. Sabri Efendi'nin mûcizeyi savunma sadedinde onlardan yaptığı alıntılara göre, Allah'a iman ile mûcize arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Zira tabiat'ın üzerinde bir mevcûda ve onun âlemin işlerine müdahalesine iman etmeyen, bir insan Allah'ın Hârikulâde fiilini de mûcize olarak kabul etmeyecektir ve onu mûcizelikten çıkaracak şekilde tevil yoluna gidecektir. Lakin Allah'a iman edildiği takdirde, O'nun âlem üzerindeki tesir ve hâkimiyeti de sade varsayım değil, ciddi bir ihtimal olacaktır. Âlemin işlerine Allah'ın müdahale etmemesiyle hüküm, ancak mazideki sünneti ilahiyeyi yahut sünneti ilahiye'nin mantığı

¹⁹² Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/27.

¹⁹³ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/27.

¹⁹⁴ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/27.

¹⁹⁵ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/27.

¹⁹⁶ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/26.

bir surette ne olması lazım geldiğini bilmekle mümkün olabilecektir¹⁹⁷. Diğer taraftan sebepler ve illetler silsilesini yaratan Allah, o silsileyi durdurmaya da kâdirdir. Sebebiyet kanunu düzensizliğe uğramaz. Burada mûcizenin sebebi ise İlâhi irade olmaktadır.¹⁹⁸

Sabri Efendi, benzer şekilde sebep-sonuç ilişkisiyle ilgili olarak yöneltlen bazı eleştirilere temas eder. Bir şeye ilk defa bakıldığında o şeyin neyi ifadeye hazırlandığının bilinemeyeceğini, kâinattaki bir zerrenin ihtiva ettiği kuvveti tahmin edemediğimiz gibi bir şeye, şu şeyin illetidir demenin de mümkün olmayacağı ancak duyulurumuzun bu makinayı harekete geçiren kuvveti göremediği şeklinde eleştirilere değinen Sabri Efendi, bu hususta şu açıklamalarda bulunur. “Şekerin niçin tatlı, Tuz’un niçin acı olduğunu, ateşin niçin yaktığını bilemiyoruz. Sebeplerini bilemediğimiz gibi özel sıfatlarla vasıflanmasını da tecrübe’den önce bilememekteyiz. Zehiri görmeyen, onu görünce öldürdüğü hatırına gelmez, belki yemekten de çekinmez, bütün bu haller bize gösterir ki, eşya ile duygular arasında, dört adediyle o adedin çifliği ve üç adediyle onun tekliği arasındaki gereklilik gibi, kabul edilen bir akli gereklilik yoktur. Bunu tecrübe’den evvel biliriz. Nitekim 3 kere 3’ün 9 ettiğini de biliriz; bilmek için tecrübeye muhtaç olmayız. Bunlar akli esaslara dayandıkları için katiyet ve zarûret ifade eden matematik meselelerdir.”¹⁹⁹ Allah Teâlâ’nın her şeye kudretinin manası, imkân-i akliyle mümkün her şeye kadir oluşu manasındadır. Fakat bu imkânın dairesi, mûcizeyi inkâr edenlerin zannettiklerinden çok geniştir.

Müellifimize göre mûcizeyi ya da nübüvveti, aklen mümkün olmadığı düşüncesiyle inkâr edenlere şaşırmak gerekir. Onlar gafletleri icabı, imkân ve imkansızlığı, insan kudretiyle mukayese ediyor; yeryüzü ve gökyüzünü yıkıp, yenisini inşa etmesi uzak olmayan ilâhi kudreti unutuyorlar.²⁰⁰

Mûcizenin doğa yasalarına aykırı oluşu, onun imkansız ve akla aykırı olduğu manasına gelmez. Tabiat kanunları maddenin kendinden kaynaklanmamaktadır ve zorunlu değildir. Bu düzen tabiatı yaratan tarafından verilmiştir. Aynı yaratıcı tarafından bu düzenin askıya alınması ve değiştirilmesi de mümkündür. Bir bilgisayar programını

¹⁹⁷ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/26.

¹⁹⁸ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/27.

¹⁹⁹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/26.

²⁰⁰ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/26.

kullanan kimse, o programın yaptığı işlemi değişmez bir düzen gibi görebilir. Oysa o işlem, programcının kodladığı bir şeydir ve programı yapan kişi o kodu değiştirebilir. Bunun gibi tabiatı yaratırken veya yarattıktan sonra ona bu düzeni veren gücün, bu düzeni dilediği zaman askıya alması bu düzenin dışına çıkan olaylar varetmesi imkansız değildir.²⁰¹

Mustafa Sabri el-Kavlü'l Fasil'da iddialı bir cümle kullanarak, Allah'ın varlığını kabul ettikleri halde, mûcizeyi inkâr edenlerin dilini ağızlarına tıkayan ispat ortaya koymayı hedeflediğini dile getiriyor. Ayrıca Allah'ın onlara neyi emir ve neyi de nehyettiğini bilebilmek de ancak peygamberler sayesinde olabilmektedir. Aynı zamanda insanlara peygamber göndermek, nübüvvetlerinin nişanesi olarak onlara mûcizeler vermek, akli açıdan Allah'ın insana akıl vererek onu diğer canlılardan üstün kılmasından daha kolaydır. Zira bunlardan birincisi, insanın da kudreti dâhilindedir. Saltanat sahibi bir hükümdar, milletine bir elçi gönderebilir ve onu başkasının elinde olmayan bir fermanla da mümtaz kılabilir. Ancak. İnsana ya da elçisine akıl vermek ve onu akıl nimetiyle donatmak insanın gücü ve kudreti dâhilinde değildir.²⁰² Buradan hareketle insan akli, insan için yeterlidir, akli olan için peygambere ihtiyaç yoktur demek de Sabri efendiye göre doğru olmaz.

Sabri Efendi'ye göre akıl, Allah'ın varlığını ispat noktasında en önemli dayanaklarımızdan birisidir.²⁰³ Bütün önemli işlerimizde onun hakemliğine başvurur ve ondan destek alırız. Aynı şekilde mümkün olanı imkânsız olandan ayırt etme hususunda, onu yegâne hakem kıldığımız gibi, peygamberlerin gönderilmesi, mûcizelerin onların ellerinde ızharı gibi hallerin bütün mümkünata kâdir Allah Teâla'nın iradesiyle mümkün olduğunu ancak akıl sayesinde bilebiliriz.²⁰⁴

Mustafa Sabri Efendi'ye göre bazı cahil kimseler son asırda Batılı düşünürlerin keşiflerini gereğinden fazla yücelterek, ilmin mûcizelerinin geçmiş asırdaki peygamberlerin mûcizelerine üstün geldiği tezini savunmuşlar ve peygamberlerin mûcizelerini küçümsemişlerdir. Sabri Efendi'ye göre, peygamberlere bahşedilen mûcizelerin en küçüğü karşısında bile en büyük ilmi keşifler yetersiz ve kifayetsiz

²⁰¹ Ardoğan, Recep, Delillerden Temellere, 1.baskı, İstanbul, 2014, s.255

²⁰² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/28.

²⁰³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/28.

²⁰⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/28.

kalacaktır ve bu ikisi arasında böylesine bir kıyas yapmak mümkün değildir. Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan icadlar hiçbir şekilde mûcize ile kıyaslanamaz. Çünkü teknoloji sonuç itibarıyla Allah'ın evrende koymuş olduğu kurallara (sünnetullah) bağlı olarak gelişim gösterir. Bu nedenle hiçbir keşif ve yenilik, peygamberlerin mûcizelerinin fevkine çıkamaz. Bu nedenle bu mûcizeler, ait olduğu peygamberin üstünlüğüne önemli bir delil teşkil etmektedir.²⁰⁵ Sabri Efendi'ye göre onlar, İrade ettiğini yaratmak kudretinde bir ilah'ın varlığına inanmış olsalar, mûcizeleri ve ahiret gününü inkâr ve aklen imkânsızlığı iddia etmezlerdi. Çünkü insanları ikinci veya üçüncü defa yahut her istedikçe tekrar hayata döndürmek mümkündür. Nitekim böylece bitki ve hayvanı yaratan Allah Teâlâ'nın Musa'nın (a.s) asısından yılan yaratmasında akla mâni birşey yoktur.²⁰⁶ Mustafa Sabri'ye göre Allah eğer bu âlemin yaratıcısı ise, Allah'ın irade ve kudretiyle yarattığı bu âlemi kayıtlamak (sınırlamak) mümkün değildir. Kadir ve muhtar olan Allah'ın, yarattığı bu âlemi değiştirmekten ve yeniden yaratmaktan aciz olması düşünülemez.²⁰⁷

Dolayısıyla akıl bakımından mûcizenin imkânı noktasında herhangi bir tereddüde yer yoktur. Zira Mustafa Sabri Efendi'ye göre mûcizeler aklın değil, âdetin ötesine geçmekte ve mûcizenin aklın alanını aşma ve dolayısıyla akla aykırı olma gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Mûcizeyi “aklen muhal”sayanlar, tecrübe noktasından vâki olmayan şey ile muhalin arasını temyiz edemeyenlerdir. Halbuki ikisi arasında büyük fark vardır. Bir hadisenin zaruretine, muhalliğine veya imkânına hüküm vermek tecrübenin değil, aklın yetki alanındadır. Tecrübe, vuku bulan ve bulmayan şey hakkında hüküm verebilir. Diğer üç durum mümkün, vacip ve muhal hakkında hüküm verici ise sadece akıldır.²⁰⁸

Esasında insanoğlu her an, hergün mûcizeyle karşı karşıyadır ve her an Allah'ın ayetlerinin temaşa etmektedir. Fakat Allah'ın âlemde kurduğu düzen devamlı ve sürekli olduğundan insan bunun çoğu kere farkında değildir.²⁰⁹

²⁰⁵ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/28

²⁰⁶ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/185

²⁰⁷ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/49

²⁰⁸ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/30-31

²⁰⁹ Butî, Ramazan, İslam Akaidi, çev: Mehmet Yolcu, madve yay. İstanbul, 1986, s.140

Güneşin hergün doğudan doğması,rüzgârın esmesi,yağmurun yağması ve bütün hadiselerin yoktan var edilmesi,insan gücüne nispetle birer mucizedir.İnsanın bunları yoktan var etmesi,yaratması asla mümkün değildir.Mûcizeye bu açıdan bakıldığında o daha kolay anlaşılır.Allah'ın her an yaratmasını göremeyen gözler ve kalpler için,Allah'ın elçisinin elinde onları intibaha getirmek için normali bozarak,onların gücünün neye yettiğini ve neye yetmediğini göstermek için Peygamber'in gerisinde kendisinin bulunduğunu belirtmek için bir teyid tasdik aracı olarak mûcizeyi yaratır.Ama görmeyen gözler,işitmeyen kulaklar ve idrak etmeyen kalpler için bu da fayda vermez²¹⁰

Diğer taraftan ilim bize eğer düşünürsek kâinatta meydana gelen alışılmış olsun veya olmasın her türlü olayın haddizatında birer mûcize olduğunu söyler. Yıldızlar gibi gezegenlerin hareketleri de birer mûcizedirler. Aynı şekilde çekme ve itme kuvveti, insandaki sinir sistemi birer mûcizedirler. Fakat insan –sürekli alışkanlık ve görmeyle– bunlardaki mûcizelik yönünü unuttur, gurur ve cehâletinden mûcizenin sadece alıştığı ve gördüğü şeylerin tersine meydana gelen veyahut bunların değişmesi şeklinde ortaya çıkan şeyler olduğunu zanneder.²¹¹

İnsan gücünü aşan, tabiatta cerayan eden kanunlara muhalif olarak gerçekleşen bu mûcizeler, peygamberlerin davalarını tasdik ederler. Mustafa Sabri Efendi, gerçekleşen bir olayın mûcize olarak değerlendirilmesi için, onun kevnî sünnete aykırı olmasını bir gereklilik olarak görür. Mûcizenin imkân ve vukuunu şöyle temellendirir:

1. Mûcizeyi halk eden elinde meydana gelen peygamber değil, bizzat Allah'ın kendisidir. Onun mutlak irade ve kudretine nispetle hiçbir şey muhal değildir ve mûcizenin meydana gelişi de O'nun kudretine nispetle mümkündür.²¹²
2. Mûcizenin vukuunu ise, hakkında hiçbir bir şüphe bulunmayan Allah'ın kitabına dayandırır. Zira tarih, tekzib veya hata edebildiği halde, Cenab-ı Hak için yalan veya hata tasavvuruna imkân yoktur. Nitekim Allah'ın haber verdiği bir şeyin doğruluğu hakkında aklen bir mani bulunmadığı halde, “aklen mümkün

²¹⁰ Gölcük, İslâm Akaidi, s. 140

²¹¹ el-Butî, İslâm Akaidi, s. 237

²¹² Sabri, Mevkîfu'l-Akl, I/348

değildir” veya “kudreti ilahiye icâdına kâfi değildir” diyerek, bir kimse şek ve şüphede bulunsa, küfür işlemiş olur.²¹³

3. Mûcizeler, peygamberlerin davalarının ispatı ve insanlar nezdinde güvenilirliklerinin temini açısından da gereklidir. Allah’ın kitabında peygamberler mûcizeleri ile tabiatüstü olaylar hakkındaki kıssalar ve ahiret ahvaline dair verdiği haberlere imanı icab eder. Bu mevzularla alakalı olarak, Kur’andaki nasların doğruluğuna, Kur’anda geçtiği gibi iman getirmeyip tevile ihtiyaç duyanlar Allah’ın kitabının ayetleri yerine İslam düşmanlarından birtakım müsteşrik ve tarihçilerin sözlerine itimad etmeye alışmış akıllarıyla, dinlerindeki zaafıktan kaynaklanan bir mani sebebiyle iman etmemektedirler.²¹⁴

Mustafa Sabri Efendi, mûcizenin imkânı ve vukuu ile ilgili olarak belirlediği ilk iki ilkenin, Kur’an’da adı geçen kıssalar ve ahiret ahvaline ilişkin hususların imkânını temellendirme noktasında da geçerli oluşunu ileri sürer.²¹⁵

3.Mûcizenin Naklî İmkânı

Mustafa Sabri Efendi’ye göre Allah, hikmeti, adaleti ve rahmeti gereği kullarını hak dine irşad ve emir ve nehiyleri tebliğ etmek için peygamberler gönderilmiş ve onların davalarının doğruluğuna ilişkin onları mûcizelerle desteklemiştir. Bu husus Kur’an-ı Kerim’de ““Andolsun, biz elçilerimizi açık mûcizelerle gönderdik”²¹⁶ ayetiyle dile getirilmiştir. Peygamber Efendimiz de “Peygamberlerden hiçbir peygamber yoktur ki, ona beşerin mağlup olarak inandığı bir mûcize verilmiş olmasın”²¹⁷ hadisiyle bu hususu teyit etmiştir. Her Peygambere nübüvvet davasını ispat edecek kendi zamanına göre insanları inanmaya mecbur eden, âdet hilafı olan bir takım mûcizeler verilmiştir ki onları görenler o peygamberi tasdiğe mecbur olmuşlardır.

Kur’an’ı Kerim’de Hz.Muhammed’den (sav) önceki peygamberlerin kıssaları anlatılmaktadır. Bu kıssalar genelde insanlık tarihinin, özelde ise tarihte gerçekleşmiş peygamberlerin ilâhi davetlerinin özeti mahiyetindedir. Kur’ân’ı Kerim’de bazı

²¹³ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/348

²¹⁴ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/348

²¹⁵ Sabri, Mevkifu’l-Akl, I/348

²¹⁶ Hadid, 57/25

²¹⁷ Müslim, Sahih, Terc: Mehmet Sofuoğlu, irfan yay. İstanbul, 1988, I/204.

peygamberlere verilen mûcizeler hakkında bilgi verilmektedir. Bu durum aynı zamanda mûcizenin imkanı kadar ve vukuunun da nakli imkanını teşkil etmektedir.

Örneğin Kur’ân’ı Kerîm’de Hz. Davud’a (a.s.) verilen Mûcizelerin başında Dağlar ve Kuşlar emrine verilmesi, demir cevherini elinde şekil verme yeteneği ile Süleyman’a (a.s.) kuşlarla ve diğer hayvanlarla konuşma, cinlerin ve rüzgârın emrine verilmesi gibi mûcizeler zikredilmiştir. Bu hususa temas eden bazı ayetler şunlardır:

“Andolsun, Davud’a(a.s.) tarafımızdan bir lûtuf verdik. Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin dedik ve bütün vücudu örtecek zırhlar yap, işçilikte ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık. Salih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm diye vahyettik”.²¹⁸

“Süleyman emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir aylık yol olan rüzgârı verdik. Erimiş bakır ocağını da ona sel gibi akıttık. Cinlerden de Rabbinin izniyle onun önünde çalışanlar vardı. İçlerinden kim bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateş azabını tattırırız”.²¹⁹ “Süleyman, Davud’a varis oldu ve ey insanlar, bize kuşdili öğretili ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu apaçık bir lütuftur dedi”.²²⁰ Belkıs gelince, “Senin tahtın böyle mi?” denildi. O da, “Sanki O! Fakat zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz teslimiyet göstermiştik” dedi”.²²¹

Aynı şekilde Kur’an-ı Kerimde Musa’nın (a.s.) en önemli mûcizeleri arasında Asa ve el mûcizesi zikredilir. Bunun yanında onun düşmanları tarafından yakalanmak üzereyken denizin ikiye ayrılarak rahatça geçebilecek bir yol hâline gelmesi²²² mûcizesinden de söz edilmiştir. Buna işaret eden bazı ayetler şunlardır:

“Değneğini yere at.” (Musa değneğini attı). Onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı (bu sefer şöyle seslenildi): “Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın. Elini koynuna sok. (Alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın. Korkudan açılan kolunu

²¹⁸ Enbiya,21/78-80

²¹⁹ Sebe, 34/10-12

²²⁰ Nebe, 78/ 16

²²¹ Nebe, 78/ 42

²²² Şuara, 26/63

kendine çek (toparlan) işte bu iki mûcize Firavun ve ileri gelen adamlarına göstermen için Rabbin tarafından sana verilen iki burhandır. Çünkü onlar fasık bir kavimdirler”.²²³

Diğer taraftan Hz. İsa'nın (a.s.) mûcizesi olarak da, babasız olarak Hz.Meryem'den dünyaya gelmesi, beşikte iken konuşması, havarilerine gökten sofranın indirilmesi, anadan doğma körü iyileştirmesi, alaca hastalığına çare olması, ölüleri diriltmesi gibi tıbbi mûcizeleri anlatılmıştır.

“Allah ona kitabı, hikmeti Tevrat ve İncil'i öğretecek, onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek ve o da onlara şöyle diyecek. “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olur. Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer mü'minler iseniz, bunda sizin için elbette bir ibret vardır.”²²⁴

4.Mûcize Çeşitleri

Mustafa Sabri Efendi peygamberlere verilen mûcizeleri, hissi ve akli mûcizeler olarak ikiye ayırmış ve akli mûcize olarak da Kur'an mûcizesini ele almıştır.

a. Hissi Mûcizeler

Hissi Mûcizeler peygamberimiz hayatta iken insanların gözleriyle görüp şahit oldukları olağanüstü olaylardır.²²⁵ Hissi kevnî mûcizeler, dış dünyada yaratılan ve duyularla algılanan mûcizelerdir. Hissi denildiğinde duyularla algılanabilir oluşu, kevnî denildiğinde de kevnî âleminde müşahhas bir fiil oluşu ifade edilmiş olmaktadır. Mesela, Hz İbrahim'in ateşe atıldığında ateşin onu yakmaması, hissi ve kevnî bir mûcizedir. Hissi mûcizeler İnsanların duyularına hitap eden hârikulâde olaylardır. Bunlara tabiatla ilgileri sebebiyle “kevnî mûcizeler”de denilmiştir.²²⁶

²²³ Kasas, 28/31-32

²²⁴ Al-i İmran, 3/48- 49

²²⁵ Arslan, Hulusi, Sistematiik Kelam, s.339

²²⁶ Bulut, Halil İbrahim, “Mûcize” DİA, İstanbul, 2005, XXX/350.

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette Hz. Peygamber’e Kur’ân-ı Kerim’den başka kevnî mucizeler verildiğine işaret edilmektedir. Peygamberimizin müşriklere mucize gösterdiği ve onların yüz çevirdikleri şu ayetlerden anlaşılmaktadır.

“Onlara Rablerinin ayetlerinden hiçbir ayet gelmez ki ondan yüz çevirmesinler”²²⁷ Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve “süregelen bir sihirdir” derler.²²⁸

Bir mucize gördükleri zaman onu alaya alıyorlar. Dediler ki: Bu bir büyüden başka bir şey değildir.²²⁹

Aynı şekilde Bedir, Hendek ve Huneyn Gazvelerinde meleklerin inananlara destek olduklarına ilişkin mucizelere de yer verilmiştir. Bu savaşlarda meleklerin yardımıyla Cenab-ı Hakk’ın desteklediği Kur’ân-ı Kerîmin birçok ayetinde belirtilmiştir. Konuyla ilişkili olarak “Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı”²³⁰ ayetini zikreden Mustafa Sabri Efendi Bedir savaşında Müslümanlara binlerce mekle yardım geldiğini dile getirir. Aynı şekilde o, Kur’ân’ın ifadesiyle sabit olan ve evvela müslümanları müşriklerin gözüne az adette, sonra müşriklerin adedinin iki katına balığ bir çoklukta gösteren hakiki mucizeyi bırakan o dönemin düşünürlerinden Ferid Vecdi’nin Bedir ehli’nin az sayılarıyla beraber, müşriklerin çokluğuna rağmen vuku bulan muzafferiyetlerinden mucize çıkarmaya gayret ettiğini hayretle karşılamaktadır. Hâlbuki ona göre bu önemli bir olay ise de Mucize değil nâdirattandır. Çünkü mucize nâdirat değil hârikulâdelik üzerine ıtlak olunur.²³¹ Bu hususa Yüce Allah şu ayetle de işaret etmiştir:

“Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O halde Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde, onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin mekle size yardım eder”²³².

²²⁷ Enam 6/4.

²²⁸ Kamer 54/2.

²²⁹ Saffat,37/14

²³⁰ Al-i İmran, 3 /123.

²³¹ Sabri,Mevkîf’ul-Akl,I/377, Ferid Vecdi’nin makalelerinden alınan bu görüş Bedir savaşındaki az sayıda Müslümanların kalabalık müşrik ordusunu yenmesini Mucize olarak değerlendiren görüşleri için Bkz.Vecdi Ferid, “es-Siretü’l-Muhammediye,”s.184-188

²³² Ali İmran, 3/125

Savaş başladığı andan itibaren Allah'ın yardımı da başlamıştı. Üstelik bu yardım tek yönlü değildi. Cenab-ı Hak bir yandan Müşrik ordusunu hem Hz. Peygamberin uykusunda, hem de savaşta karşılaştıkları sırada Müslümanların gözüne az göstermiş, aynı şekilde Müslümanları da müşriklerin gözüne az göstermişti.²³³ Diğer yandan da teçhizatlı meleklerini yardıma göndermişti. Nitekim Allah Resulü, ashabına bizzat Cibril'in harp silahını kuşanmış bir şekilde atının başını tuttuğunu haber vermişti.²³⁴

Hendek Savaşı öncesi Efendimize Allah'ın bir çöl kasırgası ile müşrikleri perişan edeceği haber verilmişti. Düşman kalabalıktı. Yüreklerin ağızlarına geldiği böyle bir zamanda Allah, rüzgâr ve görünmeyen ordularla Müslümanlara yardım etmişti. Çünkü Peygamber elinden gelen her türlü çabayı göstermenin yanı sıra Allah Teâla'ya da sürekli dua etmeyi ihmal etmiyordu: "Ey Kitab'ı indiren, hesabı çabuk gören Allahım! Ahzabı (müttefik grupları) bozguna uğrat ve perişan et!"²³⁵

Kur'an-ı Kerim'de "Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın."²³⁶

Yukarıdaki ayet Hz. Peygamber'in hicreti esnasında nazil oldu. Memleketinden çıkaran müşriklerin helakının yaklaştığını bildiriyor. Hicrette Müslümanlar çok zayıftı ki üzerinden bir sene geçti, Kureyş'in savaşçıları Bedir'de öldürüldü. Müslümanlar kendilerine vadedilen zaferi kazandılar.²³⁷

Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. De ki: "Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir."²³⁸

Andolsun Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i haram'a

²³³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, 1/377

²³⁴ Buhari, Meğazi, 11; Tevhid, 34; Hadislerle İslâm, DİB, C. 7, s. 57-58, 82, 127-128.

²³⁵ Hadislerle İslâm, DİB, Cilt 7, s.57

²³⁶ İsra, 17/76-77

²³⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/195

²³⁸ Kasas, 28/ 85

gireceksiniz.²³⁹ Yukarıdaki iki ayet Mekke'nin fethini müjdelemektedir. Bunlardan birincisi Hicret esnasında, ikincisi Hudeybiye dönüşü nazil olmuştur.²⁴⁰

b.İsra ve Miraç Mûcizesi

İsra ve Miraç olayını da Hz. Peygamber'in mûcizeleri arasında zikreden Sabri Efendi, bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'den "Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu(Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haramdan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksaya götüren Allah'ın şanı ne yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir" ayetini zikreder.²⁴¹ Aynı zamanda yaşadığı dönemde isra ve miraç olayını reddeden bazı düşünürleri de eleştirmiş ve bu hadisenin bedenen gerçekleşmiş bir mûcize olduğunu beyan etmiştir. Ona göre İsra ayeti tereddüde imkân bırakmayacak bir şekilde apaçıktır. "Ben bir yerden bir yere gittim dediğim zaman cisminle mi gittin yoksa ruhunla mı? Yahut uykunda mı uyanırken mi?" diye bir soruya hedef olamayacağım gibi, burada da bu gece gidişin gerçekleştirilme şekli hakkında terettüt caiz olmaz.²⁴²

Mescidi haram ve Mescidi aksa arası iki aylık bir mesafe olduğuna göre bu isra nasıl mümkün olabilir? diye bir soru akla gelebilir. Sonra Kur'an'ın bu husustaki ayetlerine bakıp Hz.Muhammed'in kendiliğinden seyr etmediğini Allah tarafından seyr ettirildiğini, Kur'an'ın bu hususta tesbih, yalan ve acizden tenzih ettiğini ifade ettiği görülünce bütün terettütler ortadan kalkar. Konuyla ilişkili olarak Hz. Aişe validemizden nakledilen "bedeni yatağındaydı, kaybolmadı"²⁴³ rivayete değinen Sabri Efendi, bunun mümkün olamayacağını dile getirir. Çünkü İsra Hicretten bir sene belki daha çok evvel Mekke'de gerçekleşmiş, Hz.Peygamber Hz.Aişe ile daha sonra Medine'de evlenmişti. Bilinen o zaman Aişe'nin dokuz yaşında veya daha da büyük olduğudur. Bu hesaba göre İsra zamanında Aişe yedi yaşında bir çocuk olması gerekir ki, bundan dolayı Hz.peygamber İsra gecesinde Aişe'nin yanında gecelememiştir ki

²³⁹ Fetih 48/27

²⁴⁰ Sabri,Mevkıfu'l-Akl,IV/195

²⁴¹ İsra 17/1.

²⁴² Mustafa Sabri, Mevkıfu'l-akl, Cilt 4, s.195

²⁴³ Müslim, Sahih, Terc: Ahmet Davudoğlu, İstanbul, ts. II/619,

Aişe'nin veya başkalarının peygamberi görmüş gibi “Resulullah'ın bedeni yatağındaydı kayıp olmadı” demeye hakkı olsun²⁴⁴

Mustafa Sabri'ye göre bazen uyanırken gece vakti görülen bir olaya da rüya tabiri kullanılabilir. Müellifimize göre rüya tabirinin geçtiği âyeti uykuda görülen rüya'ya hamletmek, İsra suresinin başındaki ayete zıttır. Ayetin sonunda geçen “insanları imtihan için” şeklindeki gerekçeye de aykırı olur. Çünkü bir rüya ne kadar garip olursa olsun insanlar için imtihan aracı olamaz. Sonuç olarak Mustafa Sabri'ye göre İsra olayı asla bir rüya olarak gerçekleşmediği gibi, mi'râc da yani isra hadisesinden sonraki olaylar da uyku halinde gerçekleşmemiştir.²⁴⁵

c.Ayın Yarılması Mûcizesi

Mustafa Sabri'nin özel olarak üzerinde durduğu mûcizeler arasında “inşikaku'l-kamer” yani ayın ikiye yarılması mûcizesi yer alır. Bu mûcizeyi “kıyametin kopacağı sırada gerçekleşecektir” şeklinde tevil etmek ayetin mazi sigasının sarahatine aykırılık oluşturur. Ayrıca “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mûcize görseler yüz çevirirler ve “süregelen bir sihirdir” derler”²⁴⁶ ayetinde “Ay ikiye ayrıldı” ifadesinden sonra gelen “ayet” kelimesi de, yani mûcize kavramı da, ayet-i kerimeye böyle bir anlam vermeye engel teşkil eder. Bilindiği üzere Kur'an'da bazen mûcizeye “ayet” kavramıyla da işaret olunmuştur.²⁴⁷

Sabri Efendi'ye göre, “inşikakı Kamer duyulara hitap eden bir hadisedir. O sırada yaşayan yeryüzü sakinlerine gizli kalamaz o bölgede yaşayanlarca görülmesi gerekirdi. Ayrıca şayet bu olay gerçekleşmiş olsaydı tarih zaten bunu zikrederdi” şeklinde bir itiraza kalkışılırsa, böyle bir söz Kur'an'ın verdiği haberleri destekleyen başka haber aramak gibi, Kur'an'ın verdiği haberlere bir güvensizlik anlamına gelecektir.²⁴⁸

Sabri Efendi, döneminde bazı düşünürlerin Kur'an'da Peygamberimize ait hissi mûcize bulunmadığını ve eğer Kur'an'da peygamberimizin hissi bir mûcizesi geçse idi iman edebilecekleri yönündeki düşüncelerine de değinir. Eğer ay yarılmasa, peygamberin

²⁴⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/201

²⁴⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/201

²⁴⁶ Kamer 54/1-2.

²⁴⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166.

²⁴⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/166

asrındaki düşmanları, müşriklerde bu olayı görmeseler, Hz.Muhammed’i bu mûcizede tekzip ederlerdi ve peygamberin yalanını ortaya çıkaracak böyle bir tekzip “inşikaku’l-kamer” mûcizesinden daha ziyade dillere destan, kalemlere sermâye olurdu. Diğer yandan bu olayın Mekke halkından başkası tarafından tam olarak görülmemesi, o sırada ayın gözlemlenmesinde bir ihmal, onu kapatan bulutlu/sisli bir havanın görüşe maniliği veya o zamanlarda sebebi bilinmeyen farklı bir atmosfer olayı olarak algılanması nedeniyle zabt edilmediğindendir. Bu yüzden de bu olayın hakkında kayıt düşülmemesi ihtimal dâhilindedir.²⁴⁹

Müellifimize göre bu ayet ve olay hakkında “ay gerçekte yarılmadı, lakin Mekkelilere o şekilde gösterildi” şeklinde bir yorum yapmak hata değil, hata’dan çok büyüktür. Çünkü zikredilen mûcizeye karşı, Kur’an da geçen müşriklerin “mûcize görünce yüz çevirir, sihrin devamıdır”derler mealindeki ayette beyan olunan müşriklerin mevkilerinden farkı yoktur. Kur’an “Ay yarıldı”derken kendilerine ulema denilemeyen kimseler inşikak etmedi. Peygamber’den Mekke’de mûcize isteyenlere inşikak etmiş göründü diyorlar. Müşrikler bu olayı sihre, söz konusu görüşü savunan âlimler de hayale hamlediyorlar. Mustafa Sabri Süleyman en-Nedvi gibi peygamberimizin hayatını yazan Hindli âlimlerin bu sözleri söylemesini cehâlet eseri olarak görmektedir. Mustafa Sabri cevabında “Evet Allah Teâla kameri şak eder ve şak etmeksizin de inşikak etmiş gösterir. Lakin inşikak etmemiş kâmer hakkında, inşikak etti diye yalan söylemez”²⁵⁰ şeklinde cevap verir.

Mustafa Sabri bu ayeti “Kıyamet yaklaştı hak ortaya çıktı”şeklinde yorumlayan, buna hadisten ve dilin kullanım şeklinden delil getiren düşünürlerin tevilinin yanlış olduğunu düşünür. Müellifimize göre böyle bir yorum Kur’an ayetlerini manasından uzaklaştırmak ve hadislerin anlamlarıyla oynamak yani lağv’dır. Mustafa Sabri’ye göre Arap Dilinde “inşaku’l-kamer veya inşaku’sşems yoktur. Çünkü Ay’ın ve Güneşin tulûlarındaki inşikakları, fecrin ve sabahın inşikakının mâkuliyeti gibi mâkul değildir. Ona göre bu düşüncüyü savunanlar, bu konuda tevâtür derecesine varan hadisleri makbul

²⁴⁹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/166.

²⁵⁰ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/172.

kabul etmemiş ayın yarılmasından başka bir mana kastedildiğini söyleyerek Kur'an ayetinin ve hadislerin anlamıyla oynamıştır.²⁵¹

d. Kur'ân Mûcizesi

Müslüman âlimler Kur'ân'ın Hz.Peygamber'in mûcizesi olduğu hususunda ittifak halindedirler. Kur'an, lafzı, üslûbu ve içeriği bakımından akıllara durgunluk veren, hayrette bırakan büyük ve ebedî bir mûcizedir. Diğer peygamberlerin mûcizeleri, dönemleri geçince bittiği, onları yalnız o dönemde yaşayanlar gördüğü halde, Kur'an mûcizesi kıyâmete kadar sürecektir.²⁵²

Mustafa Sabri'ye göre, Kur'an nasıl Allah Teâla'nın sözü olarak Hz.Muhammed'in bir mûcizesi ise, İslam peygamberinin de dâhil olduğu tüm peygamberlerin kevnî mûcizeleri de Allah'ın fiilî mûcizeleridir. Allah'ın sözünü O'nun fiiline üstün tutmak doğru değildir. Mûcizelerin bir kısmını övüp, diğerini daha alt konuma indirmek ve bu yolla onların arasında bir fazilet sıralaması gözetmek mantıklı değildir. Hz. Peygamberin döneminde belağat zirvede olduğundan, onun mûcizesi de bu türden olmuştur. Kur'ân bu özellikleriyle meydana okumuştur. Peygamber efendimize verilen diğer mûcizeler vahiyden ayrı iken, Kur'ân'ın vâhiyle birlikte ortaya konulmuş bir mûcize olduğunu söylemek mümkündür.²⁵³

Mustafa Sabri'ye göre Kur'an'ın en üstün ve en uygun delil olması, onun kendisinden önceki peygamberlerin irşad ettiği yollarla akılları olgunlaştıran ve Hz.Muhammed'in (sav) nübüvvetini teyid eden bir mûcize olmasından kaynaklanmaktadır. Bu mana da Kur'an aklî bir mûcize ise de, bu durum onun kâinat düzenini aşan kevnî bir mûcize olmasına mani değildir. Kur'an hem aklî hem de kevnî bir mûcizedir. Ne var ki Kur'ân'ın aklî bir mûcize olması kendilerine en akıllı millet gözüyle bakılan Batılıların kalplerine herhangi bir şekilde etki etmemekte onların inkâr hastalığına şifa olmamaktadır.²⁵⁴

²⁵¹ Sabri, Mevkîfu'l-Akl, IV/172.

²⁵² Musahhah Fetvalar, DİB, s.108

²⁵³ Sabri, Mevkîfu'l-Akl, IV/128-129

²⁵⁴ Sabri, Mevkîfu'l-Akl, IV/128-129

Sabri Efendiye göre muasır bazı düşünürler Kur'ân'ın kendine mahsus icazını ve bu icazın kendi nefsindeki tesirini kabul etmiyorlar. Bir anlamda onlar, Kur'anın nazil olduğu yıllarda insanları acze düşürdüğünü kabul etseler de, bunun günümüz insanı üzerinde etkisi olmadığını iddia ediyorlar.²⁵⁵ Sabri Efendi'ye göre Kur'an iki yönüyle de mûcizedir. Birinci yönünü Allah katından indirilmiş olması ve ikinci yönünü de onun icazı oluşturmaktadır.²⁵⁶ Bu yönüyle o insan gücünün üzerindedir ve insanların ve cinlerin benzerini telife kâdir olamayacağı bir kitap'tır. Oysaki onlar Kur'an icaz açısından meydan okumasını kabul etmemişler ve bu meydan okumayı yalnızca onun hikmeti yönüyle benzerinin getirilemeyeşine indirgemişlerdir. Ayrıca onlara göre eğer icaz olsaydı, bu icazın Arapça bilmeyen Müslümanlar için bir anlamı olmayacaktı.²⁵⁷ Onların bu düşüncelerine aktaran Sabri Efendi'ye göre eğer Selefî Salihinden olan İslâm âlimleri de bu düşüncede olsaydı, Arap olmayan Müslüman milletlerin ellerinde Kur'ân-ı Kerîm diye bir şey kalmazdı. Araplar da Kur'ân'ı avamın anlayabileceği Arapçaya tercüme ederler ve böylece tevâtüren bize kadar ulaşan Kur'ân kaybolur ve yüksek tabakanın istedikleri zaman başvuracağı antika eserler gibi muhafaza olunan bir kitap haline gelirdi.²⁵⁸

Mustafa Sabri Efendi'ye göre Peygamberimizin nübüvveti ve İslâm davetinin başarıya ulaşmasında, en büyük etkenlerden birisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Nübüvvetin ilk ve en büyük âlameti Kur'ân-ı Kerîm'di. Peygamberimizin davetinde tesiri büyüktü. Kur'ân-ı Kerîm'in kalplerde müessir olmasına yardım eden sebeplerden birisi de buydu.²⁵⁹

Kur'an-ı Kerîm hem söz hem de mana yönünden mûcizedir ve eşsizdir. Onun söz yönünden mûcize oluşu, Arap edebiyatının en üst noktada olduğu bir dönemde inmesine rağmen, Araplar'a kendisinin bir benzerini getirmeleri için meydan okumuş olması, onları bu konuda âciz bırakmasıdır.²⁶⁰ Nitekim bu husus Kur'an'da şöyle açıklanır: "Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheyi düşünüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka yardımcılarınızı

²⁵⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/31.

²⁵⁶ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/32.

²⁵⁷ Vecdi, Ferid, "es-Siretü'l-Muhammediye," s.184-189

²⁵⁸ Sabri, Mustafa, Kur'ân Tercümesi Meselesi, çev. Süleyman Çelik, İstanbul, 1993, s. 26.

²⁵⁹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/13-14.

²⁶⁰ Musahhah Fetvalar, DİB, s.108

çağırın. Bunu yapamazsınız ki –elbette yapamayacaksınız-yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının.”²⁶¹

Öte yandan Kur'an-ı Kerim mana yönüyle de mûcizedir. Hz. Muhammed'in(sav) okuma yazma bilmeyen bir kimse iken, Allah'tan aldığı vahiy ile insanlara bildirdiği Kur'an en yüksek gerçekleride kapsamaktadır. İster pozitif ister sosyal bilimler alanında, insanlığın asırlar sonra ulaştığı gerçekler, asırlar önce Kur'an tarafından haber verilmiş, hiçbir buluş, onun getirdiklerinin aksini ortaya koyamamıştır. Aksine bilimsel gelişmeler, Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Kur'an'ın ses uyumu dinleyenleri sıkımsaması, her asırda yüz binlerce insan tarafından ezberlenmesi açılardan da onun mûcize olduğu açıktır.²⁶²

Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'i diğer semavî kitaplardan ayıran ve üstün kılan hususiyetler pek çoktur ve çeşitlidir. Onun iki önemli özelliği mûcize oluşunun en bariz yönlerindendir ve başka hiçbir semavi kitap bu konuda onun eriştiği zirveye erişememiştir. Bu konuda çağdaş âlimlerden Ramazan el-Bûti, Mustafa Sabri'nin düşüncelerini paylaşarak şunları söyler:

“Bu iki önemli özellikten birisi hepimizin malumu olan şu husustur: Kur'ân-ı Kerim Peygamber Efendimizin mübarek dudaklarından çıktıktan sonra, birbirine sımsıkı bağlı halkalar gibi son derece titiz ve dikkatli bir şekilde hem yazılmış/kitabileştirilmiş, hem de şifahi olarak sağlam, kusursuz; yazılı-sözlü, kitabî-şifahî zaptetme metodları aynı anda, yan yana tam bir uyum ve ittifak halinde işletilmiş ve böylece günümüze kadar ulaşmıştır. Öyle ki biz bu yaşanan uzun süreçte, bu upuzun nakil zincirinde, şüphenin girebileceği en küçük bir boşluğun olmadığını müşahade ediyoruz. Bu yüce ilahî kitap, bulutsuz, berrak, masmavi bir semada ıslıl ıslıl parlayan bir muhteşem güneş gibi yolumuzu aydınlatıyor, bizlere yol gösteriyor. Bu güneş o kadar güçlü ve parlak ki, ışığının bize ulaşmasını engelleyecek ne bir bulut parçası, ne bir fırtına ne de bir sis perdesi var karşısında.”²⁶³

Özetlemek gerekirse Kur'an'ı Kerim Hz.Muhammed'in bir mûcizesi olduğu gibi, bütün peygamberlerin kevnî mûcizeleride Allah'ın fiilî mûcizeleridir. Mûcizelerin bir kısmını

²⁶¹ Bakara, 2/23-24

²⁶² Musahhah Fetvalar,DİB,s.108

²⁶³ Buti, Ramazan, Kur'an'ın Mûcizevi Korunması, Sempozyum, İstanbul, 2009, s.5

öüp, diğerini alt konuma indirmek tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Müellifimize göre Kur'an hem aklî hem de kevnî bir mûcizedir. Ancak Kur'an'ın aklî mûcize olması Batılıların kalplerine şifa da olmamıştır.²⁶⁴ Kur'an mûcizesi'nin diğer mûcizelere karşı üstünlüğü olsa da icaz konusunda oda diğerlerinden farksızdır. Diğer mûcizeler Vahiyden ayrı gerçekleşmişken Kur'an mûcizesinin Vahiy'le birlikte ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Peygamberin nübüvvetinin en büyük alâmeti kalplere tesir etmesi ve İslam davetini başarıya ulaştırmasında en büyük sebep Kur'an'ı Kerimdir.

5.Mûcize-Sünnetullah İlişkisi

Mûcize konusuyla irtibatlı olarak ele alıp tartışılan konulardan birisi de “sünnetullah” kavramıdır. Zira mûcize, kâinatta işleyen kanunlara aykırı olarak gerçekleştiğine göre, bu durumda onun sunnetullah kavramıyla olan ilişkisi de önem arz etmektedir. Kainatta değişmeyen bir sünnetullah ve bir nizam bulunmaktadır. Tabiat kanunları da ezelde Allah tarafından takdir edilmiş bir sünneti ilahiyedir ve ilahi sünnet Allah'ın umumi hikmeti sebebiyle değişmeden ve bozulmadan korunmaktadır. Ancak Allah'ın özel gayelerle bunları değiştirmesi aklen caizdir. Çünkü normal şartlarda tabiat kanunları değişmez olmakla birlikte bu durum zaruri değil mümkündür. Yani burada kesin ve mutlak değil, farazi bir zorunlulukları söz konusu olmaktadır. Nitekim Batılı filozofların bir kısmı meşhur fizik kanunlarına bile şüphe gözüyle bakarken, bazıları hiçbir kanunun sürekli doğru olmayacağını iddia etmektedir. O yüzden modern felsefede de hissi mûcizelere yer bulunduğu ve bu mûcizelerin asla muhal görülmediği anlaşılmaktadır. Allah'ın kudret ve dilemesinin, O'nun tabiat için koyduğu kanunlarla kayıtlı olmaması gerekir. Aksi takdirde âlem kendi başına işleyen bir saat veya makine durumuna düşer. Katı bir determinizm,²⁶⁵ tabiatla ilahi bir müdahaleyi kabul etmeyen deizm sonucunu verir. Allah'ın kendi koyduğu işleyişi istisnai olarak değiştirme kudreti ve bunun

²⁶⁴ Sabri,Mevkıfu'l-Akl,I/13-14 Mustafa Sabri'ye göre en akıllı ümmetlerden sayılan, Batılıların kalplerine aklî bir mûcize olan Kur'an mûcizesinin tesir edememesine, kevnî mûcizelerin inkar ve uzak olduğu hastalığı, Batı'dan Doğu'ya sirayet etmiş olmasına ve bununla beraber yine Batılıları, kevnî mûcizelere sahip peygamberlere bağlılıklarını görmemize nazaran onları islama meylettirmek maksadıyla peygamberimizi, kevnî mûcizelerden tecride çalışmak apaçık bir gaflet ve aynı zamanda bir sade delilik olur, kanaatindedir.Bkz.Sabri,Mevkıfu'l-Akl,I/13-14

²⁶⁵Özervarlı,Sait,Kelamda Yenilik Arayışları,s.117 “Kainatın nizamını yaratan Allah'ın bize sıradan gibi görünen olayların sürekliliğini zaman zaman kesintiye uğratıp zihnî alışkanlıklarımızı altüst edecek bir hârikulâdeyi yaratabileceği fikri son derece mâkuldur. Büyük İslam âlimi Gazzâlî'nin determinizmi inkâr etmesinin temel sebebi, tabiat kanunlarının zorunlu kabul edilmesi halinde Allah'ın fâil-i mutlak olduğu inancıyla çelişeceği kanaatidir. Bkz.Arslan, Adnan, “Hârikulâde” DİA, XVI/185.

gerçekleşmesi, söz konusu işleyişi inkâr anlamına gelmez. Önemli olan dini bütünüyle hârikulâde olaylara indirgememek, onun mana ve mesajını gözardı etmemektir. Hissi mûcizenin dinde çok önemli yer işgal etmediğini düşünen diğer yakın dönem kelâmcıları, bunun yanında mûcizelerin inkâr ya da tevilini uygun görmemişlerdir.²⁶⁶

Mustafa Sabri Efendi'ye göre çağdaş bazı düşünürler kevni mûcizeleri sünnetullah'a aykırı olması nedeniyle kabul etmemektedirler. Zira pek çok ayette sünnetullahın değişmeyeceği ifade edilmiştir. Sabri Efendi'ye sünnetullahın değişmeyeceğini ifade eden bu ayetler, eğer mûcizelerin imkânını dışlıyorsa, bu sadece Peygamber Efendimizin mûcizeleriyle ilişkili olmamalı aksine bütün peygamberlerin mûcizelerini ihtiva eden bir imkânsızlık olmalıdır. Aksine Sabri Efendi, mûcizelerin sünnetullah'a aykırı oluşunu, onların ayırt edici vasfı olarak değerlendirir. Bu mûcize açısından bakıldığında bir kusur veya eksiklik değildir. Zira bir mûcizenin mûcize oluşu onun harikulade oluşunda yatar. Eğer bir mûcizede harikuladelik yoksa kusurlu olan durum budur. Eğer mûcizelerin mevcudiyeti sünnetullah'a aykırı olsaydı Allah onları zikredip yüceltmezdi.²⁶⁷

Sünnetullahta bir değişme olup olmaması meselesini de değerlendiren Sabri Efendi'ye göre olmaması bize göredir. Biz Allah'ın sünnetini değiştirmeye güç yetiremeyiz. Fakat değiştiren Allah olduğu zaman şüphesiz değiştirir. Çünkü sünnetinin icad ve yaratıcısı Allah'tır.²⁶⁸ Mustafa Sabri'ye göre âlemdeki nizam ve yasaları vazedenden Allah'tır. Mûcizeleri bu yasalara aykırı oluşu nedeniyle reddetmek, Allah'ı kendi irade ve kudretiyle vaz ettiği yasalara tabii kılmak anlamına gelecektir. Oysaki kadir ve muhtar olan Allah, vazettiği yasaları istediği zaman değiştirmekten de aciz değildir. Burada kainattaki yasaların değişmezliği bize göredir ve bizim bunları değiştirebilmemiz kudretimiz dâhilinde olmayacaktır.²⁶⁹

Bu nedenle âlemdeki konulmuş yasalar gereği ateş yakıcıdır ve yanma özelliğine sahip bulunan her şeyi yakar. Bu kural ve yasaların bu şekilde oluşu insanın yararınadır ve bunun böyle devam etmesi gerekir. Çünkü işlerimizi ve ihtiyaçlarımızı ona göre tanzim etmiş bulunuyoruz. Ateşe verilen yakma kânunu, onu vaz eden yaratıcıyı değil, bizleri

²⁶⁶ Özervarlı, Sait, Kelamda Yenilik Arayışları, s.117

²⁶⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/197

²⁶⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/197

²⁶⁹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/197

bağlar. Yakan ateşi, Allah isterse, resulü ve halili Hz. İbrahim'e karşı, serin bir baharistana çevirerek, peygamberinin risaletini destekleyen bir mûcize haline koyar. Mesela, Asayı yılan yapmak, ana'dan doğma körü ve vucudunda beyazlıklar çıkan bir hastayı iyi etmek yahut ay'ı ikiye bölmek mûcizeleri kudret-i ilahiyeye nisbetle mümkünattandır.²⁷⁰ Ona göre Allah'ın varlığına ve yerin ve göğün O'nun tarafından yaratıldığına inanan bir insanın, o evrende küçük bir parçayı ya da yasayı değiştiremeyeceğini iddia etmesi düşünülemez. Hatta Sabri Efendi, böyle bir iddiayı ahmaklık olarak olarak değerlendirir.²⁷¹ Ona göre mümkündür ve sünnetullaha aykırı oluşu onun imkânsızlığını göstermez. Allah bir anda muazzam bir âlem yaratabilir ve sonra da istediği zaman bu âlemi değiştirebilir ve hatta tümüyle yok edebilir.²⁷² Mûcize'nin imkân ve vukuunu inkâr edenler, tabiattaki yasa ve kuralları Allah'ın iradesinden değil eşyanın tabiatından görmektedirler. Dolayısıyla bu örtülü bir inkâra değerlidir. Oysaki evrenin yaratıcısı Allah'tır, yasalarını koyan da O'dur ve bu yasaları dilediği zaman da değiştirebilir. Dolayısıyla burada mevcut cari olan âdete bir muhalefet söz konusudur. Bu muhalefet akla aykırı olmadığı için, mûcize aklen mümkündür.²⁷³

Nitekim katiller tarafından dirilerin öldürülmesi de Allah'ın izniyledir. Peygamberler tarafından ölülerin diriltilmesi de Allah'ın izniyle olur. Bu iki durum arasında birincinin çok olması, ikincinin az olması dışında herhangi bir fark yoktur. Her ikisi de imkân bakımından birbirine eşittir.²⁷⁴ Aynı şekilde yukarıda kısmen temas edildiği üzere ateşin yakması da yakmaması Allah'ın izniyle olur. Allah'ın kudretine nispetle ikisi arasında bir fark yoktur. Sebepler ve illetler silsilesini yaratan Allah o silsileyi askıya alabilir. Bu nedenle mûcize hârikulade olmadığı gibi, nedensellik ilkeside bozulmaz. Çünkü mûcizenin sebebi Allah'ın iradesidir. Sabri'ye göre yanma olayının ateşten dolayı olmadığı bir gerçektir. Çünkü her şeyin gerçek fâili Allah'tır. Âlemde ondan başka müessir güç yoktur. Yanma fiilini ateşe, ateşi söndürmeyi de suya nispet etmek görünüşte cari olan sunnetullaha göredir ve insan, bunu tecrübeyle tespit eder. Görünen

²⁷⁰ Sabri, Kavlü'l-Fasl, s.184

²⁷¹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/33.

²⁷² Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/33.

²⁷³ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/33.

²⁷⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/33.

âlemde sürekli olarak ateşin yakıcı olması nedeniyle, yakma fiilinin illetinin ateş olması gerekmez.²⁷⁵

Sabri Efendi'ye göre, bizler hadiselerin birbiri ardıncı devam ettiğini görsek de, bir tarafı diğerine bağlayan irtibatı görebilmekten aciziz. Bir şeyin sürekli tekrarı, onu illet haline getirmez. Yani ateşin görünen âlemde sürekli yakıyor olması, onun fail oluşunu gerektirmez. Ateşin sürekli yakması nedeniyle “ateş yakar” şeklinde bir kural belirlenmişse de, bu kural zorunlu değildir ve Allah'ın ateşe soğutucu bir özellik verebilmesi de eşit şekilde imkân dâhilindedir.²⁷⁶

Aynı şekilde Sabri Efendi'ye göre “Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın”²⁷⁷ ayetiyle kastedilen kevnî yasalar değil, burada sünnetullahtan maksat Allah'ın peygamberlere yardımı ve düşmanları helak etmesidir. Ve bu yardım ve helak peygamberlerin inanmayanlara karşı son mûcizesidir. Bu mûcizenin önüne hidayet mûcizeleri geçer ve böylece hidayete ermek isteyen doğru yolu bulur. İman etmek isteyen de iman eder.²⁷⁸ Sabri Efendi'ye göre burada Allah'ın yasasından kastedilen mana, O'nun peygamberleri mûcizelerle desteklemesi ve inanmayanları ise cezalandırmasıdır.²⁷⁹ Bu hususu şu ayetler de teyit etmektedir: “Müşrikler eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın, Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın.”²⁸⁰ “Andolsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar (tuttukları yoldan) vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. Onlar da (bundan sonra) orada lânete uğramış

²⁷⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/33

²⁷⁶ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/39.

²⁷⁷ Fatır 35/43.

²⁷⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/197.

²⁷⁹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/197.

²⁸⁰ Fatır 35/42.

kimseler olarak seninle pek az süre komşu kalacaklardır. Nerede bulunurlarsa, yakalanırlar ve yaman bir şekilde öldürülürler”.²⁸¹

6.Hz. Peygamberin Mûcizeleri

Mustafa Sabri Efendi, mûcize konusunu tartışırken, genel olarak bütün mûcizeleri teker teker saymak yerine, daha çok döneminde tartışma konusu edilen hususlar üzerinde durmuştur. Bu hususlardan birisi de, Hz. Peygamber’in (sav) hissi/kevnî mûcizelerine yöneliktir. Sabri’nin Mısır’da yaşadığı yıllarda, çağdaşı bazı âlimler Hz. Peygamberin hissi mûcizelerine, evrende cari düzen ve yasalara aykırı oluşu nedeniyle reddetmişlerdir. Dönemin bu düşünürleri, âdeta bir müsteşrik edasıyla Hz. Peygamberin hissi mûcizelerini reddetmiş sadece aklî bir mûcize olarak Kur’an’ı kabul etmişlerdir. Buna delil olarak da, Kur’an’ın ilk dönem müşriklerinin Hz. Peygamberden mûcize taleplerine cevap vermemesini gösterirler.²⁸² Mustafa Sabri bu düşünceleri doğru bulmamaktadır. Ona göre müşrikler Hz. Peygamberden Nübüvvetine delil olacak bir mûcize istediklerinde, Kur’an onlara cevap olarak peygamber efendimizin dilinden “Mûcize indirmek Allah’ın elindedir. Ben ise sadece sizi açıkca uyanan elçiyim”²⁸³ şeklinde karşılık vermiştir. Başka bir ayette de onların mûcize isteme konusundaki samimiyetsizlikleri ve inkârları ön plana çıkarılmıştır: “Müşrikler, Muhammed’e bizim istediğimiz türden bir mûcize niye verilmedi ki? Deyip duruyorlar. Ey Peygamber Deki o müşriklere: Şüphesiz Allah her türlü mûcize göndermeye kâdirdir. Ama gel gör ki onların çoğu, kendilerine mûcize gösterilip de ona inanmadıkları takdirde helâk olacakları gerçeğini, bilmez”²⁸⁴

Öncelikle Sabri Efendi’ye göre, yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim, akılları güzelleştirip, rüşde erdirerek onların hidayetini arzu etmektedir. Oysaki Tevrat ve İncili yazarlar,Hristiyanlara Mesih İsa’nın ilah olduğu ve kainatta tasarruf edebileceği fikrini vermişlerdi.Kur’an-ı Kerim ise zikredilen bu akideyi düzelterek her şeyin Allah’ın elinde olduğu Allah’ın çeşitli emirleri olduğunda peygambere bildirip onların yerine getirilmesini istediği,peygamberin hiçbir şeyde tasavvuru olmadığı onun Allah’ın kulu ve resulu olduğu, her şey gibi mûcizelerinde Allah’ın gücü ve kudreti dâhilinde olduğu

²⁸¹ Ahzab 33/60-63.

²⁸² Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/196.

²⁸³ Ankebut 29/50.

²⁸⁴ Enam 6/37.

Hız.Muhammed'in onu kendiliğinden gösteremeyeceğini anlatır.Nitekim Allah ona “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur” buyurmuştur.²⁸⁵birçok ayette de bu durum ifade edilmiştir: “Deki:Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim.Eğer ben gaybı biliyor olsaydım,daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı.Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”²⁸⁶ “Sen sevdiğine hidayet edemezsin,lakin Allah istediğine hidayet eder.”²⁸⁷ Allah Hz.Peygambere “Onların iman etmemelerine arkalarından üzümlere âdetâ kendini tüketeceksin!”²⁸⁸ buyurulduğu üzere insanların hidayete ermeleri için, fazla gayret gösteriyor kendisinden istenilen mûcizenin inmesini istiyordu fakat istediğini yapıp,istediği gibi hükmeden,hükümünde başka birini ortak etmeyen Allah peygamberine “Onların iman etmemelerine belki çok üzülyorsun,biz dileseydik onlara gökten bir mûcize indiririz de ona boyun eğmek zorunda kalırlardı”²⁸⁹ ayeti gibi hitaplarda kendisinin izni olmadan herhangi bir mûcize gösteremeyeceği vurgulanmıştır.Bu durum sadece Hız.Muhammed için değil bütün peygamberler için de geçerlidir. Mûcizeler, Allah'n peygambere vermiş olduğu ve onu davasında tasdik eden birer lûtuftur.²⁹⁰ Dolayısıyla diğer peygamberlere olduğu gibi Hız. Peygambere de mûcizeler verilmiştir.²⁹¹ Sabri Efendi, peygamberimize verilen hissi mûcizeleri onun davasının tasdiki için gerekli gördüğü gibi, onun en büyük mûcizesi olarak Kur'an'ı görür. Kur'an ise yukarıdaki konularda da kısmen temas edildiği üzere Hız. Peygamberin bazı hissi mûcizelerinden söz etmektedir.

Yine müellifimize göre **İkinci** olarak Tevrat ve İncil'de ismini yazılı olarak buldukları Hız.Muhammed'e(sav) indirilen Kur'an'ın bu peygamberin en büyük mucizesi olduğu açıktır.Bütün peygamberlerin mûcizelerinden daha efdal olduğunda şüphe yoktur.Çünkü ondan başka kevnî mucizeler nübüvvet davasında bir işaret ve vasıta iken Kur'an mûcizesi tüm akıl sahipleri için hem vasıta hem de gayedir.Müellifimize göre müşriklerin mûcize taleplerini anlatan ayetlerde “Kur'an onlara kâfi değilmi,yahut “Kur'an onlara gelmedi mi?..”²⁹²denilerek mûcize isteyenlere karşı vârid olan azarlama

²⁸⁵ Ali İmran,3/28

²⁸⁶ Araf,7/188

²⁸⁷ Kasas,28/56

²⁸⁸ Kehf,18/6

²⁸⁹ Şuara,26/2-3

²⁹⁰ Bkz. Al-i İmran 3/28.

²⁹¹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/196.

²⁹² Taha,20/133

da peygamberin Kur'an'dan başka mûcizeleri de olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak “Kendilerine apaçık delil gelmedi mi...” ayetlerindeki “vav” ve “ev” harfleri Hz. Muhammed’in Kur'an'dan başka mucizeleri olduğuna işarettir.

Üçüncü olarak : Peygamberden mûcize isteyenler; çoğunlukla peygambere karşı koyanlar, tâciz kastedenlerdir. Mûcize gösterilse de kanaat etmez, başkasını isterler Allah da taleplerini karşılamaz. Peygamber iman için mûcize talebinde bulunsa dahi Allah mûcize indirmez. Çünkü “İman etmeyen kavme mucize göstermenin faydası olmaz.”²⁹³ Buyurulduğu gibi Allah onların imana gelmeyeceğini bilir ve onlara mûcize göndermeyerek, istihza konusu olmaktan, yahut hava olup gitmekten korur. Çünkü onlar dalaletle müstehaktırlar.

Mûcize isteyenler “Kendilerine bütün mûcizeler gelse bile, elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.”²⁹⁴ Mealindeki ayette vafedilen kimseler olabilirler. Allah o kimseler hakkında “Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?”²⁹⁵ buyurmuştur. Onların mûcize taleplerindeki hedefleri nübüvvet iddiasında bulunan peygamberin kendilerini ebedi saadete ve hakiki insanlık yoluna değil de fâni dünya lezzetlerine ulaştırıp ulaştırmayacağı kudretini denemektir. Bu takdirde Hz. peygamberin mertebesini küçümsemeleri ve kendilerini büyük görmeleri etkili olabilir. “Dediler ki Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda Pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya! Yahud kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!”²⁹⁶

Kur'anı Kerimdeki ayetlerden anlaşılan mûcize gelirse iman edeceklerine yemin edenlerin iman etmeyecekleridir. Onların dalaletleri açık olduğundan kendilerine mûcize gelmesine ilâhi izin verilmemektedir. Bu konulardaki ayetlerden anlaşıldığı gibi Hz. Muhammed’in Kur'an'dan başka mucizesi olmadığı, kevnî mucize getiremeyeceği düşünülemez. Peygamberden mucize isteyenler imanları ümit edilenlerden olsa dahi, imana gelmeyecekleri bilindiği için mucize talepleri kabul edilmemiştir. Bu ayetlerle ilgili çağdaş düşünürlerin iddia ettikleri gibi peygamberimize Kur'an'dan başka kevnî/hissi mûcize gelmediğine kanıt yoktur. Tam aksine ilk defa mûcize gelipte iman

²⁹³ Yunus, 10/101

²⁹⁴ Yunus, 10/97

²⁹⁵ Zümer, 39/19

²⁹⁶ Furkan, 25/7-8

etmediklerine delalet vardır.Sonra bir defa daha istemişler. Fakat şiddetle red olunmuşlardır. “İlkin ona iman etmedikleri gibi mucize geldikten sonra da iman etmezler.”²⁹⁷ ayetinde olduğu gibi

Dördüncü olarak: Allah’ın sünneti: Kendilerine gönderilen peygamberlere eziyet edip,onların mûcizelerine inanmayarak kibir ve inatlarında ısrar eden kavimlerin cezalandırılması için azap inmesi şeklindedir.Bu husus Kur’an’ı Kerim’de şöyle belirtiliyor. “Nihayet peygamberler ümitleri kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada onlara yardımımız geldi de,böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi.Azabımız ise suçlular topluluğundan geri çevrilmez.”²⁹⁸ “Onlar kendilerinden evvel gelip geçmiş kavimlerin o acıklı günleri gibi bir gün den başkasını mı bekliyorlar? Deki: Haydi o günü bekleyin.Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”²⁹⁹

Allah’ın kitabında açıkladığı kevnî mûcizeleri inkar edenlerin dayandıkları “Sen Allah’ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın.Sen, Allah’ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın” ³⁰⁰ ayetlerinden peygambere yardım ve düşmanların helakı’nın kastedildiğini söyleyen Mustafa Sabriye göre bu yardım ve helak âsilere karşı peygamberin son mûcizesidir.Bu mûcizenin önüne hidayet mûcizesi geçer,ihtida eden ihtida,iman eden de iman eder.Geride kalanlardan evvelkilerden daha üstün mûcize isteyenler bulunur.Bu istenen mûcizeden sonra azap mûcizesi gelir.Bu yüzden peygamberlerden şefkat ve merhamet sahibi olanlar bu mûcizeyi göstermede teennî gösterirler.

Netice olarak Mustafa Sabriye göre Bu dört madde’de Hz.Peygamberin müsteşriklerin vehmettikleri gibi peygamber olmaması veya onların peşinden giden Müslümanların zannettiği gibi kevnî mûcize taleplerinin yerine getirilmediği değil,aksine Hz.Peygambere kevnî mucizelerin verildiği anlaşılır.

²⁹⁷ Enam,6/109

²⁹⁸ Yusuf,10/110

²⁹⁹ Yunus,10/102

³⁰⁰ Fatır,35/43

7. Mûcizeyi Reddedenler ve Eleştirisi

Mustafa Sabri Efendi, mûcize kavramıyla ilgili yukarıdaki tespitleri yanında, aynı zamanda yaşağında dönemde bu konuda yapılan ve özellik bir kısmı batı düşüncesin etkisiyle oluşmuş eleştirilere de cevap vermiştir. Özellikle Mısır’da bulunduğu yıllarda, o dönemin batı düşüncesi etkisindeki bazı düşünürleri, mûcizeye değişik açılardan karşı çıkmış ve bir kısmı yukarıda da kısmen temas edildiği üzere hissi/kevnî mûcizeleri reddetmişlerdir. Mustafa Sabri, eserlerinde bu bakış açılarını aynıyla nakletmiş ve sonra da onları eleştirerek tutarsızlıklarını ortaya koymuştur.

Dönemin düşünürlerinden bazıları mûcize tahaddi/mezdan okuma şartını bir zorunluluk olarak görmüşler ve tahaddi içermeyecek nitelikte mûcizeleri kabul etmemişlerdir. Mustafa Sabri’ye göre mûcizeler hakikatte mezdan okuma içerirler. Kur’an-ı Kerim de, adap belağatçı ve ediplerine mezdan okumuş, bir ayet veya suresinin benzerini getirme konusunda çağrıda bulunmuş ve onları acze düşürmüştür. Bu ve benzeri benzeri mûcizelerdeki mezdan okuma şartından hareket eden bu yeni akılcı düşünürler, Hz. Peygamberin Kur’an mûcizesi dışındaki mûcizelerini (özellikle hissi olanlarını) kabule yanaşmamışlar ve mezdan okuma içermediği itirazıyla reddetmişlerdir.³⁰¹ Mustafa Sabri’ye göre kelam düşünürleri mûcizeler için mezdana okumayı bir şart olarak zikretmişler ve bunu “benzerini mezdana getirmekten aciz kalma” şeklinde dillendirmişlerdir.³⁰² Ancak Sabri Efendi’ye göre, mezdan okuma mûcizenin şartları içinde zikredilmiş olsa da, bu mutlak bir zorunluluk değildir. Zaten mûcizenin tanımına “mezdan okumanın eşlik ettiği harikulade olay” kaydının eklenmesi, bir benzerini mezdana getirmeye çalışan bütün insanların onun benzerini getirmekten âciz kalmaları nedeniyledir.³⁰³ Onlar bu mezdan okuma şartını mûcize açısından bir zorunluluk olarak görmüş ve Kur’an dışındaki diğer mûcizelerini buna dayanarak yok saymışlardır. Oysaki kelimacılar, bu şartı gerekli görmekle birlikte peygamberlerin diğer mûcizelerini de kabul etmişlerdir.³⁰⁴ Kur’an’ın Hz. Peygamberin en büyük mûcizesi olarak tanımlanması, onun önemine ve bütün asırla hitap etmesine binaendir. Yoksa

³⁰¹ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/39

³⁰² Bkz. Cüveynî, İmamü’l-Hameyn Ebu’l-Meali, Kitabu’l-İrşad, Tah. Es’ad Temim, Beyrut, 1992, s.26vd.

³⁰³ Yeşilyurt, Temel, “Süruru Kalbi’n-Nazirin Adlı esere Göre Müderris İspirli Ömer Efendi’nin Mûcize Anlayışı”, Erzurum İspirli Kadızade Mehmet Arif Efendi ve Ömer Efendi Sempozyumu, Erzurum, 2014, s.724.

³⁰⁴ Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/39.

Resulullah'ın (sav) Kur'ân'dan başka ayın yarılmaması, mübarek parmaklarının arasından su kaynatarak binlerce insan ve devenin içmesi, kelerin konuşması, kütüğün iniltisi, azı çoğaltması, vermiş olduğu haberlerin aynen çıkması ve bunun gibi avam ve havâss arasında tevatür derecesini bulmuş pek çok açık mûcizeleri vardır. Ayrıca eğer bir peygamberin elinden iddiaya mukarin bir mûcize gerçekleşmişse, ondan meydana gelen bütün olağanüstü olayların iddiaya mukarin olma şartı aranmaz ve hepsi mûcize hükmüne geçer.³⁰⁵ Kur'ân-ı Kerîm bunların en büyüğü ve en faydalısıdır. Çünkü o dine daveti, hücceti ve gelmiş geçmiş bütün insanların ilimlerini ihtiva etmektedir. Ondan tâ kıyamete kadar istifâde edilecektir. Kur'ân mûcizesi devam edeceği için imanlar daima tazelenecek ve İslâmı kabul edenler daima bulunacaktır. Diğer peygamberlerin mûcizeleri öyle değildir. Onlar o peygamberlerin hayatlarıyla sona ermişlerdir. Allah'a ve peygamberlerinin varlığına iman edenler, ayırt etmeksizin peygamberlerin hem akli hem de hissi mûcizelerini kabul etmişlerdir. Akli mûcizeleri ispat ve kevnî mûcizeleri inkâr suretiyle, her ikisinin arasını ayırmak için bir sebep yoktur.³⁰⁶

Daha önce de temas edildiği üzere mûcizeler, harikuladeler ancak akla aykırı değildir. Akla aykırı olması durumunda onun ne imkânından ne de vukuundan söz edemeyiz. Ancak bu iki durum arasındaki farkı göremeyenler, mûcizeyi reddetme eğilimine gitmişlerdir. Oysaki yeni müsbet ilimler ışığında hareket ettiğini iddia eden bazı düşünürler, tabii kanunlara aykırı oluşu, mûcizenin imkânsızlığına delil olarak kullanmışlardır.³⁰⁷

İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün enbiya kıssalarına ve bu kıssalarda zikri geçen enbiyaların mûcizelerine, ahiret ahvaline, aynı şekilde Kur'ân'da geçtiği üzere iman ederler ve bu haberlerde vakıa muhalif hiçbir şey tasavvur etmedikleri gibi, tevil ve tağyire de ihtiyaç duymazlar. Zira Kur'ân ayetlerinde zikredilen o kıssalar, kullara verilen haberlerdir ve Allah tarafından nesh edilmelerine imkân yoktur, aksi takdirde yalan veya cehaletten başka bir şey olamayacaklarından, Cenab-ı Hakkın böyle bir töhmetten tenzihi iktizâ eder.³⁰⁸

³⁰⁵ Yeşilyurt, "Sururu Kalbi'n-Nazirin...", s.722.

³⁰⁶ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/99.

³⁰⁷ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/99.

³⁰⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/348.

Sabri Efendi'nin yaşadığı dönemde çağdaş bazı müsbet ilimlerle meşgul ve kendilerine yeni akılcılık ekolü mensupları adı takılan bazı düşünürler, mûcize konusunda şüpheyeye düşmüşler, İslam Akidesinde herhangi bir şeyi inkâr etmeseler de, onları inkarı işlemam eden bazı tutarsız yorumlar yapmışlardır. Yukarıda da değişik vesilelerle temas edildiği üzere onlar, mûcizelerin tabiat yasalarına aykırı olamayacağını ve böyle aykırılığı ilim ve aklın kabul edemeyeceğini iddia ederler.³⁰⁹

Bu düşünürler harikalede olaylar ve mûcizeleri -ki bunlardan bir kısmı Kur'an'da geçmektedir- maddi pozitif bilimlerin gerektirdiği şekilde tevil etmeye çalışmışlardır. Örneğin Musa (a.s) ile ilgili Kur'an'da dile getirilen denizin yarılması ve firavun askerlerinin boğulması hadisesini med-cezir olaylarıyla açıklama cihetine gitmişlerdir. Sabri Efendi'ye göre bu türden teviller, Kur'an'ın çizgisinden uzaklaşmış ve akıl dışı tevillerdir. Bu türden yorumlar, bilimsel gerçekliklerle de örtüşmemektedir. Zira med ve cezir olayının gerçekleşiş biçimi, bu olayı doğrular nitelikte değildir. Zira Hz.Musa ve beraberindekilerinin denizi geçmeleri, denizde açılan yolun kapanmaması için saatlerce ve belki günlerce cezrin devamını ve medde dönüşmemesini gerektirir. Med ve cezir peş peşe vuku bulur. Denizi geçenler, oradaki mesafe iddiaya göre yüz kilometreden aşağı olmayan, kızıl denizin bir öbür sahiline geçmek için, bu kadar geniş zamana muhtaçdırlar. Oysaki denizin yarılması ve bu şekilde gerçekleşen bir med-cezir olayı arasında ilgi yoktur ve bu realite ile örtüşmemektedir.³¹⁰

Aynı şekilde onlar, Kur'an'da geçen “üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar” (tayran eabil)³¹¹ ifadesini, kuş ve sinek kabilinden uçan varlıkların taşıdıkları mikroplar ve bu mikropların yaymış olduğu veba ve çiçek hastalığı gibi hastalıklar şeklinde yorumlamışlardır.³¹² Bunu da Allah'ın kudretine bir delil olarak göstermektedirler. Onlara göre küçük mikroplar koskoca orduyu harap etmiştir o kuşların nevi ne olursa olsun, hepsi de Allah'ın ordusudur. Müellifimize göre Ebâbil kuşlarını ve balçıktan pişirilmiş taşların, bulaşıcı veba³¹³ olarak yorumlanması tutarlı

³⁰⁹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/11

³¹⁰ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/105.

³¹¹ Fil, 105/3.

³¹² Elmalılı Hamdi Yazır'da bu konuda Muhammed Abduh'a en ağır eleştirilerini yöneltmiştir. “Abduh burada kuşları önce bir sinek, sonra da bir mikrop, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar” bir toz yapıp çıkmış ve nassın beyanını bozmuştur. Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, sad. İsmail Karaçam, cilt 9, s.477

³¹³ Heykel, Hüseyin, Hz. Muhammed'in Hayatı, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul 2011, s.76

değildir. Kur’anda bu olaylar anlatılıyor olsa da, onların söylediği şekilde anlaşılması mümkün değildir.³¹⁴

Bu dönemin düşünürlerinden bazıları da peygamberin mucizelerini, sünneti kevnî, ilim ve akla aykırılığı sebebiyle inkâr etti. Onları gayri vaki ve bilakis vukûu gayri mümkün görmekteydiler.³¹⁵ Onlar hakiki mucizeleri inkâr etmekle kalmadı, aksine onları mucize olmaktan da çıkardılar. Kur’an’da geçen pek çok mucizeyi müteşabih oluşu iddiasıyla kabul etmediler.³¹⁶ Onlar peygamberlerin mucizelerini anlatan Kur’ân-ı Kerîm ayetlerini manası anlaşılmasız müteşâbihe haml etmiştiler. Oysaki bu bakışı itikadi açıdan risklidir. Zira mucizenin inkârı dolaylı olarak nübüvvetin inkârına götürmektedir. Oysaki Mustafa Sabri’ye göre ilim ehli nezdinde müteşabihat, Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan Huruf-u mukattaalardır. Kur’ân-ı Kerîm’de bazı surelerin başlarında yer alan bu kesik harfler, müteşabih lafızlardır.³¹⁷

Mustafa Sabri Efendi’ye göre Kur’ân’da geçen peygamber mucizeleri, insanların ahirette dirilmeleri müteşabih olmadığı gibi, akla ve ilme de aykırı değildir. Peygamberlerin elindeki mucizeler, âdete muhalif olsalar da, akla muhalif değildir ve dolayısıyla mümkündürler. Çünkü Kur’ân onların vukuunu belirtiyor ve Müslümanlar ona iman ediyorlar.³¹⁸

Mustafa Sabri’nin mucizeler konusunda kendisini en çok eleştirdiği kişilerin başında Hüseyin Heykel gelmektedir. Hüseyin Heykel, hadis kitaplarını içinde kevnî mucizeleri barındırdığı için güvenilir bulmamaktadır. O, peygamberimizin hayatını anlattığı siyer kitabında, hadis ve siyer kitaplarında rivayet edilen hissi mucizelere yer vermedi. Kur’ân’dan başka mucize verilmediğini, mucize’yi görüpte İslâm’a giren bir kişiyi tarihin kaydetmediğini iddia etti.³¹⁹ Hüseyin Heykel Hz.Muhammed’in(sav) kevnî mucizelerini Allah’ın dinine sokmanın onu yapan toplumun geri kalmasına sebebiyet vereceği kanaatindedir.

Mustafa Sabri bu düşünceleri doğru bulmayıp eleştirir. Ona göre İslâm’da asla

³¹⁴ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/105.

³¹⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “Ferid Vecdi” DİA, İstanbul, 1995, XII/339.

³¹⁶ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/105.

³¹⁷ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/105.

³¹⁸ Sabri, Mevkıfı’l-Akl, IV/105.

³¹⁹ Heykel, Hüseyin, Hz.Muhammed’in Hayatı, s.69

Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi bir bozulma yaşanmamış olduğunu tespit etmek gerekir. Diğer yandan Hz.Musa veya Hz. İsa'ya aid mucizelere inanan Yahudiler ve Hristiyanları geri bırakmamışken, Kur'an dışında Hz.Muhammed'e izafe edilen diğer mucizelere inanmanın da Müslümanları geri bırakmayacağını söyler.³²⁰

Mustafa Sabri'ye göre peygamberlerin mucizeleri ile alakalı olarak Yahudi ve Hristiyanlara ulaşan rivayetler, Hz.Muhammed'in mucizeleri hakkında Müslümanlara ulaşmış bulunan rivayetlerden kesinlikle daha sıhhatli değildir. Buna rağmen Müslümanlar, kendi peygamberlerinin mucizelerine inanmazken Yahudi ve Hristiyanların bunlara inanıyor olması enteresandır. Kur'an'ın en büyük ve en değerli mucize olması, onun indiği peygamberin başka mucize sahibi olmasına engel bir durum değildir.³²¹

Mustafa Sabri'ye göre kevni mucizeler yeni ilmi anlayışa zıt düşmemek adına inkar ediliyorsa, aynı anlayışın Allah'ı ortağı olmayan yegane varlık olarak da kabul etmediği iyi bilinmelidir. İddia edildiği gibi –faraza- Hz.Muhammed'in(sav) Kur'an dışında bir mucizesi olmasa bile bir Müslüman, “Hz.Peygamberin kevni bir mucizesi yoktur, Allah'a ve Hz.Muhammed'in(sav) peygamberliğine iman etmek için bu mucizelere ihtiyac bulunmamaktadır” şeklinde bir söz söyleyemez. Zira bu ifadeler Allah'ın bu mucizeleri boş yere indirdiği gibi bir anlamı çağrıştırmaktadır. Öte yandan Hz.peygamber tüm insanlığa gönderilmiştir ve onların arasında Arap olmayan ve Kur'an'ın icâzını anlamayan kimseler de mevcut bulunmaktadır. Bu yüzden de Hz.Muhammed'in (sav) peygamberliğini tasdik için sahih rivayetle aktarılan hadislerin ortaya koyduğu kevni mucizeler hakkında “bunlara ihtiyaç yoktur” gibi bir iddia ileri sürülmemelidir.³²²

Ancak Hüseyin Heykel, mucizeler ilim ve akla aykırı, Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka mucizesi yok demenin dini kötölemek anlamı taşımadığını, bunun imana zarar vermeyeceğini ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine iman da Kur'an'dan başka mucizeye de gerek olmadığını iddia eder.³²³ Ona göre Allah'a inanmak için mucizeye gerek yoktur. Bunun için Allah'ın yarattığı şu evreni gözlemlemekten fazla bir şeye

³²⁰ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/75

³²¹ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/75.

³²² Sabri, a.g.e. IV/77

³²³ Sabri, a.g.e, IV/74-75

ihtiyaç bulunmamaktadır. Allah kitabında Hz. Muhammed'in(sav) peygamberliğine inanmaları için Kur'an'ı Kerim'den başka bir mûcizeden söz etmez. Kur'an'ı Kerim'de Arap peygamberle ilgili evrensel yasalar sistemiyle bağdaşmayan hiçbir gelişmeden söz edilmez.³²⁴

Hüseyin Heykel, Hayat-ı Muhammed adlı kitabında metodunu şöyle açıklıyor: “Siyer ve hadis kitaplarında yer alan bilgileri esas almadığım gibi ben, bu araştırmayı çağdaş bilimsel bir yöntemle yürütüyorum ve elde ettiğim verileri modern bir ifâde tarzıyla yazıya geçiriyorum. Değişik olaylara ilişkin rivayetleri değerlendirirken söz konusu kitapların değerlendirme metodunu benimsemediğim gibi, eski kitapların yöntem ve ifade tarzlarıyla kayıtlı kalmam da beklenemezdi. Tarih yazmak ve tarihten başka ilimler ve fenlere dair araştırma ve teliflerde bulunmak için en uygun vesile bu olduğu için böyle yapmaktayım³²⁵ Heykel'e göre; en eski hadis kitapları peygamberimizin vefatından yüz sene sonra tedvin edilmeye başlandı, Hadis ve Sünnet âlimleri sadece hadisin senedine önem verdiler, metnine değil. Bu yüzden hadisin sahihini, zayıfından ayırmak mümkün değildir. Bu sebeble bu tür kitapları hiçbir bilimsel analize ve irdelemeye tabi tutmadan doğruluğu tartışılmaz belgemiş gibi kabul etmek mümkün değildir.³²⁶ O, buradan hareketle, siyer kitaplarında geçen olağanüstü olaylardan Fil hadisesini, yukarıda zikredilen şekilde bir hastalık ve veba olarak tevil etmiştir.³²⁷

Mustafa Sabri tıpkı yukarıda zikredilen eleştiriler gibi, Hüseyin Heykel'in burada yaptığı yorumu da doğru bulmaz. Çünkü bir çiçek hastalığından söz edilmemektedir. Oysaki Heykel olayı gerçekleşmiş gibi naklediyor. Aynı şekilde Süraka b. Malik (H. 24) kıssasını harikulade değil, normal bir olay olarak zikrediyor. Süraka'nın atı Medine yolunda süvarisini üzerinden atmış, diğer bir defada atın ayakları toprağa gömülmüştü, Çünkü Süreka Hicret esnasında Resulullah'ın takibine çıkmıştı. Muhammed'i diri veya ölü getirmek üzere vâdedilen paraya tama ederek takipte bulunan Süraka iman etmediği gibi, Hüseyin Heykel, bu iki vakayı 'adi bir sukutla tevil ediyor. Ona göre Süraka atını çok koşturduğu için iki kez tökezlemiş ve onu düşürmüştü. Fakat üçüncüde öyle bir tökezledi ki binicisini sırtından aşağıya savurdu, silahıyla birlikte yuvarlanıp gitti. Süraka bunu uğursuzluk saydı ürktü ve tekrar hamle yapacak olursa canını büyük

³²⁴ Heykel,Hüseyin, Muhammed'in Hayatı, Çev:vahdettin İnce, İstanbul, 2011, s.66

³²⁵ Heykel,Hüseyin, a.g.e, s.56

³²⁶ Heykel,Hüseyin, a.g.e, s.58

³²⁷ Heykel,Hüseyin, a.g.e, s.76

tehlikeye atmış olacağını düşünerek vazgeçti. Size bir şey yapmayacağım dedi. Hz. peygamberden bir berat olmak üzere bir yazı aldı ve peşine düşenleri yanıltıp başka tarafa yönlendirdi. Mustafa Sabriye göre atın sahibi böyle tevil etmemiş, belki hadise'nin meydana gelmesinden dolayı, Hz. peygamberle sulh olmuştur. Süraka bir müddet sonra iman etmiş ve İran'ın fethinde kendisine Kısra'nın bilezikleri verilmiştir. Mustafa Sabriye göre Hüseyin Heykel nasıl olurda siyer kitaplarının rivayet ettiği ilâhi mûcizeleri görmezden gelir.³²⁸ Mustafa Sabri'ye göre, sünnetin muhafazası Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle sahih sünnetin muhafazası bir zorunluluktur. Sünneti ve hadisi kabul etmeyenlerin iddialarının nereye varacağını kestirmek son derece zordur.³²⁹

Ayrıca Hüseyin Heykel'den "Hz. Muhammed miraç hadisesini anlattıktan sonra bazı Müslümanlar irtidat etmiştir"³³⁰ şeklinde düşünceyi de aktaran Sabri Efendi, bu düşünceyi son derece tartışmalı bulur. Onun bu yorumuna göre, İsrâ olayı sanki başarısız bir hadise olarak takdim edilmekte ve bu olayın Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğine iman konusunda bir fayda sağlamadığı gibi bir anlam taşımaktadır. Mustafa Sabriye göre Hüseyin Heykel, burada mûcizenin faydasını nefyederek, mûcizenin kendisini ortadan kaldırma yoluna gitmektedir. Ancak Mustafa Sabriye göre mûcizeler hidayet edici ve korkutucu olmak üzere iki kısımdır. Mûcizelerin bir kısmı Peygambere tekrim" için gerçekleştirilir. İsrâ olayıda bu tarz bir mûcizedir. Hiçbir mûcize, hatta insanların hidayeti için gösterilen mûcize bile insanın hidayetini garanti edemez. Nitekim hidayet mûcizelerinin en yücesi olan Kur'ana kalpleri İslam'a açılan kişiler dışında inanan olmaması da bunu kanıtlar. Zira hidayet Allah'tandır.³³¹

Mustafa Sabri Efendi, Hüseyin Heykel'in siyer ve hadis kitaplarına yönelik eleştirilerini de tutarsız görür. Zira siyer ve hadis kitapları itimad ve emniyete layık değilse, o kitapları yazanlar siyasi ve dini garazlarla müttehem iseler, Hüseyin Heykel'in kendi yazdığı "Hayat-ı Muhammed" adlı kitabı bu tür ithamlardan uzak olmayacaktır. Mustafa Sabri'ye göre müellifin bu iddiası sahih ise ona vacib olan ilk şey telif ettiği "Hayat-ı Muhammed" kitabını yazmaktan vazgeçmesidir. Çünkü o da siyer ve hadis kitaplarına

³²⁸ Heykel, Hz. Muhammed'in Hayatı, s.217, Müslim, İman, 260

³²⁹ Sabri, Mevkıfı'l-Akl, IV/54.

³³⁰ Heykel, Hz. Muhammed'in Hayatı, s.193.

³³¹ Bayram, İbrahim "Son devir Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin Dini Düşüncesi, Doktora tezi, İstanbul, 2014, s.352. Bkz. Sabri, Mevkıfı'l-Akl, IV/54.

itimat ederek yazılmıştır.³³² Hüseyin Heykel hadis ve siyer kitaplarında Hz.Peygamberin hayatına dair yazılanları hükümsüz kılmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle şu soru sorulabilir: Kur'an siyer kitabı olmadığına göre siz Hz.Muhammed'in hayatına dair eseri neye dayanarak yazdınız? Aslında Hüseyin Heykel'in yazdığı bu kitap bizzat Hüseyin Heykel'i nakzetmektedir.³³³

Muhammed Mustafa Merâği, Hayat-ı Muhammed kitabına yazdığı takrizde Hüseyin Heykel'i savunmuş ve o da Hz. Peygamberin tek mûcizesi olarak Kur'an'ı görmüştür. O bu düşüncüyü temellendirmek için Bûsiri'nin şu beytini nakleder:

لم يمتحنا بما تعيا العقول به حرصا علينا فلم نرتب ولم نهم

“Bizi koruyarak, akla ağır gelen şeylerle bizi imtihan etmedi. Bizde ne şüpheyeye düştük, ne de evhama kapıldık...”³³⁴

Mustafa Sabri'ye göre Muhammed Meraği, güya Peygamber efendimizin elinde Kur'an'dan başka bir kevni mûcize zuhura gelmediğine, Busiri'nin bu beytiyle iştihadda bulunmuştur. Meraği Bûsiri'nin şiirini şöyle anlamıştır: “Peygamber (sav) efendimiz diğer peygamberlerin akla ağır gelen mûcizeleri gibi bir mûcize göstermedi” Yani ona göre, Hz.Peygamber bizi sevdiğinden aklın yetmeyeceği tekliflerle bizi imtihan etmedi, bizde hemen ona inandık. En ufak bir şüphe bize yaklaşmadı. Mustafa Sabri'ye göre şayed Kur'an Hz.Muhammed'in mûcizeleri konusunda katî bir hüccet ise, bu durum Kur'an dışında diğer peygamber mûcizelerinin de Kur'an'da geçmesi itibariyle yine hüccet olmasını gerektirir. Zira Kur'an ayetleri bunlara şehadet etmektedir. Kur'an'ı hüccet kabul edip, diğer peygamber mûcizelerini şüpheli görmek açık bir çelişkidir.³³⁵

Mustafa Sabri Efendi, yukarıda nakledilen Busiri'nin şiiriyle ilgili de bir açıklama yapar. Şiirin nakledilen kısmı her ne kadar, Hz. Peygamber'in tek mûcizesi olarak Kur'an'ı îma etsede, şâir aynı kaside'nin başka beyitlerinde peygamberin diğer mûcizelerinden de söz etmiştir.

³³² Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54.

³³³ Bayram,İbrahim, “Son Devir Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin Dini Düşüncesi,Doktora tezi,İstanbul,2014,s357,.Bkz.Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54.

³³⁴ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54; Heykel, Hz.Muhammed'in Hayatı, s.63

³³⁵ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/135-136.

جاءت لدعوته الأشجار ساجدةً تمشى إليه على ساق بلا قدم

“Ağaçlar, davetine secde ederek, ayaksız gövdeleriyle yürüyerek gelirler”.

أقسمت بالقمر المنشقّ ان له من قلبه نسبةً مبرورة القسم

“Yemin ederim ki, ikiye bölünen ay’ın, ona kalbinden mübarek aksamıyla nisbeti vardır”.

وكلّ آى اتى الرسول الكرام بها انما اتصلت من نوره بهم

“Peygamberlerin halka gösterdikleri mucîzeler, Peygamber Efendimizin (sav) nuruyla onlara bitişmiş, o’nun habercisiydi”.

Görüldüğü bu beyitler, açıkça Hz. Peygamber’in kevnî mûcizeleri olduğunu göstermektedir.³³⁶

Mustafa Sabri, aynı şekilde o dönemin âlimlerinden Reşid Rıza’nın bazı düşüncelerini de naklederek eleştirir. O da tıpkı diğerleri gibi, kevnî/hissi mûcizeleri bir hüccet olarak görmemektedir. Ona göre, onların hüccet oluşu şüphelidir, zira onların varlığı, bizim zamanımızda geçmiş zamanların varlığı gibidir. Onlara meftun olanlar, her millettten hurafeperestlerdir. Özetle Reşit Rıza geçmiş zamanlardaki milletlerin akılları çocukluk dönemini yaşadığı, Peygamberimizin nübüvvetinin ilim ve akıl üzerine bina edildiğini, beyan ederek sihirle, mûcize arasında fark olmadığını, Firavun ve kavminin Musa’nın(a.s.) mûcizelerine inanarak imana gelmediklerini aksine buzağıya taptıklarını belirtiyor. Ona göre, mûcizeler devrinin kapanıp insanların rüşdüne erdiği bu dönemde kevnî mûcizelere ihtiyaç yoktur. Bu gibi harikulade olaylar Hind Sufilerinden naklölünmüştür. Musa (as) Firavunun sarayında yetişti, Tevrat’ın hükümleri Musa’dan önce İbrahim(as) asrında yaşayan arap Keldani kralı Hamurabi’den(m.21) alınmadır. Alman âlimler Irak’ta buldukları belgelerde Musa’nın Şeriatını ona dayandırırılar. Allah’tan gelen vahye değil. Hamurabi de Şeriat’ının Allah’tan gelen bir vahiy olduğunu

³³⁶ Sabri, Mevkıfu’l-Akl, IV/96

iddia etmemiştir.³³⁷ Bu düşüncelere kail Reşit Rıza, Kur'an'da geçen ayın yarılması (inşikaku'l-kamer) gibi mucizeleri ise hakkın ortaya çıkması olarak tevil etmiştir.³³⁸

Mustafa Sabri'ye göre; âlemin nizamına uygun olması için tevil edilecek mucizenin tevil edildikten sonra mucizeliği kalmayacağından, mucizeyi akla ve mantığa muhalif sayarak, teville kalkışmak, onu inkârdan başka bir şey değildir. Âlemin nizamına muhalefette müşterek bir vaziyette bulunmalarına binaen mucizenin yıkılmasıyla nübüvvet de yıkılır.³³⁹ Zira ona göre Mucize Nübüvvetin âlametidir. Onu inkâr eden Nübüvveti de inkâr etmiş sayılır.³⁴⁰

Aynı şekilde Mustafa Sabri, Hüseyin Heykel'in "Muhammed'in (sav) hayatı insanın ulaşabileceği en yüksek bir insani hayattır. Muhammed(sav) Müslümanların kendisini ilâhi vahyi alan kendileri gibi bir insan olarak değerlendirmelerini çok isterdi. Öyle ki Kur'an'ın dışında, başka bir mucizenin kendisine nisbet edilmesine razı olmazdı"³⁴¹ şeklindeki düşüncesini de naklederek eleştirir. Sabri Efendiye göre, bu sözde mucizenin akıl için herkesce bilinen sahaya giremediği, yani akla muğâyir olduğu iddiası vardır. Aynı şekilde bu sözde, akla aykırı olan şeyin sünnetullah'a da aykırı oluşu tezi savunulmaktadır. Benzer şekilde bu sözde, Kur'an'dan başka mucizenin resule nisbetinin beşeriyete aykırı olduğunu vehmi vardır. Bu sözde mucizenin nefyi ve inkârına yani "Allah'ın kanunu tebdil etmez"³⁴² ayetiyle istidlal vardır ki hepsi de hatadır. Bu sözde hataya ilaveten, harikalar ve Mucizeler ızhâr etmiş olan geçmiş peygamberlerin hayatını yüksek bir hayat saymamak vardır.³⁴³

Mustafa Sabriye göre Müsteşrikler ve onların oyununa gelen sözüm ona Müslüman aydınlar Kur'an'ı Kerim'de geçen ayetleri yanlış yorumlayarak kendi görüşlerine delil yapmakla Allah'a iftira etmişlerdir. Ferid Vecdi, Hüseyin Heykel bu yanlış yorumu kabul etmekle sinsi bir oyuna alet olduklarının farkına varamamışlardır. Oysa kendi yanlış yorumuna Allah'ı şahit tutmak ve kendi söylediklerini ona mal etmek büyük bir

³³⁷ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54.

³³⁸ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54.

³³⁹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/29.

³⁴⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, I/29.

³⁴¹ Heykel, Hz. Muhammed'in Hayatı, s.53; Bkz. Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/24.

³⁴² Bkz. Fatır 35/43.

³⁴³ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/24.

iftiradır ve zulümdür.³⁴⁴

Kevnî mûcizeleri bütün peygamberler için tümünden inkâr edenlerin yanısıra bu inkârı sadece Hz. Muhammed'e hasredenlerde vardır. Peygamberlik makamının kesbî olduğu Hz. Muhammed'in bir dâhi olduğu iddialarının temel amacı Hz. Muhammed'in(sav) sünnetini İslâm'ın hüccetlerini (temel kaynakları arasından) çıkarmak ve İslâm'ın temel esaslarından birini kaldırarak zayıflatmaktır.³⁴⁵

Dr. Taha Hüseyin(ö.1973) Beyin³⁴⁶ es-sakafe mecmuasında “merhametli kalb” ünvanıyla neşrolunan aşağıdaki nefis makalesindeki sözlerine bakınız diyerek nakleden Mustafa Sabri kendisini takdir etmekle birlikte fikirlerini tenkid etmekten kendini alamamaktadır. “Peygamberlerin işlerine ait görüp, bildiklerim arasında Muhammed’e (sav) aid şaşılacak işler kadar taaccübe şayan olanını görmedim. Düşmanları kendisinden mûcize göstermelerini istiyorlar, o mûcize’den yüz çevirerek, kendinin de onlar gibi beşerden olduğunu büyük hadiselerle akılları karıştırmak için gönderilmemiş olduğunu ilan ediyor. İnsanlara Kur’ân tilavetiyle, akıllarına hitap etmek için, akılları hidayetlerle dolu kılmak için, kalplerine hitap etmek, merhamet ve ihsanla muamele etmek için gönderilmiş olduğunu söylüyor. Akılları kamaştırıp, fikirleri sihirleyen bu mûcizeler Eşyanın tabiatına aykırı olduğundan insanların hayatları içinde yer almamalıdır.³⁴⁷ Taha Hüseyin’in bu görüşlerini nakleden Sabri Efendi, bu düşüncelere katılmayarak onları eleştirir. Ona göre, Muhammed'in (sav) diğer Enbiya’ya benzemeyen bir Peygamber, mûcizelerinin de alışılmış adetler haricine çıkmayarak mûcizeye benzemeyen bir mûcizeler olmasına Taha Hüseyin hayret etmektedir. Mustafa Sabri’nin kanaatine göre, bu sözler diğer Peygamberlerden, bir imtiyaz olarak, peygamberimiz hakkında zat-ı risâleti için, çağdaş yazarların övgü makamında söyledikleri, tabii peygamber tarifini içine almaktadır.³⁴⁸ Peygamberleri inkâr etmek ile onları mûcizesi olmayan kişiler olarak kabul etmek arasında hiç fark yoktur.

³⁴⁴ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/24.

³⁴⁵ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/154.

³⁴⁶ Dr. Taha Hüseyin, Mısırlı düşünür ve Edebiyatçı Mısır'ın Medeniyet yarışında “medeniyet yıkıcı” Türkler yüzünden geri kaldığını söyler, ancak her şeye rağmen Ezher'in İslam medeniyetini koruduğunu dile getirir. İslam ile Hristiyanlık aynı öze sahiptir. İslamiyet yeni bir şey getirmekten ziyade ruhban sınıfı reddetmektedir. İslam öncesi Arap şiirinin muhtevasında İslami unsurların yer alması sebebiyle – İslam döneminde yazılarak önceki döneme atfedildiğini ileri sürmesi büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bkz. Fazlıoğlu, Şükran, “Taha Hüseyin”, DİA. İstanbul, 2010, XXXIX/378, Ayrıca Kur’ân'ın icazına itiraz eden Dr. Taha Hüseyin’e karşı Ferid Vecdi Kur’ân'ın üstünlüğünü savunan yazılar kaleme almıştır. Bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, “Ferid Vecdi”, DİA, İstanbul, 1995, XXII/394

³⁴⁷ Taha Hüseyin'in bu görüşleri Mustafa Sabriye göre Muhammed Abduh'un sözlerini hatırlatıyor

³⁴⁸ Sabri, Mevkıfu'l-Akl, IV/154

Bazıları Hz.Muhammed'e kadar peygamberlerin nübüvvetinin tabiat hilafına, onun nübüvvetinin tabîi yoldan gerçekleştiğine inanırlar. Onlar tabiata aykırılığı onun vukuunun imkânsızlığı olarak görmüşlerdir. Ancak bu yaklaşım, Hz.Muhammed dışındaki peygamberlerin nübüvvetine ta'n anlamı taşımakta olup bu anlayış, islamın razı olacağı bir düşünce değildir. Zira, Kur'an onların nübüvvetine kefil olmaktadır.³⁴⁹

Sonuç olarak Yeni akılcılık okulu mensuplarından Ferid Vecdi Peygamberin mûcizeleri hakkında akıl bunları kabul etmez gerekçesiyle manası anlaşılmasın diye haml etmiş, oysa müellifimize göre mûcize nübüvvetin alametidir. Onu inkâr eden nübüvveti de inkâr etmiş sayılacağı âşikardır. Mûcizeler akla ve ilme aykırı değildir. İslam da asla Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi bir bozulma yaşanmamışken onlarda bir gerileme olmazken Müslümanlar niçin geri kalsın? Diye bir soru sormak gerekir. Peygambere iman için mûcizeye ihtiyaç yoktur ifadesi, Allah'ın bu mûcizeleri boş yere indirdiği gibi bir anlam çağrıştırmaktadır. Mustafa Sabri'nin düşünce sisteminde Allah'ın kitabı korunduğu gibi sünnet de korunmuştur. Dini ameller Kur'an'a dayandırılırsa, Müslümanların bu güne kadar eda ettikleri dini amellerin sabit bir esası olmadığı söylenir, bu da Namaz, Oruç, Hac ve Zekâtımızın yıkımı olur.³⁵⁰ Âlemin nizâmına uygun olması için tevil edilecek bir mûcizenin tevil edildikten sonra mûcizeliği kalmayacağından onu inkardan başka bir şey değildir. Mûcize yıkılırsa nübüvvette yıkılır. Oysaki Allah'ın sünneti kendilerine mûcizelerle desteklenmiş peygamber gönderildiği halde inanmayıp, isyan eden toplumların başına gelen sünnet ve azapta bir değişikliğin olmayacağıdır. Zira Yüce Allah böyle topluluklar hakkındaki sünneti azabını indirip helak etmesidir ki bunda değişiklik olmaz.

³⁴⁹ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/154

³⁵⁰ Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV/54.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yaşayan ve Şeyhülislâmlık yapan Mustafa Sabri Efendi şahsiyeti, siyasî hayatı ve de ilmî dirâyetiyle öne çıkmış biridir. Düşünce ve yazılarında muhafazakâr, geleneğe bağlı ve sert bir üsluba sahip olmakla birlikte insanî ilişkilerinde oldukça yumuşak bir karaktere sahiptir. O sadece dinî ilimlerle meşgul olmakla kalmamış, modern batı felsefesini, Batıdaki fikir akımlarını ve bunların İslam dünyasındaki izdüşümünü iyi takip ve tahlil eden bir âlimdir. Yaptığı çalışmalar ve yazdığı eserler sadece ülkemizde değil, diğer İslam ülkelerinde de yankı uyandırmış, âlimlerin teveccühüne mazhariyetine vesile olmuştur. Böyle bir kişilik ve kimliğe sahip olan birisinin Peygamberimizin “âlimler peygamberlerin varisleridir” sözüne mazhar bir âlim olduğunu söylememiz mümkündür.

Modern Batı felsefesinin deney ve tecrübeye yaptığı aşırı vurgu karşısında Mustafa Sabri'nin akıl ve nakil birlikteliğine dikkat çektiğini söylemek mümkündür. Hem kendi ülkesinde, hem de yurt dışında bulunduğu süreçte yazdığı yazılarda farklı açılardan İslam'a yöneltilen eleştirilere ve saldırılara bu yöntem ışığında cevap vermeye çalışmıştır. Bunlardan biri ve belki de en çok üzerinde durduğu konunun nübüvvet ve mûcize olduğu tespit edilmiştir.

Nübüvvet meselesi, başta genel olarak imkânı, gerekliliği, ispatı ve özellikleri açılarından peygamberlik kurumunu, vahyi, mûcizeyi ve özelde de Hz. Muhammed'in(sav) peygamberliğini ve mûcizelerini konu edinen bir meseledir. İlk insanla birlikte başlayıp Hz. Muhammed (sav) ile son bulan bu müessese etrafında kelimelerin ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze kadar farklı yönlerden tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu meselede görüş beyan edenlerden biri de Mustafa Sabri Efendi'dir. Bu çalışmada onun nübüvvet hakkındaki görüş ve düşünceleri tespit edilmeye çalışılmış ve şu neticelere varılmıştır:

- Nübüvvet meselesinde kesbî yönü ön plan çıkardığı için Hz.Muhammed'in dâhilik boyutuna yapılan vurguya itiraz ederek, peygamberlik kurumunun vehbî oluşunu kesin bir dille ifade etmiştir. Onun vahyî boyutunu ön plana çıkarmaya çalışarak bir anlamda nübüvvet müdaafası yapmıştır.
- Nübüvvet konusu üzerine fazla yoğunlaşmadığı, Ferit Vecdî, Hüseyin Heykel, Muhammed Abduh, Mustafa Merağî, Reşit Rıza gibi çağdaşlarının mûcize eleştirilerine karşı mûcize konusuna daha fazla önem verdiği tespit edilmiştir.
- Yeni Akılcılık mensuplarının salt akılcı bir yaklaşımla Hz.Peygamber'in kevnî mûcizeleri bulunmadığı ve tek mûcizesinin Kur'an olduğu iddialarını eleştirmiş, hem ayet hem de hadisler ışığında Kur'an mûcizesinden başka kevnî mûcizelerinin de bulunduğunu ispat etmeye çalışmıştır.
- Mûcizeleri Allah'ın peygamberleri üzerindeki nişanı olarak niteleyerek onların peygamberlerin değil de Allah'ın bir fiili olduğunu, peygamber olarak gönderdiği kimselerin iddialarını doğrulama makamında bulunduğunu dile getirmiştir.
- Mustafa Sabri'nin dikkat çeken önemli yönlerinden biri de, muhatabının ifadelerinden ilk bakışta anlaşılamamakla birlikte daha sonra dikkatlice incelendiğinde ehl-i sünnet akidesine ve dolayısıyla Müslüman topluma zarar vermesi muhtemel pek çok sonuç çıkarmasıdır.
- Onun, İslam düşünürlerinin nübüvvet kurumu ve mûcize ile ilgili düşüncelerinin neticelerini nazar-ı dikkate aldığı, bu kimselere şahsî düşmanlık beslemediği, herhangi bir şekilde küfür veya ilhad ile nitelendirmediği tespit edilmiştir. Bir kişiyi İslam inanç esaslarını inkâr özelliği taşımayan sözlerinden dolayı tekfir etmemesi hoşgörü ve düşünceye saygı açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki, Muhammed Fuad; *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfazi'l-Kur'ân-il-Kerim*, İstanbul 1982.
- Abduh, Muhammed “Risâletü't-Tevhid”Dâr'u İbn Hazm, 1.baskı, Beyrut, 2001
- Akbulut, Ahmet; “Şeyhülislam Mustafa Sabri ve Görüşleri”, *İslâmi Araştırmalar*, VI/I, Ankara 1992.
- Akbulut, Ahmet; *Nübüvvet Meselesi Üzerine, Birleşik Dağıtım Kitabevi*, Ankara 1992.
- Aliyyü'l-Kâri, Fıkh-ı Ekber Şerhi, çev:Yunus Vehbi Yavuz, İstanbul, 1981,el-Kârî ale'l-Fıkhî'l-ekber.Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî,1375,2.baskı,İstanbul,1955
- Altıntaş, Ramazan “Nübüvvet Yapılan Saldırıları”Kelâm, (Editör Şaban Ali Düzgün)Grafiker yay.Ankara, 2012
- Arslan, Hulusi; Kelâm Tarihi ve Ekolleri, Medipres baskı, Malatya 2012.
- Arslan, Adnan, “Hârikulâde”DİA,İstanbul,1997
- Ardoğan, Recep”Delillerden Temellere”Sistematik kelam1.baskı, İstanbul, 2014
- Ayhan, Halis, “Cem'iyeti İlmiyye-i İslamiyye,”DİA,İstanbul,1993
- Bağçeci, Muhittin;Peygamberlik ve Peygamberler, Kitabe yay.1.baskı, Ankara 2013
- Bağçeci, Muhittin; “Kelam İlmine Giriş”Kayseri,2000
- Bayram, İbrahim”Mustafa Sabri Efendi'nin Dinî Düşüncesi”Doktora tezi, İstanbul, 2014
- Bulut, Halil İbrahim; “Mûcize” DİA, İstanbul 2005.

- Bulut, Mehmet, “Delilleriyle İslam Akaidi”Erkam yay.İstanbul, 2013
- Bûti, Muhammed Said Ramazan el-Bûti “Kur’ân’ın Mûcizevi Korunması” Sempozyum, İstanbul, 2009
- Bûti, Muhammed Said Ramazan el-Bûti, İslam Akaidi, çev:Mehmet Yolcu Madve yay.İstanbul, 1986
- Boyacıoğlu, Ramazan, “II.Meşrutiyet Döneminde Beyanü’l-Hak Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 3, Sivas, 2013
- Cevdet, Mahmud, “Büyük Türk Bilgini Musa Carullah ile Bir Karşılaşma”Doğan Güneş Dergisi,1947,İstanbul
- Cürcâni, Seyyid Şerîf Ali İbn Muhammed.Şerhü’l-Mevakıf, (thk.Abdurrahman Umeyre) Darü’l-kütübül ilmiye, Beyrut, 2012
- Cüveyni, İmamu’l-Hameyn Ebu’l-Meali,Kitabul-İrşad,Tah.Es’ad Temim,Beyrut 1992
- Develioğlu, Ferit; *Osmanlıca–Türkçe Lügat*, Ankara 1988
- Doğan, İsa; “İnsan ve Kader, ” Bayrak yay. İstanbul 1989.
- Düzgün, Şaban Ali; *İslâm İnanç Esasları, (Editör)* Grafiker Yayınları, Ankara 2013.
- Düzgün, Şaban Ali; *Kelam, (Editör)* Ankara 2012.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur’ân Dili, sad.İsmail Karaçam, Azim yay.* İstanbul, 1992
- Erünsal, İsmail, “Hâfizu’l-Kütüb” DİA,İstanbul,1993
- Fazlıoğlu Şükran, “Taha Hüseyin”DİA,İstanbul,2010

- Gölcük, Şerafettin; *İslâm Akaidi*, Esra yay, Konya 1989.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak Süleyman, *Kelam*, Tekin Yay, Konya 2001.
- Hadislerle İslam Peygamberlik ve Mûcize mad.(Peygamberlere verilen Olağanüstü Lütuf) DİB, 1.baskı, Ankara, 2013
- Heykel, Muhammed Hüseyin, "Hayâtu Muhammed"Hz Muhammed'in Hayatı, Çev:Vahdettin İnce "Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kitabevi yay.İstanbul, 2011
- İci, Adudiddin,el-Mevâkîf,Beyrut,trs.
- İşcan, Mehmet Zeki; *Muhammed Abduh'un Nübüvvet Görüşü*, Erzurum, 2013
- İpşirli, Mehmet, "Huzur Dersleri "DİA" Ankara, 1998
- Karataş, Cağfer, "Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi, İstanbul, 2013
- Kavsî, Müferrih b.Süleyman.Mustafa Sabri el-müfekkîrü'l-İslâmî ve'l-âlimü'l-âlemi ve Şeyhülislam fi'd-Devleti'l-Osmaniyye sâbikan, Dâru'l-kalem, 1427, Dimaşk, 2006
- Kavsî, Müferrih b.Süleyman, eş-Şeyh Mustafa Sabri ve mevkıfuhû mine'l-fikri'l-vâfid.(Yüksek lisans Tezi,)Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.1418, 1.baskı, Riyad, 1997
- Kılıç, Yusuf, "Şeyhülislam Tokatlı Mustafa Sabri Efendi", *Tokat Sempozyumu*, Tokat, 1986
- Kur'an Yolu, *Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB, 4. Baskı, Ankara 2012.
- Kurucu, Ali Ulvi; *Hatıralar*, Kaynak yay. İzmir 2007.
- Musahhah Fetvalar Mûcize ne Demektir?DİB, DİYK, 2012

- Müslim, b.el-Haccac el-Kuşeyrî, el-Camiü's-Sahih, Ahmet Davutoğlu tercümesi İstanbul 1997
- Nam, Mehmet; *Son Şeyhülislam Mustafa Sabri'ye Göre Din-Devlet-Hilafet İlişkisi*, 2011
- Nesefî, Ebu'l-Berekat, el-Umde Fi Usuli'd-Din, Tah. Temel Yeşilyurt Malatya, 2000
- Özervarlı, Sait; "Kelamda Yenilik Arayışları" İSAM, İstanbul, 2008
- Râzî, Fahreddîn ibn Ziyâeddîn Ömer. Mefatihul Gayb, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, (1-32)ts.Tahran
- Rıza, Reşid, "el-Vahyü'l-Muhammedî, "Müessesetü İzzeddin , 3.bas.ts.Beyrut
- Sabri, Mustafa; *Dini Mücedditler ve Reformcular*, Sebil yay. İstanbul, 1977
- Sabri, Mustafa; *Kavlü'l-Fasl*, Beynellezine yüminune bilgaybi, vellezine lâ yü'minûn, Dâru's-salam, Mekke, 1986
- Sabri, Mustafa, "Mevkîfû'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem min rabbil âlemin ve ibâdihi'l-mürselin, (1-4)Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts.Beyrut,
- Sabri, Mustafa; *Mevkîfû'l-beşer tahte sultânîl-kader, el-Matbaatü's-Selefiyye* 1. baskı, Kahire, 1352
- Sabri, Mustafa "Yeni İslam Müctehidlerinin Kıymeti İlmiyesi, Musa Cârullâh Bigiyef'e Reddiyye, (Transkripsiyon Sibel Dericioğlu,)Pınar yay.İstanbul, 1996
- Sabri, Mustafa "Kurân tercümesi meselesi"çev:Süleyman Çelik, İstanbul, 1993
- Sabri, Mustafa "Kavlî fi'l-mer'e"çev:Mustafa Yılmaz"Kadınlarla ilgili görüşüm, Konya, 1994
- Sabri, Mustafa "İslamda imametü Kübra"Kahire,

- Sabri, Mustafa “Mevkıfu’l-Akl”çev: “ Mustafa Sabri Efendi’nin Mısır Ulemâsıyla İlmî Münakaşaları “tercüme:İbrahim Sabri, Türkçesi:Osman Erdem, Gül neşriyat, 1.ve 2.cilt, İstanbul, 2005
- Sabri, İbrahim “Mevkıfu’l-Akl”ın, Osmanlıca çevirisi, Kahire, 1981
- Sofuoğlu, Mehmet, *Müslim Tercümesi.İstanbul, 1987*
- Sofuoğlu, Mehmet; *Buhari Tercümesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987*
- Taftazânî, Sa’deddîn Mes’ûd b.Ömer b.Abdullah “Şerhu’l-Makâsıd”Daru’l-Kütübül-ilmıyye, Beyrut, 1971
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas . “Kelâm Terimleri Sözlüğü”İSAM;İstanbul, 2010
- Vecdî, Muhammed Ferid, “es-Siretü’l-Muhammediye, tahte zav’il-ilm ve’l-felsefe”Dârü’l-Mısriyyeti’l-Lübnaniyye, Kahire, 1993
- Yavuz, Salih Sabri; *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet, İstanbul.2007*
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Mustafa Sabri Efendi”DİA, İstanbul, 1988
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Ferid Vecdi”DİA, İstanbul, 1995
- Yavuz, Yusuf Şevki, “ Nübüvvet” DİA, İstanbul, 2007
- Yavuz, Yusuf Şevki,“ Peygamberlik” DİA, İstanbul,2007
- Yeşilyurt, Temel; *Ebu’l-Berekat en-Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri, Kubbealtı, Malatya 2000*
- Yeşilyurt, Temel; *İslâm İnanç Esasları, (Editör: Şaban Ali Düzgün), Ankara 2013.*
- Yeşilyurt, Temel; *Tanrının Aşkını Bağlamında Rüyetullah Sorunu, Malatya 2001.*

- Yeşilyurt, Temel “Süruru Kalbi’n-Nazirin Adlı esere Göre Müderris İspirli Ömer Efendi’nin Mûcize Anlayışı”,Erzurum İspirli Kadızâde Mehmet Arif Efendi ve Ömer Efendi Sempozyumu,Erzurum,2014
- Yurdagür, Metin “Hatm-i Nübüvvet” DİA, İstanbul 2014
- Yılmaz, Ferhat; “Zeki Mübarek”DİA, İstanbul 2003
- Zevalsız, Halit, “Abbas Mahmud Akkad”DİA;İstanbul,1989,II/265
- Zemahşeri, Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b.Ömer b.Ahmed.Esâsü’l-Belâğat.Mahmud Ahmet Kâsım,Mektebetü’l-asriyye,Beyrut,1434/2013

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Ahmet ÖZVARİNLİ

Uyruğu: Türkiye (T.C.)

Doğum Tarihi ve Yeri: 1 Ocak 1958, Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 352 235 79 20

Cep: 0554 553 28 98

E-mail: ahmet-oz-varinli@hotmail.com

Yazışma Adresi: Alparslan Mah., Emrah Cad., Ümit Sk., No: 9/16,

Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	1994
Lisans	Atatürk Üniversitesi İlahiyat	1984
Lise	Kayseri İmam Hatip Lisesi	1977

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum-Diyanet	Görev
1991	Özvatan	İlçe Müftüsü

2001	Akıncılar	İlçe Müftüsü
2005	Yahyalı	İlçe Müftüsü
2014	Yeşilhisar	İlçe Müftüsü

YABANCI DİL Arapça, Almanca

YAYINLANMIŞ MAKALELER

1. Özvarinli, Ahmet, “Gönül”, Diyanet Avrupa Dergisi, Sayı: 129, S. 18 (Ocak 2010)
2. Özvarinli, Ahmet; “İstiklal Marşı Yorumu”, D.A. Dergisi, Sayı: 143, s.42 (Mart 2011)
3. Özvarinli Ahmet; “Veysel Karani”, D.A. Dergisi, Sayı: 151, s. 49 (Ağustos 2011)